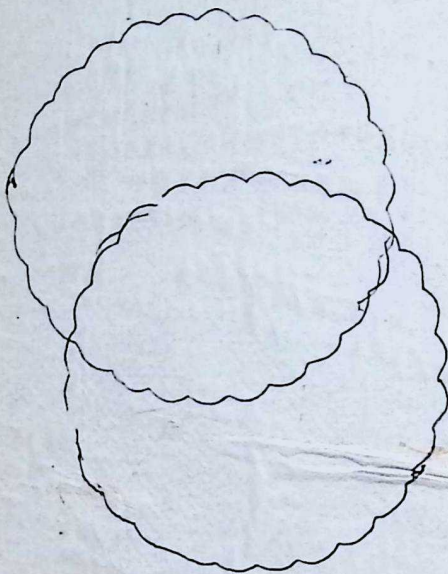

संस्कृत

॥ ॥

॥ ॥

पूर्वस्मृति

देवदेवी
राजेश्वर देवदेवी

लीलाध्वज पत्रिका

“मौलिक सामाजिक नुस्खा”

॥ ॥

पहाड

॥ ॥

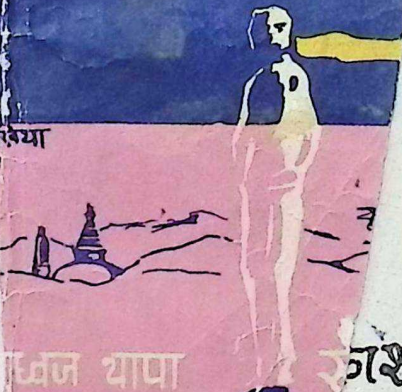
पूर्व स्मृति

०६०८ ६६ ६५

१८

वृत्तान्त

ने. २५९६

ध्वज थापा

राशन

३७/५०
५०

गोपनीयम्

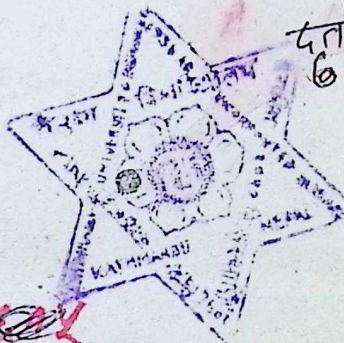
गोपनीयम्

गोपनीयम्

पुस्तक

पूर्व स्मृति ने. २५१६

(मौलिक सामाजिक उपन्यास)

दस्तावेज नं.
६६६६

न. १०८

लीलाध्वज थापा

साक्षा प्रकाशन

प्रकाशक :

साक्षा प्रकाशन

काठमाडौं, नेपाल ।

४९१-५९३
T.M.

तेस्रो संस्करण २०३२ सालमा

साक्षा प्रकाशनबाट दोस्रोपटक ११०० प्रति

मूल्य : रु. ६१-

मुद्रक :—

शिवशंकर प्रसाद

दीपक प्रेस

एस० १७।२७२ नदेसर,

वाराणसी, कृष्ण ।

ने. २५९६

“म चाहन्तँ ऐश्वर्यं केही कुराको !
 म चाहन्तँ झूठो प्रशंसा कसैको !!
 मलाई छहारी भए पुग्छ एक !
 गरुँ नित्य साहित्यको सद्विवेक !!”

—लोलाध्वज थापा

दर्ता नं. ६६६६

मार्क ३५५५

वक्तव्य

‘उपन्यास’ पाश्चात्य साहित्यको देन हो भन्ने धेरैजसोको अविचारकालीन सत्य भनाइ छ । परन्तु पाश्चात्य साहित्यको जन्मकालभन्दा धेरै पहिले संस्कृतसाहित्यमा यसले जन्म लिएको मात्र होइन कि हुर्की फले फुलेको समेत देखिन्छ । बाणभट्टको कादम्बरी, दण्डोको दशकुमारचरित, श्रीहर्षको हर्षचरित इत्यादि औपन्यासिक गद्य महाकाव्य हुन् । यसभन्दा धेरै कालपछि पाश्चात्यसाहित्यमा पनि फ्रायडहरूवाट यसको जन्म भयो । अनि हिन्दी साहित्यमा यसको प्रभाव प्यो र प्रेमचन्दजी हिन्दी साहित्यमा उपन्यास जन्मदाता हुनुभयो । उहाँले उपन्यासरूपी अमोघ साधनद्वारा नै भारतमा सामाजिक दयनीय अवस्थाको चित्र छर्लङ्ग दर्शाएर आजादीका निमित्त मानसिक संघर्ष फैलाइदिनुभयो ।

‘उपन्यास’ शब्दको विद्वानहरूले आफ्नो मनगढन्त अनेक अर्थ गरेका छन् तापनि वास्तविक यौगिक अर्थ के हो भने— उप=समीपे, न्यासः=स्थापनम्; अर्थात् नजीकमा राख्नु । कसको नजीकमा के राख्नु भनेको हो त भने पाठकहरूको नजीक लेखकले आफ्नो नयाँ नयाँ उन्मेषशालिनी बुद्धि (प्रतिभा) को चमत्कारवाट वास्तविक जीवनमा घट्ने काल्पनिक कथाहरू रचेर जीवनको व्याख्या, घटना, चरित्र, सामाजिक स्थिति

(ii)

इत्यादि र आफ्नो विचारधाराहरू अभिव्यक्त गरि राखिदिनु । यस्ता किसिमको कथोपकथनात्मक गद्यमहाकाव्यमा उपन्यास शब्द योगरूढ गरिएको छ । अतएव संस्कृतसाहित्यमा “उपपत्तिकृतो ह्यर्थ उपन्यासः प्रकीर्तितः” भनी लेखेको अत्यन्तै सुसंगत छ । उपपत्तिकृतः = अर्थात् युक्ति बुद्धि बाट रचेको काल्पनिक अर्थः = विषयलाई उपन्यास भन्दछन् । साहित्यमा उपन्यासलाई नाटकसन्धिको एक अङ्ग मानिएको छ । “उपन्यासः प्रसादनम्” अर्थात् खुशी तुल्याउनु उपन्यास हो । यो पनि सुसंगतै देखिन्छ, किनभने—उपन्यास पढ्दा पाठकको हृदय जत्तिको आह्लादित हुन्छ त्यत्तिको अरु ग्रन्थहरूबाट कमै हुन्छ । अतएव अरु ग्रन्थहरूभन्दा उपन्यासले नै विशेष प्रतिष्ठा पाएको हो ।

श्री लीलाध्वज थापाजीले यो ‘पूर्वस्मृति’ नामक उपन्यास लेखी नेपाली साहित्यको अभिवृद्धि र गौरवान्वित गरिदिनु भएकोमा म उहाँलाई अनेकौं धन्यवाद दिन्छु । “कसैले तपाईं भनोस् या नभनोस् आफै मपाईं” संझ्ने लेखकहरूका पंक्तिमा उपन्यासकार श्री थापाजीलाई पनि संनिवेश गराउँभने ‘मदनपुरस्कार’ विजय र प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूको संमति पत्रबाट ‘तपाईं’ कै संमानित पदप्राप्ति गरिसक्नुभएकोले मेरो भनाइ अभिशस्ति (मिथ्यादोषारोप) मात्र हुनेछ । अतः उहाँको गुणकै पक्षपाती बनी गुणहरू वक्तै पन्थो ।

श्री लीलाध्वज थापाजी नेपाली साहित्याकाशमा दिक्परि-
चायक चहकिलो तारासमान हुनुहुन्छ । लेखकमा हुनुपर्ने
भाव, भाषा, शैली, अभिव्यञ्जना मुख्यतः यी चार कुरा हुन् ।
चारैले श्री थापाजीलाई तँछाड् मछाड् गरी अँगाले जस्तो छ ।
आत्मसंयम गरी भज्याड चढ्दै जानुभयोभने कैलासकै हवेलीमा
पुगेर “पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे अनामिकाधिष्ठितकालिदासः”
भने जस्तै नेपाली कविको गणना प्रसङ्गमा अनामिक नै फेला
पार्न पनि केही वेर छैन । पहिलो ‘शान्ति’ नामक उपन्यासमा
भन्दा यसमा लेखकको स्तर अकाशिंदै गएको छ । घटना र
चरित्रमा धूपछायात्मक चमत्कृति छ । सामयिकता छ । नशादार
चीज छ; लठ्ठ्याउँछ अस्तु ।

२०१६ आषाढ २१ गते,

हरिनार्थ उपाध्याय ढुङ्गेल

अमावास्या

“पूर्वस्मृति” मा मेरो विचार

श्रीलीलाध्वज थापाले लेख्नुभएको ‘पूर्वस्मृति’ नामक

उपन्यासको पाण्डुलिपि आपाततः पढें । थापाजीले प्रस्तुत गर्नु-भएको यस रचनाबाट उहाँको साहित्यिक शैलीले प्रौढी पाइ-सकेको स्पष्ट रूपबाट थाहा हुन्छ । ठेट नेपाली शब्दहरूद्वारा व्यक्त भएका गम्भीर तथा सुललित पदका कलात्मक गुम्फनद्वारा उहाँले एक आफ्नै शैली वसाउनुभएको छ—जो परिच्छेदपिच्छे विभिन्न रस, अलंकार र मुटु छुने प्राकृतिक वर्णनले अभिव्यक्त भएको छ । चरित्रचित्रण र मनोविज्ञान अनुकरणीय छ । उहाँको दृष्टिकोण र कथानकको संयोजनमा विशेषता र मौलिकता छ । वास्तवमा नेपाली साहित्याकाशका नक्षत्रहरूमा थापाजी उज्ज्वल, संकीर्तनीय हुनुहुन्छ । उहाँको व्ययवेक्षण-शक्ति, अभिव्यक्ति, सन्तुलित अलंकारहरूको मौलिक विशेषताबाट यस ग्रन्थलाई उपन्यासको कक्षाबाट एक प्रौढ गद्यकाव्यको कोटिमा लैजान सकिन्छ । थापाजीले नेपाली भाषाको उपन्यासको विरलतालाई मात्र दूर गर्नुभएको छैन बरु उच्चकोटिको साहित्य-भण्डारलाई भर्ने प्रयास गर्नुभएको छ ।

हिन्दुस्थान, यूरोप आदि उन्नत देशका ठूलाठूला साहित्यकारहरूले समसामयिक समस्याहरूमाथि ध्यान दिएर लेख्ने चलन गरेको देखिन्छ । हाम्रा सिद्धहस्त लेखक थापाजीको यस उपन्यासको रङ्ग-प्राङ्गणमा पनि समसामयिक समस्यालाई प्रधानता मिलेको छ ।

(२)

उपन्यासका परिच्छेदहरूका दाँतीहरू यसरी मिलाएर राखिएका छन्—जसरी राख्नुपर्दछ । मुख्य त कथानकको घुमावट नै कलापूर्ण छ । कथानकमा एउटा गोलाकार रेखा खिचिएको छ—जुन रेखाको मुख मुख जोरिनेवित्तिकै कथा समाप्त हुन्छ । कथानकको गोल रेखाभिन्नका साना साना धेरै गोल रेखाहरूले ठूलो गोल रेखा बनाएको छ । फेरि कथानकमा हाम्रा सफल लेखक थापाजीले एउटा यस्तो विलक्षण कलाको प्रदर्शन गर्नुभएको छ—उपन्यास पढिसकेर पनि एक छिन यो—वियोगान्त हो कि संयोगान्त हो—भन्ने कुराको विवेचनामा पाठकवर्गको निमित्त 'हाँसको फूल जेठो कि हाँस जेठो ?' भन्ने कुरा जस्तै भएको छ ।

उपन्यासमा—यहाँनिर यस्तो हुनुपर्ने, अझ बढाउनुपर्ने, यति कुराले यो अपूरो भयो—भन्ने कुरा कतै पनि देखिदैन । यो पूर्ण छ—यसमा थपे वर्ता हुन्छ, छिके कमी हुन्छ । यसैले यो ज्यादै ठीक छ—यसमा जे छ, दुरुस्त छ ।

उपन्यास भन्ने वस्तुको अभाव भएको हाम्रो साहित्यभण्डारमा यस्तो सुन्दर र कलापूर्ण उपन्यास दिने थापाजीलाई मेरो साथसाथै साहित्यप्रेमी सज्जनहरूले धन्यवाद नै दिनुहुनेछ ।

प्रस्तुत उपन्यास थापाजीले ने. भा. प्र. समितिको सरकारी ग्रन्थकारहरूको हैसियतले अड्डामै बसी लेख्नुभएको हो । उहाँले उत्तरोत्तर ग्रन्थहरू रचना गर्नुभै देशको अनुपम सेवा गर्ने आशा राखिन्छ ।

—केसरिराज पाण्डे

मेरो भन्नु

मैले यो 'पूर्वस्मृति' उपन्यास लेखें;—तर मलाई अलिकति पनि शान्ति छैन, सन्तोष छैन, लेखें भन्ने गर्व छैन ।

(मेरो छातीभित्र आगो दन्किरहेको छ । त्यही आगोमा चरु भएर मेरो उत्साहको अङ्कुर सल्किरहेको छ—अनेक कारणबाट ।)

(हाम्रा सामाजिक भाइ र भद्र व्यक्तिहरूको स्वभाव त सबैलाई नै थाहा छ, मैले भन्नै पर्दैन । सब एक एकतिर आफ्-आफ्नै स्वार्थ र ढोंगमा मदमस्त छन्—कुन देश-भक्त नेता, कुन भाषा र साहित्य-प्रेमी । कोही लडोस्, गडोस्, सडोस्—कसलाई के खाँचो ? त्यसैले अझै हाम्रो समाजको यो गलेपतित अवस्था छ ।

यहाँ पोल्टा भर्नको निम्ति सुन र पित्तलको त पारख होला पत्थर र मणिमा त भेद गर्लात्—तर योग्यायोग्यको स्थान छैन, राष्ट्रभाषा र साहित्यको कदर छैन; विवेक छैन, विचार छैन, बुद्धि नै छैन; मान्य जनको मान छैन; गुणीको सम्मान छैन । साहित्यिककै कुरा हो—यहाँ एउटा साहित्यिकले अर्कोलाई सहन नसकेर हतरहले होच्याउन र खिसी गर्न कोशिश गर्दछन्, पक्षपात गर्दछन् ! कोही मानु पचाउन भूसका थुप्रा थुपारेर कामको

(ख)

संख्या गन्छन्, कोही त्यसै पनि 'मै हुँ' बन्दै अभिमानले ठाउँ छाडेर आकाशमा उड्दछन् ।

म त अभिमान गर्दिनँ । मेरा त्रुटि र दोषहरू प्रशस्त छन् ।
म हरबखत आफ्नो त्रुटि सच्याउन संलग्न छु ।

प्रस्तुत पुस्तक जे, जस्तो छ, यसको जस्तो शैली छ, यसमा जति साहित्यिक कला, भाव, रस, दर्शन र विज्ञान छ, जति मौलिकता र स्वाभाविकता छ-यो भन्दा धेरै बढे, चढेको स्तरमा हुनुपर्दथ्यो—हाम्रो साहित्य-क्षेत्रको यस युगको यो उपन्यास—तर म के गरूँ ?—हाम्रो साहित्य-क्षेत्रको कुन साहित्यको अध्ययनमा, दाँजोमा म साहित्य-निर्माण गरूँ ? म कहाँ जाउँ ? कुन विदेशीको दुकुटी फोरूँ ?

हाम्रो साहित्य-क्षेत्रमा बढे बढे साहित्यिक मंहारथीको कमी छैन । यहाँ वुज्रुग साहित्यिक, पदासीन, पुरस्कृत तथा पदक-गृहीत साहित्यिक, ठाँटिला, रसिला, हँसिला र भरिला सबै किसिमका साहित्यिकहरूको ठेलमठेल जस्तै साहित्यको पनि केही विकास भएको भए अलिकति सन्तोष मात्रै पर्दथ्यो तर अफसोस,—यहाँ जति साहित्यिक छन् त्यति साहित्य छैन, कवि त छन्—कविता छैन; तारा छन्—चन्द्रमा नास्ति । आज सम्म यो क्षेत्रमा एक हातका औँलामा गन्न पुग्ने पनि उपन्यास छैनन्; जे जति र जस्ता छन्—ती हाम्रै समक्ष छन् । त्यस्तै—आलोचक र समालोचकहरूको पनि यहाँ दुःख छैन । तिनीहरू पुस्तकभन्दा बढी संख्यामा, लेखक र कविहरूभन्दा बढी संख्यामा

(ग)

पखेटा फैलाएर हावामा उडिरहेका छन् । तिनीहरू कुनै के भन्छन्, कुनै के ।

मुख्य कुरा-आँखामा विदेशी चशमा लागेका मानिसहरूले यो उपन्यास पढ्दा एक छिन त्यो चशमा उतार्ने पर्ला-भन्ने मेरो सम्मति छ-कारण, यसमा आफ्नै देश, र परिस्थिति छ, आफ्नै संस्कृति छ, आफ्नै स्तर छ ।

‘पूर्वस्मृति-को कथानक र घटनामा कुनै वास्तविक आधार भए पनि यो काल्पनिकतिरै लम्केको छ । यसमा जमलगाउँ, सुनडोल, जुनेली, गोटीटार, कर्नालपुर, वरुनथली जस्ता साना-साना स्थानसमेत समय र पात्रका नामहरू पनि बिलकुल कपोल कल्पित छन् ।

मैले एक दिन ‘नेपाली भाषानुवाद परिपद्मा विद्वान् पंडितजीहरूको अनुरोधले-उहाँहरूलाई यो ‘पूर्वस्मृति’ को कुनै अंश सुनाइरहेको थिएँ । त्यही बेला त्यहाँ एक अर्को व्यक्तिको प्रवेश भयो-जो आफूलाई नेपाली साहित्यको महारथी नै संझ्छन् । ती व्यक्तिलाई ‘पूर्वस्मृति’ को स्थानको नाम सुनेर ज्यादै अचम्म लागेछ । कुनै कुनै काल्पनिक पुस्तकमा स्थान पनि काल्पनिक नै हुन्छ-भन्ने कुरा उनको मथिझलमै घुस्न सकेनछ । उनले वडो ओठ लेप्प्याएर-सोधे-“क्याहो यो गोटी-टार-कता पर्छ ?” मैले सोझै बताएँ-“यो काल्पनिक हो !” उनले भने “वाः स्थानको नाम पनि काल्पनिक हुने भए, सब शब्द शब्द नै काल्पनिक गर्नुहुन्छ, मेजरको पनि ‘खेजर’

(व)

गर्नोस् !”—तर मैले उनको त्यो सम्मति लिन सकिनँ । उनले अरु पनि खिसीका शब्द बोलेका थिए,—मलाई संझना भएन ।

आँ,—उनको त्यो सम्मतिअनुसार मेजरको ‘खेजर’ बनाएर सारा शब्दलाई नै त्यस्तै रूप दिएको खण्डमा यो उपन्यासको भाषा अर्कै भएर पाठकवर्गको निमित्ति यो पुस्तक—कालो अक्षर भैँसी बराबर-जस्तै हुन्थ्यो ।

उनले यो ‘पूर्वस्मृति’ लाई होच्याएर त्यस्तो सम्मति दिएका हुन् भने साहित्यलाई होच्याउने—उनलाई कसरी साहित्यिक महारथी र साहित्य-प्रेमी भन्ने ?—शुद्ध हृदयले नै सम्मति दिएका हुन् भने पनि उनलाई बुद्धि नपुगेको अथवा अध्ययन नपुगेको विचरा—भन्न करै लाग्छ ।

जे होस्,—अब यो पूर्वस्मृति पाठकवर्गको करकमलमा छ । साक्षा प्रकाशनको दोस्रो पटकको संस्करण भएपनि ययार्थमा यो तृतीय संस्करण हो । हुन सक्छ—यसमा त्रुटि नै त्रुटि होलान् तैपनि यल्ले पाठकवर्गको जति सेवा गर्ला—उति नै म आफूलाई सफल संझन सक्ँला—वस ! यसमा अहिले ‘मेरो भन्नु’ यति नै हो !!

—लीलाध्वज थापा

पूर्वस्मृति

१

अक्षय-तृतीयाको दिन थियो ।

भर्खरै पानी परेर थामिएकोले खाल्डाखुल्डीमा जमेका पानीमा, रूखका पात पात र हरएक क्षरपातमा अड्केका जल-विन्दुहरूमा पनि कालो बादलको अन्तरवाट चियाइरहेका सूर्य फलमलाइरहेका थिए—हजारौं र लाखौं भएर ।

दिनले रुन्चे हाँसो हाँसेको जस्तो—भान हुन्थ्यो ।

एउटा घरको आँगनमा तुलसीको मठनिर भर्खरकी युवतीको एउटा लाश आकाश ताकेर तेसिरहेको थियो ।

लाश तातै थियो ।

लाशानिरै थ्याच्च बसेर एक जना वयोवृद्ध भद्र व्यक्ति रुँदै फलाकिरहेका थिए—

“मेरी छोरी……, मेरो बाबा……, तिमीले यो बूढो बाबुलाई छोडेर किन गयौं…… ! अब मैले विजयलाई कुन मुख देखाउँ ?…… विजयसित तिम्रो विहा गरिदिने मेरो कत्रो इच्छा थियो, कस्तो सपना थियो !……

गौरी मेरी छोरी…… ! मैले तिमीलाई छोरा जस्तै गरेर पढाएँ बढाएँ । आज तिमीले समेत यसरी छोडेर गएपछि मैले

कसरी चित्त सहाल्ने—? मेरी छोरी, मेरो बाबा……तिम्रो दाजुले पनि……!”

ती बूढाले त्यसरी रोएको र अन्नपत्र परेर अलाप विलाप गरेको सुनेर—के, कसो—भन्दै वल्ला घर, पल्ला घरका छिमेकीहरू पनि जम्मा हुन आए । छिमेकीहरूको ठूलो खलबल भयो ।

आँगनको लाशलाई देखेर छिमेकीहरू आश्चर्यचकित भइरहेका थिए । उनीहरूमध्ये एउटाले भन्यो—

“के भयो मेजरसाहेव, यस्तो ? गौरी मैयाँलाई हामीले बाह्र वजेतिर—हामी उता शहरतिरबाट फर्कँदाखेरि—छयालमै बसिर-हनुभएको देखेको ! के कैफियत पन्यो……!”

एउटी भर्खरकी युवती पनि दलानमा बसेर कङ्कला शब्दले रोइरहेकी थिइन् । उनको अगिल्टिर बसेर छिमेकी स्वास्नी-मानिसहरूले उनलाई संझाउने चेष्टा गरिरहेका थिए—

“नरुनोस्, नरुनोस् मेजनीसाहेव……!”

मानिसहरू आउँदै थिए । कोही त्यो विजोग हेर्न नसकेर तबताबाट निस्किरहेका थिए ।

अकस्मात् गौरीमैयाँ मरेको कुरा जमल गाउँभरि एक कान, दुई कान र मैदान भएर फिजिइरहेको थियो ।

‘एक जना उस्तै किसिमका छिमेकीले मनमा अलि विचार खेलाएर, आपसमा कुरा गर्दै मेजरसाहेवसित सोधे—

“तपाईँ बाहिर कहाँ जानुभएको थियो त अगि मेजर-साहेव ?”

मौलिक उपन्यास

३

मेजर बूढाले रुँदै भने—

“म पेन्सिनको कुरामा लइनसम्म गएको थिएँ। विहान म जाँदा त गौरीलाई केही पनि भएको थिएन। उनले नै मलाई लुगाइरू छिकेर दिएकी। म उताबाट फर्केर आउँदा त गौरीमैया माथि कोठामा छट्पटाइरहेकी रहिछन्। हत्तपत्त यिनलाई यहाँ आँगनमा सारें—यस्ती भइहालिन्।”

महिलावाजेलाई मुण्टोको इशाराले कराँसोतिर बोलाएर कालेकी आमाले उनको कानमा आफूले देखेको कुरा फुसफुसाइन्—

“.....आज विहान छिसमिसेमै मैले गौरीमैयाँलाई तल्लो वारीको कान्धामा आँखीछ्यालबाट देखेकी थिएँ। आज किन गौरीमैयाँ विहानै वारीमा आइछन् ?—भन्ने लागेर मैले आँखीछ्यालबाटै हेरिरहेँ। अनि त उनले.....।”

महिलावाजेले अलि सतर्क भएर कालेकी आमासंग सोधे—

“अनि त उनले...., के भनन भन—हेर, कालेकी आमा, गौरीमैयाँ ज्यादै बेश थिइन्। यसरी अचानक उनलाई त्यसै यस्तो भएको केही गरे पनि हैन। हिजो मेजनी र गौरीमैयाँको धूमधामसित झगडा भएको थियो—उही विहाको कुरामा हो क्यार ! बिचरी मेजनीको पनि के दोष ? उनले बढेकी छोरीलाई विहा गिरदिन खोजिन्—के विराइन् ! गौरीलाई त्यो जमदार-सित विहा गर्न पटककै मन थिएन। त्योसित विहा गिरिदिए भने म विष खाएर मछुँ—भन्थिन् उनी !”

कालेकी आमाले भनिन्—

“मैले आँखीछ्यालबाट देखेको—विहान गौरीमैयाले कान्हा-
मा उक्लेर आफ्नै हातले वोटमै सुकिरहेको दुइटा धतूरो टिपेर
ल्याएकी थिइन् । मलाई एकपल्ट मेजनी जस्तो लागेर—नियालेर
हेरें; उही चुनरी खास्टो बेरेकी तिनी गौरी मैयाँ नै थिइन् ।”

मेजरसाहेव लाशलाई हेरी हेरी रोइरहेका नै थिए—

‘गौरी मैयाँ………।’

माहिलावाजेले आएर मेजरसाहेवलाई उठाउन खोज्दै भने—

“मेजर साहेव पनि के केटाकेटी जस्तो भएर रोइरहनुभएको,
—लाश उठाउने बन्दोबस्त पो गर्नुपर्छ र; उठ्नुस् अब !!”

मेजर साहेवलाई उठाएर उनको कानमा मुख लग्दै माहिला-
वाजेले एक, दुइटा के के कुराहरू भने ।

माहिलावाजेको कुराले मेजरसाहेवको बूढो अनुहार एकदम-
सँग अर्कै रूपमा बदलियो । उनले माहिलावाजे र कालेकी
आमालाई पनि—हिँड्नुस् त मास्तिर हेरौं—भनेर दुनमुनिंदै
माथि चोटातिर लगे ।

दलानमा बसेर रोइरहेकी मेजनी पनि उनीहरूसितै माथि
उक्लिन् ।

एकै छिनपछि मेजरसाहेवको चोकमा हुर्लिएर एक जना
युवकले प्रवेश गरे ।—जहाँ गौरीमैयाँको लाश तेर्सिएको थियो !

एक्कासि गौरीलाई त्यो मृत अवस्थामा देखेर त्यो
नवागन्तुक नवयुवकको विचित्र हालत भयो । उनीलाई यो
संसारमा महाभूकम्प भएको जस्तो लाग्यो । जुन भूकम्पको

धक्काले बडे बडे घर र महलहरू चकनाचूर भएर लडिरहेका थिए । ठूलो आँधीबेहरीले सूर्य, चन्द्र र सारा ग्रहहरू जुधेर एकै चोटि निभे । उनको बन्द पलकमा तोरीको फूलको रङको सारा संसार नै फनफनी घुमिरहेको थियो । उनको खुट्टामुनिको जमीन भास्सिरहेको थियो । उनको होसहवास गुम भइरहेको थियो, सातोपुल्लो उडिरहेको थियो । उनको काँपिरहेको हातबाट एउटा पुस्तक भूईँमा खस्यो ।

पुस्तकको जिल्द विचित्रको थियो ।—जहाँ भयानक अग्नि काण्डे भइरहेको थियो । पुस्तकको जिल्दको नीलो आकाशमा ठूलठूला सेता अक्षरले नामाङ्कित गरिएको 'शान्ति' लाई चारैतिर फैलिएर दनन्दनाइरहेको आगोको लप्काले चाटिरहेको थियो । यो आगोको ज्वाला—झाँको फिजाएकी, डरलाग्दोसँग द्वाल आँखाले हेरिरहेकी एउटी मनोरमा नवयुवतीको भव्य शरीरबाट उठिरहेको थियो । त्यसवाहेक—जिल्दमा ती नवयुवतीको आगाडि घण्टाघर, धरहरा र अरु घरहरू पनि पर पर ठडिएका थिए । सडक, मोटर र रूखहरू पनि थिए । अनि लेखकको नाम थियो ।

पुस्तकको पीठमा पुस्तकको नाममुनि मौलिक, सामाजिक उपन्यास लेखिएको प्रष्ट देखिन्थ्यो ।

त्यहीँको एकै जना मानिसले ती नवयुवकको हातबाट भूईँमा खसेको त्यो पुस्तक उठाएर अन्यमनस्क भावले पल्टाएर हेर्‍यो । पुस्तकको अगिल्लै पृष्ठमा राज्ञो अक्षरले हातले लेखेको वाक्य थियो—

“गौरीदेवीमा प्रेमोपहार !

—विजय”

‘शान्ति’—एउटा नयाँ निस्केको उपन्यास देखेर विजयले बजारबाट गौरीको निम्ति उपहार—स्वरूपमा ल्याएका थिए ।

गौरीलाई त्यस्तो हालतमा देखेर विजय पागल भए । उनले एक पल्ट ‘गौरी’ भनेर गौरीको लाशमाथि घोप्टो परेको उनैलाई समेत थाहा भएको थिएन ।

ती नवयुवकलाई त्यसरी लाशमाथि घोप्टो परेको देखेर त्यहाँ भएका मानिसहरूले उत्सेर एकै चोटि कराए—

“हा, हा, के गरेको ?”

विजयले गौरीको लाशमाथि घोप्टो पर्दा उनलाई गौरीले सास फेरिरहेको जस्तो लाग्यो । गौरीको मुटु पनि ढुक् ढुक् गरेर चलिरहेको जस्तो उनलाई लागेको थियो । तर फेरि—आफैले सास फेरेको हुनाले—लाशले सास फेरेको जस्तो लागेको हो—भन्ने कुरा विजयले चाँडै नै ठहर गर्न सके ।

माथि खलबल मच्चिरहेको थियो ।

माथि बुइगलको कुनामा सिलौटोनिर महिलावाजे र कालेकी आमालाई धतूरोको वोक्राको एउटा फक्ल्याँटो नै फेला प्यो ।

आफ्नो कुरा सत्य निस्केकोमा कालेकी आमाले महिलावाजेतिर हेरेर नाक फुलाइन् ।

मेजर र मेजनीसाहेबले पनि धतूरोको फक्ल्याँटो देखे । मेजनीसाहेब रुँदै फलाकिरहेकी थिइन्—

यस्तो गरेर जानुपर्ने केही पनि परेको थिएन—उनलाई ! हामीहरूले त उनकै असलको निम्ति विहाको कुरा गरेका थियौं सुनिनले यसरी हामीहरूलाई छाडेर जालिन् भन्ने हामीलाई

मौलिक उपन्यास

७

के थाहा बिहान मात्रै एकलै कोठामा बसेर के के, लेखिरहेकी थिइन्.....।”

महिलावाजेले भने—

हिँड्नुस्, एकपल्ट उनको कोठातिर पनि हेरौं !” महिला-वाजेको नेतृत्वमा सब जना ग्वार्ग्वार्तो भएर गौरी मैयाँको कोठाभित्र पसे ।

कोठाभित्र पस्दापस्दै महिलावाजेले गौरी मैयाँको, विछर्नाको तक्रियामाथि एउटा फ्रेमसमेतको तसवीर देखे । तसवीर गौरीको दाजु ज्ञानुको थियो । तस्वीरको अगाडि तक्रियामाथि एउटा चिठी पनि झ्यालबाट आएको हावामा फरफराइरहेको थियो ।

महिलावाजेले हतपत चिठी उठाएर हेरे । चिठी दाजुको नाममा लेखिएको थियो । त्यो चिठी सर्सरी पढेर महिलावाजे बीचैमा टक्क अडिए ।

महिलावाजे अडिएको चिठीको पंक्तिमा लेखिएको थियो—

“.....दाजु, तपाईंले हेर बिचार गरेर दिनुभएको जस्तो ठाउँमा पनि म जान्थें; तर आमाले मलाई जबर्जस्तीसँग कसैलाई बिहा गरेर दिन लागिरेकी छुन् । म विष खाएर मर्छु ! अब म विष खाएछु र म !!..... ।”

महिलावाजेले चिठीका पंक्तिहरू फेरि दोहोर्‍याएर सबैलाई सुनाए ।

मेजनीले रुँदै भनिन्—

“हरे गौरी मैयाँ, मैले किन जबर्जस्ती गर्थे नि, मैले तिम्रो असलै होस् भन्ने विचार गरेकी थिएँ। छोरी, तिमिले त्यस्तै हड्बडाएर यस्तो काम गर्नुहुँदो!”

महिलावाजेले संझाए—

“अब जे भए पनि नरुनोस्, मेजर्नीसाहेव यसरी ! हुने कुनै कल्ले टार्न सक्छ र !”

मेजरसाहेव पनि रोइरहेका थिए। उनले मनमा अलि धैर्य गरेर महिलावाजेको हातबाट चिठी लिएर हेरे। चिठी गौरी मैयाँले नै लेखेकी थिइन्;—उनैको अक्षर थियो।

गौरी मैयाँले आत्म-हत्या गरेको कुरा सबलाई छर्लङ्ग भयो। मेजरसाहेवको हृदयमा फेरि भक्कानो छुटेर आयो। उनले त्यहीँ पछारिएर रुन थाले।

मेजरले त्यसरी हात खुट्टा छोडेर, दाँत समेत बाँधेर पछारिएका थिए। एकोमा महिलावाजे, कालेकी आमा र मेजर्नीसाहेवले आत्तिएका थिए। कराउँदै बूढालाई सम्हाल्ने प्रयत्न गरिरहेका थिए।

माथिको खलवल सुनेर विजय पनि माथि नै उक्लेका थिए। एकै फडकामा।

माथि उक्लेर विजयले महिलावाजेको हातको धतूरोको फक्ल्याँटो देखे, दाजुलाई गौरी मैयाँले लेखेको चिठी सुने। मेजर्नीको भाव र मेजर बूढाको कमजोरीमा लख गरे।

विष परेर गौरीको मृत्यु भएको कुरा विजयलाई पनि छर्लङ्ग भयो। उनलाई गौरीले विष खाएर आत्म-हत्या गरिन् भन्ने कुरामा विश्वासको सट्टा आश्चर्य भइरहेको थियो।

मौलिक उपन्यास

९

विजयले हिम्मत हारेनन् । उनी आशावादी व्यक्ति थिए ।
उनको अगाडि अतीतको एक दृश्य झल्क्यो ।

तराईको एक व्यक्ति—जसको नाम थियो वंशी ।

पार्टीको संबन्धले कुनै दिन विजयको वंशीसित घनिष्ठ
मित्रता भएको थियो ।

सर्पले टोकेर, पानीमा डुबेर, विष परेर मरेको मानिस तीन
दिनभित्रमा वंशीको फेला पऱ्यो भने मुर्दाहरू उठेर बोल्न थाल्दथे ।

अद्भूत-शक्ति थियो वंशीको विष छर्ने ।

कतिपल्ट विजयले आफ्नै आँखाले वंशीको त्यो चमत्कारपूर्ण
काम देखेका थिए ।

एक दिन—

एउटा डाक्टरलाई आफ्नै कान्छी स्वास्नीले विष पारिछन् ।
डाक्टर मरे ।

डाक्टरको घरमा ठूलो हाहाकार मच्चियो । ठूलठूला
डाक्टर, वैद्यहरू आएर निराश भएर फर्के ! डाक्टरको लाश
तीन दिनसम्म उठेन ।

वंशीले आएर मृत डाक्टरको शरीरको सारा विष छरेर
डाक्टरलाई आधा घण्टामै उठाइदिए, डाक्टर बाँचे ।

फूर्तिसाथ तल चोकमा ओर्लेर विजयले गौरीको लाशलाई
हेरेर विचार गरे ।

यो लाश तातै छ अहिले । गौरीको यो लाश वंशीको हातमा
पऱ्यो भने गौरीले पुनर्जीवन प्राप्त गर्न सकिछन्—निश्चय !

तर.....वंशी ?—वंशी यहाँ छैनन् । सुनडोलमा वसेर वंशी आफ्नो पार्टीको काम गरिरहेका छन् । सुनडोल यो जमल गाउँबाट पूरा चार कोस पर्छ,--जहाँ मोटर पनि जाँदैन ।

एक छिनपछि मेजर, मेजरनीसाहेव, माहिलावाजे र कालेकी आमा पनि सबै जना तल ओर्ले ।

मेजरसाहेवले विजयलाई देखेर उनलाई छाँद हाँदै रोएर भने—

“बाबुसाहेव, गौरीमैयाँ गइन् । मेरो इच्छा, मेरो सपना र सबै कुरालाई बीचमै तोडेर गइन्!”

विजयले सुनडोलतिर दौडने विचार गरेर मेजरसाहेवसित भने—

“भैहाल्यो नरुनोस् ! म अहिले जान्छु, म नआइपुगुञ्जेल यो लाशलाई यसै रहन दिनोस् !”

विजय--पुलीसमा खबर गर्न गइरहेकाछन् भन्ने अडकल-पच्चूले सब जना डराए ।

चोकको ढोकासम्म पुगेर विजय टक्क अडिए । उनी अलि दह्रो भएर विचार गरिरहेका थिए—

सुनडोलसम्म जानु र आउनु गर्दा चार कोसको आठ कोस हुन्छ; चार घण्टाको आठ घण्टा लाग्छ । त्यसैले गौरीको शरीरलाई उहाँ पुर्‍याउन पाए--वरु एकोहोरै समय र एकोहोरै घाटोले पनि काम वन्न सक्छ ।

विजयले मेजरसाहेवतिर आएर भने—

“तपाईंले गौरी मैयाँ मलाई दिने कुरा गर्नुभएको थियो……।”
मेजरले बीचमै विजयको कुरा उछिनेर भने—

“हो हजूर, मेरो मनले गौरी हजूरलाई नै सुम्पिसकेको थियो । म त खालि शुभ मुहूर्त पर्खेर बसिरहेको थिएँ । यसमा गौरी मैयाँ पनि ज्यादै खुशी थिइन्……! अगि छटपटाउँदाखेरि पनि उनले बाबुसाहेबकै नाम लिएर……!”

बूढाले वाक्य पूरा गर्न सकेनन् । उनी रोए ।

कर्तव्यको निम्ति दृढ भएर खडा भइरहेका विजयको हृदयमा फेरि चट्याङ पयो । उनले आफ्नो आँखामा उल्लेको आँसुको बाढीलाई दाह्रा किटेर दबाए ।

विजयले हतपताएर भने—

“……तर मैले उनलाई पाउन सकिनँ;—तैपनि उनको निम्ति मैले हिम्मत हारेको छैन । यिनी वाँचन सकिछन् जस्तो मलाई लाग्छ । यदि हाम्रो प्रेम पवित्र भए गौरी मैयाँले वाँचनैपर्छ !”

विजयको कुरामा सबै मानिसहरू आश्चर्य-चकित भए । उनीहरू सबैले विजयको कुरालाई प्रेमी पागलको प्रलाप ठहर्‍याए ।

विजय भन्दै थिए—

“मेरो एउटा साथी छ । उल्ले यस्तो विष परेर मरेको मान्छेलाई वेलैमा पाउन सक्थोभने वचाउन सक्छ । उ यहाँ-बाट चार कोस टाढा सुनडोलमा छ । त्यसैले तपाईंले यो गौरी

मैयाँको लाशलाई मेरो जिम्मामा दिनोस् ! कोशिश गर्छु—वाँचे
वाँच्छिन्, नवाँचे पनि तपाईंहरूले माया मारिसकेको एउटा
लाश त हो नि उनको !”

मेजरनीसाहेबलाई विजयको कुरामा अलि दुक्क भयो । उनले
खुशी भएर गौरीको लाश विजयलाई दिने विचार गरिरहेकी
थिइन् ।

मेजरसाहेबले विजयसँग ठूलो अनुराग देखाउँदै नम्रतापूर्वक
भने—

“हजूर, गौरी वाँचुञ्जेल पनि हजूरकी नै थिइन् ; मरे पनि
हजूरकी नै । हजूर जे गरिवक्सिन्छ—गरिवक्स्योस्, जहाँ
लगिवक्सिन्छ—लगिवक्स्योस् ! त्यसमाथि हजूरले उनलाई
वचाउने कोशिश गर्न लगिवक्सिन्छभने—मैले कसरी हुँदैन
भन्नु !”

मेजरको चोकमा उपस्थित भएका गण्यमान्य छरछिमेकीहरू
सब चूप थिए । विजयले सवैतिर पल्याकपुलुक आँखा दौडाएर
भने—

“तपाईंहरू कसैले गौरी मैयाँको यो लाशलाई उठाएर सुन-
डोलसम्म लैजानको निम्ति मदत गर्नुहुन्छ कि ?”

माहिलाबाजेले भने—

“यस्तो पागल कुरामा हामी त साथ दिन सक्तैनौं ! मरेको
मान्छेको लाश त मसानतिर पो चलाउनुपर्छ ; तर यस्तो ज

किसिमको लाश त नजँचाईकन हामी मसान चलाउन समेत साथ दिंदैनौं !”

अर्को एउटा छिमेकीले पनि माहिलावाजेको कुरामा सही थाप्दै सफा कुरा भने—

“हो त,—मरेको मान्छे जीउँतिनेभए संसार अर्कै हुन्थ्यो । कसलाई दशाले कुतकुत्थाएको छ र विष खाएर मरेकोलाई पनि नजलाईकन दशातिर हिँडाउन !”

फेरि अर्कोले भन्यो—

“कठै, प्रेमी मान्छे !—चाँचिलन् कि भन्ने आश नाई विचराको । तर हामीहरूले यस्तो प्रेमी पागलको पछि लागेर के साध्य !”

सबले एक स्वरले भने—

“हो, हो, हामी सक्तैनौं !”

विजयले सबको कुरा सुनेर गौरीको लाशतिर लम्कदै भने—

“कुरा गर्ने मान्छेको काम कहाँ हुन्छ र,—कसैले साथ नदिए म आफै लान्छु !”

गौरीको लाशलाई विजयले दुइ हातले उठाएर आफ्नो काँधमा राखे ।

मेजरसाहेवसमेत जना ढुलुढुलु हेरिरहेका थिए ।

माहिला वाजेले भने—

“विष खाएर मरेको मान्छेको लाश नजँचाईकन यसरी जता मन लाग्यो उतै लानाले गाल पली नि बाबुसाहेव !”

लाश वोकेका विजयले चोकवाट निस्कँदै भने—

“अहिले तपाईंहरूसित कुरा गर्ने समय छैन । जे परेको मै बेहोरँला !”

गौरीको लाश वोकेर गएका विजयलाई हेरेर मेजरनीसाहेबले लामो सास फेरिन् ।

मेजरसाहेब घोटो परेर रोइरहेका थिए ।

पूर्व क्षितिजमा ज्यादै मनोहर सात रङ्गको एउटा रङ्गीचङ्गी विशाल गुमज-ढोका बनेको थियो । त्यो बुलन्द ढोकालाई हेरेर —अर्कै कुनै संसारमा जाने मूल ढोका त्यही होला या त्यो स्वर्गको द्वार हो भन्ने अनुमान गर्नुपर्दथ्यो ! त्यस मनोहर विशाल ढोकाको एक खम्वाले ईशान कोणको सगरमाथामा टेकेको थियो त अर्को खम्वाले आग्नेय कोणको महाभारतमा ।

त्यो ढोकामा कला भर्न प्रकृतिले आफ्नो पूरा शक्ति लगाएकी होलिन् । जुन ढोकालाई ढल्काउन स्वयं सूर्यदेवले तेज लगाइरहेका थिए । त्यो अपूर्व ढोकालाई देखेर विश्वकर्माको आफ्नो मुख ढाके होलान् ।

कस्तो चमत्कार, कस्तो विद्युत् छटा, कस्तो अनुपम सौन्दर्य, कस्तो विशालता; कस्तो कालिगडी—प्रकृतिको !

त्यो ढोकालाई देख्ने कुन व्यक्तिको मन चञ्चल नहोला ? कुन कविले त्यसमा पीड खेल्ने कल्पना नगर्ला ?

त्यस ढोकाले रङ्गीचङ्गी शून्य र उच्चतम संसारको गोलाकार नमूना देखाइरहेको थियो—तर आधा मात्र । त्यो पूर्ण गोलाकार भए त्यसको आधा भाग पृथ्वीमुनि दानवपुरमा होला या देवताहरूले स्वर्गमा जड्न लगे होलान् ।

भन्न विर्सिएछ—त्यस ढोकाको नाम थियो, “इन्द्रेनी” ।

संसारको तेरो र मेरो भन्ने ढगडा देखेर विरक्त हुँदै रातो मुख लाएर पश्चिमाञ्चलमा डुक्न लागेका सूर्यसँगै लतारिईरहेका हँसिया बान्कीका अर्ध चन्द्रमाले नैऋत्यकोणमा पुगे पनि आफ्नो शरीरमा रङ्ग चढाइरहेका थिए ।

ती हँसिया बान्कीका चन्द्रमा—भोलि, पर्सि, निकोर्सिसम्म-मा बढ्दै बढ्दै म चाँडै नै पूर्ण चन्द्र भएर पूर्वबाट निस्कनेछु, आजलाई विदा—भनेर भागिरहेका भान पर्दथे ।

ती डुक्न लागेका राता सूर्य र ती अर्ध चन्द्रमालाई पनि पीठ फर्काएर उनीहरूको पुकारको कति पर्वाह नराखेर फटाफट लम्किरहेका थिए—ती !

को ?

सतीदेवीको लाशलाई काँधमा राखेर हिंडिरहेका महादेव ?
—हैन ; उनैको एक नमूना ।

को ?

विजय !!—जसले गौरीको लाश काँधमा बोकेका थिए ।

विजय त्यही विशाल इन्द्रेनीको ढोकातिर बढिरहेका थिए ।
सुनडोल जानलाई त्यस विशाल ढोकामा प्रवेश गर्नुपर्दथ्यो —
जस्तो देखिन्थ्यो ।

वाटो सुनसान भए पनि एकाध जनाले विजयलाई जरुर देखेहोला । कसैले उनलाई देखेर पनि यादै गरेनन् ; कसैले याद गरेर पनि पर्वाह राखेनन् । कसैले विजयलाई पागल उह्याए, कसैले आश्चर्य भएर मनमनै प्रश्न गरे—

“कठै वरा, को होलान् यी ?”

फाँट, छाडी, गोरेटो र डाँडा डाँडा पार गरेर विजय लम्कि-
रहेका थिए। उनका कानले सुनेका थिएनन्—त्यो कोइलीको
मीठो आवाज। जो मस्त भएर पंचम-स्वरले आफ्ना आफ्ना
जोडीसित जुहारी खेलिरहेका थिए—को हो ! को हो !! कुथुर्के,
कोटेरो, कोकले, न्याउली, जुरेली, दुकुरहरू र अरू जातजातका
जंगली चराहरू पनि रुख, रुखमा बसेर आफ्नाफनो जोडीलाई
बोलाउँदै वासिरहेका थिए।

वसन्तऋतुले फुटाइरहेका ती रङ्ग विरङ्गका फूलहरू पनि
विजयले देखेका थिएनन्,— जो आफ्नो, आफ्नो अभिमानमा
ढकमक भएर फुलिरहेका थिए। कति सुगन्धित फूलहरूमा भम-
राहरू पनि भन्किरहेका थिए। विजयको नाकले न कुनै फूलको
वासनासम्म नै पत्ता पाएको थियो।

विजयको नाकमा फूलको वासना, आँखामा रङ्ग विरङ्गका
फूल र दृश्यहरू, कानमा पक्षीगणका संगीतहरू त जरूर परेका
हुँदाहुन्—तर उनको मस्तिष्कमा अर्कै तराना भएको हुनाले ती
सब कुराहरू उनलाई केही पनि थाहा भएन।

न उकालो, ओह्वालोको कठिनाइ, न त्यो डाँडाको नागवेली
गोरेटोको डसाइ, न ठेस र ठक्करको टोकाइ, न भोक र तिर्खाको
सुकाइ, न परिश्रमको थकाइ—विजयलाई केही पनि याद थिएन
उनको निधार र कञ्चटबाट पसीना चुहिरहेका थिए। पसीना
पुछ्ने उनलाई मौका नै परेन।

विजय लम्किरहेका थिए—फटाफट् ।

वसन्तऋतुको साम्राज्यमा जङ्गल जङ्गलमा मङ्गल थियो । काँचुली फेरेर सारा वनस्पति नै कोमल र हरिया भएका थिए । सारा पशु, पक्षीको हृदयमा पनि प्रेम र ममता जागरित भइरहेको थियो । शुष्कताको कतै नाम नै थिएन । विजयको हृदयको भने त्यो बेलाको परिस्थिति नै बेग्लै थियो । अचानक गौरीको मृत्युले पहिले त विजयको होशहवास नै उडेको थियो । पछि कर्तव्यको निम्ति उनले सधालिएर धैर्य गरेको भए पनि उनको शरीरका सारा कल, पुर्जा, मुटु र मस्तिष्क नै सुन्निएका थिए । उनको विचारमा एउटा कर्तव्यको ज्योति झल्केर त्यसैको उज्यालोमा उनी अगाडि बढिरहेका थिए । उनलाई त्यसमा दृढ विश्वास थियो तापनि यसै हुन्छ भन्ने कुराको उनले केही पनि अठोट गर्न सकेका थिएनन् ।

गौरीको वियोगमा विजयलाई केटाकेटीले जस्तै डाँको छोडेर रुन मन लागेको थियो । तर उनको मन नै डाँको छोडेर रोइरहेको भए पनि उनी त्यसरी कमजोर केटाकेटी जस्तो भएर रुन पनि सकेनन्,—कारण उनलाई गौरीको निम्ति उपाय सोच्नु थियो, कर्तव्यमार्गमा बढ्नु थियो, काम गर्नु थियो ।

विजयले केवल मुनडोल र वंशी देखिरहेका थिए । केही गरी वंशीलाई भेट भएनभने ?—भन्ने उनको वारंवारको तर्क पनि सवालको रूपमा खडा भएर उनलाई नराम्रोसित

डस्थ्यो । कहिले विजयको छातीमा गौरीसँगको प्रेम पनि रसाएर
'उर्लन्थ्यो ।

किन नउर्लोस्—त्यो प्रेम ? जुन प्रेममा विजयले अमरावती-
को राज-सिंहासन फेला पारेका थिए । जुन प्रेमको निमित्त आफ्नो
जीवनकै बलिदान दिनसम्म पनि विजय तत्पर थिए । गौरीको
प्रेममा उनले स्वर्गको सयर गर्दै आफ्नो दुःखमय जीवनलाई
सुखी तुल्याएका थिए ।

गौरीसँगको भेट नै विजयले एउटा गजबको संयोग सँझेका
थिए ।

कताका विजय, कहाँकी गौरी—कत्रो कत्रो परिवन्द र तारत-
म्यले कसरी एक ज्यान भएका थिए—जुन कुराहरू र घटना-
हरूको रूख सँझदा विजयलाई ताजुब लाग्दथ्यो ।

गौरीको लाश काँधमा राखेर हिंडिरहेका विजयले सँझे—

कस्तो मनोहर थियो, त्यो वगैँचा—जहाँ दूध जस्तै सेतो जून
पोलिएको थियो, फूलहरू हाँसिरहेका थिए । किसिम किसिमका
सुगन्धित फूलहरूको वासना मिसाएर फाउँदै, मन्द मन्द शीतल
हावाले नयाँ नयाँ पल्लवहरूलाई हल्लाएर शरीरमा प्रिय स्पर्श
गर्दथ्यो । जहाँ अपूर्व मोहकता थियो, पूर्ण उमङ्ग थियो । प्रतीक्षा
थियो विजयलाई गौरीको ।

विजय टहल्लिरहेका थिए । परम रूपवती, हँसमुखी गौरीको
तसवीर उनको अन्तरपटमा अंकित भएको थियो ।

एकैसा गौरी प्रकट भएर विजयलाई जाईको वसन्ती माला
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

लाइदिइन् । त्यसपछि, कति बेरसम्म गौरीको पंचमस्वरको मीठो हाँसोको खित्का छुटेर सुगन्धी हावासँग मीठ लाउँदै र तरङ्गिदै महाकाशमा विलीन भयो ।

विजयले गौरीलाई भेटाउन खोजे—त्यस कान्तिपुरी उपवनमा । हाँस्दै हाँस्दै गौरी भागिन्—यतावाट उता, उतावाट यता; जाईको वोटावाट कीपको फेदमा; कीपको फेदवाट हसिनाको छाडमा ।

विजय लखेट्दै थिए, गौरीलाई भेटाउन सकेका थिएनन् ।

गौरीको पछ्यौरामा समातेर उनलाई पहेँलो गुलावको काँढाले अलमलाइदियो । विजयले गौरीको वाटो छेकेर भने—

“अब कहाँ भान्छ्यौ ?”

गौरीले लाजले भुत्क भएर भनिन्—

“मैले आउँछु भनेकी थिएँ—आइहालेँ । अब त जान्छु !”

“कहाँ ?”

“माथि !”

विजयले गौरीको गुलाव जस्तै कोमल हात समाते । त्यो तातो थियो । उनले अनुरोध गरे—

“यति चाँडै के त—एक छिन वसेर कुरा गरूँ न !”

गौरीले लाडिएर भनिन्—

“अब म हजूरसित कुरा गर्दिन के !”

“किन ?”

“आज वाले पंडितवाजेसित कुरा गर्नुभएको मैले सुनेको !”

“के ?”

“कुन्नि के !”

“भनन के कुरा ?”

“हजूरको विहाको कुरा !”

विजयले कुरा बुझेर हाँसेर भने—

“ए, ...हाम्री विहा भनन ! त्यल्ले के भयो त, छन् जाति भयो अब चाँडै नै.....।”

“त्यसैले त मैले भनेको, अब विहा नभईकन यसरी भेटघाट पनि नगर्ने, कुरा पनि नगर्ने !”

विजयले भने —

“छन् अब हामीहरूको विहा हुने भएपछि किन भेटघाट नगर्नु, किन कुरा नगर्नु ?

“विहा नगर्दै हामीहरूलाई यसरी एकान्तमा भेटघाट गरेर कुरा गरेको कसैले देख्यो भने के भन्ला—छिः ! त्यसैले अब.....!”

विजयले गौरीलाई कुत्कुती लाउँदै भने—

“लौ त कुरा नगर्ने भए !”

“गौरी भुत्कुक् हुँदै, एकै डल्लो भएर खुम्चिन् । उनी हाँस्ते, स्वर दवाएर भनिरहेकी थिइन्—

“विन्ती, विन्ती—कुरा गछु, —गछु !!”

सुनडोलतिर लम्किरहेका विजय छसङ्ग भएर बिउँछे उनलाई छानावाट खसेको जस्तो भयो ।

एक छिनपछि विजयलाई फेरि तन्द्राले छोप्यो—

मेजर बूढाको चोक—रे !

विवाहको मण्डप सजिएको थियो ।

वाजा बजिरहेका थिए ।

मानिसहरूको भीडको बीचमा जग्गे थियो ।

ब्राह्मणहरू मन्त्र फलाक्दै होम गरिरहेका थिए ।

दुलहीको रातो आवरणले ढाकिएको गौरीको पछि-पछि लगन-गाँठो समातेर विजय जग्गे घुमिरहेका थिए ।

विजयलाई फेरि छ्याङ्ग भयो । उनी लम्किरहेका थिए फटाफट—एउटा फाँटमा सुनडोल जान । वंशी सुनडोलमा थियो; गौरीको शरीर उनको काँधमा । उनको निधारबाट पसीना तप्किरहेका थिए ।

विजयले आफ्नो निधार र कञ्चटबाट रसाइरहेको पसीना पुछ्न पनि सकेनन् । उनले दुवै हातले गौरीलाई वेरेका थिए—अगाडि र पछाडिबाट ।

विजयको बायाँ कुममा गौरीका दुवै स्तन जोलिएका थिए । उनको बायाँ हातले गौरीको जाँघमा र दायाँ हातले जाँघभन्दा माथि भर दिएर उनले गौरीको शरीरलाई थामेका थिए ।

गौरीको शरीर त्यो बेलामा त्यस्तो अवस्थामा परिणत भए पनि ताजा र तात् हुनाले उनको शरीरावयवमा कुनै किसिमको त्यस्तो विकार देखिएको थिएन ! जस्ताको तस्तै थियो—त्यो सुडौल र भव्य शरीर,—पुष्ट उरोज, हात्तीसूँढे रम्भोरु, छिनेको कम्मर । आँखा मात्र अर्धोन्मिलित भएर केही

परिवर्तन भएका थिए—मदले लोलाए जस्तै—त्यो शरीरको । जुन गौरीलाई टाढैबाट देख्दा पनि विजयको शरीरमा कस्तो रोमाञ्च हुन्थ्यो । तर अहिले गौरीकी शरीरलाई काँधमा लिएर हिँडिरहेका विजयलाई त्यस्तो कुनै कुराको आभास भएन । विजयलाई ममता, माया र मोहभन्दा कर्तव्य नै सुखेको थियो । उनी लम्किरहेका थिए फटाफट ।

एउटा खोंच पार भएर सानो उकालो उक्लेपछि एउटा चउर जस्तो किसिमको फाँट आइपुग्यो—विजयको अगाडि । त्यो स्थान ज्यादै रमणीय थियो । जहाँबाट टाढाका दृश्य दृष्टिगोचर हुन्थे । स्वयंभू भगवान्का वडे वडे गाजले आँखाले विजय देखिइरहेका थिए । धरहराको प्वाले आँखाले पनि छिम्मै नगरीकन हेरिरहेको थियो—सूर्यदेवको रातो किरणमा परेको गौरीको रातो मुख । गौरीको मुखले पश्चिम ताकिरहेको थियो त विजय पूर्वाभिमुख भएर बढिरहेका थिए फटाफट ।

विजयको मनमा फेरि कुरा खेल्यो—

गौरीले किन आत्महत्या गरिन् ? असंभव, यो केवल गौरी-माथिको अपवाद हो लाञ्छना ! यसमा अरु नै कुनै रहस्य छ ! गौरी वाँचिन्भने यथार्थ कुरा आफै पत्ता लाग्नेछ !

आकाशमा फाटफुटे बादल दगुरिरहेका थिए । हुरी पनि चलन थाल्यो ।

हुरीभन्दा द्रुतगतिले विजयको मनमा आन्दोलन मच्चियो । उनको मनमा एक एक सामयिक कुराहरू—तँ छाड्, मछाड गर्दै घुम्न लागे !

विजयले मेजर वूढालाई संछे, मेजनीका कुराहरू संछे, गौरीलाई संछे, गौरीले धतूरो ल्याएर सिलौटोमा पिनिरहेकी— आफूले नदेखेको कुरा भए पनि कल्पना गरेर संछे, गौरीको निम्तिमा आफूलाई लागेका कुराहरू संछे, गौरीको लाश आँगनमा तेर्सिरहेको देखेकै कुरा संछे, फेरि मेजरका कुराहरू संछे—अनि वंशी र सुनडोल संछे, आफू दौडिरहेको कुरा पनि संछे ।

संछनाको आन्दोलनले होला विजयको चारैतिरको संसार रिङ्गनलाग्यो । उनी एकपल्ट दुनमुनिएर पछारिइसकेका थिए— तै लडेनन् । उनलाई आफ्नो कमजोरीको याद भयो । उनले त्यस कमजोरीको भूतलाई आफ्नो विचारमा कत्ति पनि महत्त्व दिएनन् । विजयका खुट्टा चलिरहेकै थिए फटाफट ।

पश्चिममा सूर्य डूवे । पूर्व क्षितिजको विशाल इन्द्रेनी आकाशको आकाशमै विलीन भयो । त्यसको सट्टा अगिसंमका फुत्ता चन्द्रमाले आगोको फिलुङ्गो जस्तै ढरिलो रङ चढाएर फूर्ति देखाइरहेका थिए । जति फूर्ति देखाए पनि उनको अवधि पनि नजीकै थियो । पश्चिम डाँडैमाथि थिए ती क्षयरोगी चन्द्रमा । उनको ठीक दायाँतिर बसेर शुक्र ताराले उनलाई गिज्याइरहेका थिए ।

हुरी चलिरहेकै थियो । दक्खिनतिरबाट छोपेर बढिरहेको कालो बादलले संध्यालाई उसको कलिलो उमेरमै वूढो जस्तो तुल्याइदियो । विजय सासै नफेरेर भने जस्तै लम्किरहेका थिए । साँझ पनि मच्च्यो ।

एक त एकलासको वनको बाटो—त्यसमाथि आँधीवेहरी, त्यसमाथि ढसमम्स आँधेरी रात । विजयलाई आफै हराए जस्तो लाग्यो । न कतै गोरेटो देखिन्थ्यो, न गल्छेंडो; आफ्नो खुट्टापर्यन्त देखिंदैनथ्यो । आकाशमा एउटा तारासंम देखिंदैनथे । केवल रुखका फेद र अण्ड-बण्ड जराहरूमा ठेस लाग्दथ्यो । विजय अन्योलमा परे ।

उज्यालोको कतै नामनिशाना नै थिएन । साइँ साइँ र सुइँ सुइँ गरेर सुसाउँदै हुरीले रुखमा भयङ्कर आन्दोलन मच्चाउन थाल्यो । ढ्याउँकीरीहरू एकनाससित कराइरहेका थिए । हुरीले सास फेर्न पनि मुश्किल पार्दथ्यो । विजयले शायद, उनको काँध थाकेर होला गौरीको लाशलाई आफ्नो दायाँ काँधमा सारे । उनको दायाँ काँधमा लाश उत्तानो परेको थियो । हुटिठ्याउँले उत्तानो परेर खुट्टाले सगर थाम्न खोजे जस्तै लाशका अवयवहरूले आकाश थाम्नुला भने जस्तै गरी त्यस हुरीको सामना गरिरहेका थिए । ठूलाठूला पानीका थोप्ला थोप्लिन थाले । आकाशमा मेघ गर्जिरहेको थियो ।

त्यस निर्जन स्थानको आँधेरी रातमा कसैले खोस्ने डर भएर हो कि काँधमा राखेको लाशलाई दुवै हातले बलपूर्वक कसेर, पाइलाले भूँईँ छामी छामी विजयअगाडि वढ्दै नै थिए । बादलको चिरा चिरावाट वारंवार चम्किरहेको आकाश-बिजुलीको प्रकाशले विजयलाई बाटो देखाइरहेको थियो । आकाश नै खस्ला जस्तो गरेर एकै चोटि भयानक शब्दले मेघ पड्केर पृथ्वी कम्प के भएको थियो—एकदम मुशलधारे पानी ओइरियो ।

विजयलाई ज्यादै आपद् पन्यो—ओत लाग्ने ठाउँसम्म कतै थिएन ।

कसैले दया गरेन—रुख, पात, आकाश, बादल कुनै कुराले पनि विजयको हृदयको पुकार सुनेन ।

मानिसलाई जव आपद् पर्छ—एकै चोटि हजार आपद् आइलाग्छ ।

ओहालो लागेको मृगलाई बाच्छोले पनि खेदछ ।

विजयको बाटो त शून्य र निर्जन थियो थियो—त्यसमा किन अँधेरी रात भयो । लौ, अँधेरी रात पनि भयो—रे यही वेलामा किन यसरी छोल चुहिनुपर्‍यो ? किन त्यही वेलामा बोक्सीले सास फेर्नुपर्‍यो ?

विजय निश्रुक्क भएर मूसा रुद्ध जस्तै रुद्ध । उनको निधार र नाकको टुप्पोबाट, गौरीको शरीरलाई थामेका हातका कुहिनाबाट पानीको धारा लागिरहेका थिए । उनको लुगा भिजेर जीउमै टाँस्सियो । त्यस्तै उनको काँधको गौरीको लाशले पनि सचैल-स्तान गन्यो । यदि दिउँसो हुँदो हो त पानीले भिजेको पातलो कपडा जीउमै टाँसिएको हुनाले—गौरीको सारा शरीरावयव छर्लङ्ग हुन्थ्योहोला ।—तर त्यो अँध्यारोमा यस्तो केही भएन । अँध्यारोले गौरीको शरीरको इज्जत बचाएको थियो ।

विजयको पछिल्लिर भूईँमा लत्रन एक कुरेत मात्र बाँकी भएर छुटिरहेको गौरीको कपालका चुल्हाबाट पानीको धारा छुटेर—चुल्ठी ठ्याम्सै भूईँमा लत्रेको जस्तो भएको थियो ।

आकाश ताकिरहेको गौरीको मुखले कति पानी खायो,—विजयलाई केही थाहा भएन ।

मेघ गर्जेको आवाज आवाजमा, बिजुलीको चम्काइमा, त्यस्तो पानीको रिमझिममा पनि कति विचलित नभईकन छयाप्लाङ र छुप्लुङ गर्दै विजय वढिरहेका थिए अगाडि—कति बेर पर्ला यो-पानी, कति बेर चल्ला यो हुरी भने जस्तै गरेर । उक्तो पसीना पानीले पखालिसकेको थियो । नभन्दै हुरीको गति अलि मन्द भयो । एक छिन दर्केर पानीको वेग पनि मत्थर भएको थियो ।

अचानक विजय ढसङ्ग भए—एक सुरमा लागेको वेलामा सर्प छोड्दै जस्तै अथवा आकाशबाट आफ्नै अगाडि इच्छा माफिकको फल ढरे जस्तै । उनी अवाक भए, विस्मित भए, सतर्क भए ।

विजयको सपनाको, तन्द्राको विचारको बाँध टुट्यो । उनी ढसङ्ग भएर विउँछे ।

विजयको काँधमा रहेको गौरीको लाश चलमलायो या गौरी चलमलाइन् । विजयका खुट्टा टक्क अडिए । उनले त्यो कुरालाई आफ्नै भ्रम हो कि भन्ने विचारले सतर्क भएर दुई कदम मात्रै अगाडि के सारेका थिए—काँधको काँधमै गौरी फेरि चटपटाइन् । शायद, उत्तानो पारेर वेपर्वाहसित काँधमा बोकिंदा गौरीलाई असजिलो भइरहेको थियो । उनका हात, खुट्टाहरू फडफडाइरहेका थिए । कौतूहलपूर्वक विजय फेरि अडिए । उनले एक

सासमा गौरीको लाशलाई भूईँमा बिसाएर विचार गर्न थाले ।
उनको मस्तिष्क सचेत थियो, कान ठाडठाडा थिए, निधारमा
विचारका खुम्चा पारिरहेका थिए ।

पानीले निथ्रुक भएर रुद्धेकी गौरी सास फेरिरहेकी थिइन् ।
एक छिनपछि त्यो अन्धकारमा पनि उनले आँखा छिमछिम
गरेर हेर्ने प्रयास गरिरहेकी थिइन् ।

विजयको मनमा एकैपल्ट हजार, हजार खुशी, उमङ्ग,
उद्वेग र उल्लासको रास लाग्यो । सगरमाथा विजय गर्दा-के
खुशी भएहोलान्-तेनजिङ सेर्पा ? फ्रेंकलिन के खुशी भए-त्यो
बेलासा । उनी खुशीले उच्छृङ्खल भएर कराए—

“गौरी !”

त्यस शून्य र निर्जन स्थानमा धुम्मिरहेको नजीकैको खोंचे
डाँडोले त्यहाँका समस्त जीव, जीवात्माहरूको प्रतिनिधि भएर
विजयको शब्दको गम्भीर शब्दले जवाफ दियो—

“गौरी ।”

गौरी वौरिइन् । उनले आँखा तानेर चारैतिर हेर्दै भनिन्—
“कस्तो अँध्यारो !”

गौरीको मधुर स्वर एक छिनसम्म बजेर विलीन भयो ।

गौरी वौरिइन् । मामूली विष परेर उनलाई मूर्छा भएकी
थियो । उनी अचेत भएकी थिइन् । उनको मूर्छा, उनलाई
लागेको त्यो उपविष ताजा हावा र चिसो पानीले पखालिदियो ।

उनी विउँछिन् । उनी वौरिइन् । विजयको भर गर्दै उनी उठेर बसिन् । उनले भनिन्—

“रात परिसकेछ, वत्ती किन नबालेको ?”

विजय ज्यादै खुशी र आश्चर्य भइरहेका थिए । गौरीको कुराले उनी छुन् आश्चर्य भए । उनले भने—

“यहाँ वत्ती छैन—!”

गौरीले अँध्यारोमा विजयलाई नियालेर हेर्दै खुशी भएर भनिन्—

“को ? बाबुसाहेव !”

“.....”

“मैले हजूरकै सपना देखिरहेकी थिएँ ।

“म त डाह छटपटी भएर कराउँदा कराउँदै निदाएछु,— अहिले पनि कपाल दुखेर रिङ्गटा लागिरहेको छ !—किन यस्तो जाडो ?”

विजयले गौरीलाई हात दिएर उठाउन खोज्दै भने—

“जाउँ त कतै बास बस्न—यता त खै घरसर पनि देखिँदैन त्यो डाँडो नाघेपछि मात्र जुनेली गाउँ आइपुग्छ । त्यहाँ चिनेका मानिसहरू छन् ।—हिँड्न नसके बोक्छु ।”

गौरीले अलि अचम्म मानेर भनिन्—

“आमै, यस्तो अँध्यारोमा काँ जाने—भनिवक्सेको ?”

विजयले कुरा बुझाउन खोजे—

“हामी अहिले; जंगलको बीचमा छौं । मैले बोकेर ल्याएको— !”

विजयजे सारांशमा गौरीलाई गौरीको लाश बोकेर ल्याइनु परेको कुरा बताए ।

आफ्नो त्यो घटना सुनेर गौरीलाई आश्चर्य लाग्यो । त्यो घटनाले कहिले उनलाई डर लाग्यो, कहिले खुशी । उनलाई रिस पनि उठ्यो । उनले पनि दिउँसो घरमा भएका कुराहरू विजयलाई बताइन् ।

विजयमाथि गौरीको ठूलो श्रद्धा, भक्ति, प्रेम, ममता र स्नेह चो उम्लिरहेको थियो । एकैचोटि ती सब कुरा पोख्न असमर्थ भएर मा गौरीले विजयको छातीमा मुख जोतेर उद्गार गरिन्—

“विजय !”

विजय हर्षोन्मादले पागल जस्तै भइरहेका थिए । उनले आज पूर्ण मात्रामा गौरीलाई पाए । उनलाई त्यो वेलासा संसार नै पाएको जस्तो लाग्यो ।

कस्तो आश्चर्य !

गौरीले बताएको कुरा, केही नदेखेको र देखेको कुरा, सुनेको कुरा, गौरीसँग आफ्नो प्रेम भएको कुरा,—त्यसमा भएका विघ्न, बाधाका कुरा र आफ्नै अतीतका कुराहरू पनि विजयको मस्तिष्कमा चलचित्र जस्तै पूर्वस्मृति भएर घुम्न थाल्यो ।

३

जनेन्द्रविक्रम शाह नेपालका एक प्रतिष्ठित व्यक्ति थिए चौतरिया खानदानका । उनको बल, बुद्धि, साहस र पराक्रममा मानिसहरू आश्चर्य चकित हुन्थे ।

जनेन्द्रको कच्चे उमेर थियो । गने, गङ्गे र धर्मे उनका चङ्गा उडाउने साथीहरू थिए ।

नेपालमा एकतन्त्री जहाँनियौँ शासनको मध्याह्न वेला थियो । जनता अपढ, मूर्ख र अज्ञानी थियो—गरीब र नीच थियो—त्यसैले दास भयो ।

ठूलो र सानो हुनु, धनी र गरीब हुनु, दुःखी र सुखी हुनु जनताले भाग्यको खेल संझ्न्थ्यो, पुनसको कमाइ संझ्न्थ्यो । के गरौस्, बिचरो जनता ?—जसको निम्ति देशमा कुनै शिक्षालय थिएन, कुनै प्रबन्ध थिएन, केही थिएन ।

जनता मामूली दुनियाँ भनिन्थ्यो । शासकवर्ग—गरीबप्रवर, करुणानिधान, दयासागर, धर्मावतार, प्रभु, ईश्वर, मालिक र सर्वेसर्वा थिए ।

शासकवर्ग महल, भवन र बडे बडे दरवारमा बस्थे, दुनियाँ छुप्रामा । दुनियाँदारबाट अलि चालाक भएर निस्कने व्यक्तिहरू शासकहरूको दास बनेर नोकरी गर्थे कति आफ्नो प्रभुको

ढोके, बैठके, ददा र सयस बनेर आफ्नो, आफ्नो भाग्यदेहि सहनी गर्दथे ।

केही बर्ता चलाक भएर निस्कने मान्छेहरू वाँसमा झुण्डाइए पिटिन्थे, थुनिन्थे, छाला टाँगिन्थे र कति काटिन्थे । त्यसैले प्रभुहरूको वारेमा चुइँक बोल्न पनि कसैको सामर्थ्य थिएन बोल्ये त प्रभुकै स्तुति, प्रभुकै भजन, प्रभुकै गुण-गान गाउँथे ।

दुनियाँदारका राम्रा राम्रा छोरी, बुहारी, दिदी, बहिनी स्वास्नीहरूले प्रभुहरूकै दरवार, दरवारमा शोभा बढाउनुपर्दथ्यो एक, एक प्रभुको दरवारमा सयौँ, सयौँ र हजार हजारसम्म पनि दुनियाँदारका दिदी बहिनीहरू केटी, सुसारे भएर रहन्थे प्रभुको इच्छाअनुसारको भोग, विलासको पात्र बनेर उनीहरूले आफ्नो आफ्नो आत्मसमर्पण गर्नुपर्दथ्यो ।

नेपालका धर्मावतारका ऐस, आराम, मोज, मजा र भोग विलासले वाजिदली शाह जस्ता बडे बडे ऐय्यासी मुसलमान नवाब र बादशाहहरूको उत्तेजनशील कथालाई फिका देखाइ रहेका थिए ।

जनतामा खत्रीशाहीको नादिरशाही चलिरहेको थियो प्रभुहरूले जे गरे पनि हुन्थ्यो—लूट, मार, अत्याचार—त्यही त प्रभुको प्रभुता थियो ।

कुनै एक प्रभुको स्वार्थमा हजारन् मानिसहरूको जीउ, धन र सर्वस्व जान्थ्यो ।

दुनियाँदारले राम्रो लाउन हुँदैनथ्यो । टाउकोसम्म उठाए

हिंडन पनि हुँदैन्थ्यो—कसैले । कसैले कसैसित मेल गर्न पनि पाउँदैनथे ।

एक प्रभुको पछिपछि सय्यन् सय्यन् र हजारन् चाकरीदार मानिसहरू—जय प्रभु—भन्दै, भोटेले ल्याएको भेडाको बथानको भेडा जस्तै भएर गुडुडुडु दगुर्थे ।

छोरी, बूहारी चढाएर अथवा भित्री काम कुरोले प्रभुलाई रिल्छन् मानिस योग्य होस् वा अयोग्य—जसको निम्ति कालो अक्षर भैसीवरावर किन नहोस्—सुब्बा, सरदार र कर्नेलसम्म पनि हुन्थे । उनीहरूले पनि जन-साधारणको निम्ति दोस्रो प्रभु नै वनेर हैकम गर्न पाउँथे ।

वास्तवमा ती प्रभुहरू मन्त्री र मंत्री-परिवार भए पनि नेपालका उनीहरू नै राजा र बादशाह जस्ता थिए । अधिकारले पगरी गुतेर पाँच चाँदलाई तीन चाँदले नै जितेको थियो । एक कुनामा बादशाह नजरबन्दी रूपमा थन्क्याइएका थिए ।

कतै न्यान थिएन, नियम थिएन—जनता र सरकारमा—कुनै उचित विधान थिएन । थियो केवल हुक्म । पारिवारिक सरकारको हुक्म नै जनताको निम्ति अभिशाप र आशीर्वाद थियो, बलिदान र वरदान थियो, धर्म र कर्तव्य थियो । जुन हुक्मले ऐन काट्थ्यो, नियम तोड्दथ्यो, बाँध फुटाल्थ्यो—सब थोक गर्थ्यो ।

श्री ३ महाराजको हुक्म भनेपछि नेपालका कुना, काप्चा र अन्तरकुन्तरसम्म कोला कोला बज्दै एक करोड नेपाली जनताको मुटु थर्कन्थ्यो ।

त्यस्तै हुकूमका परिपोषको मर्जीहरू पनि कम थिएनन् जुन मर्जीहरू हुकूमकै भाइ, छोराहरू थिए । ती मर्जीहरू हुकूम वनेर नेपालको संसारलाई थर्काउँथे । खत्रीशाही जुन मर्जी र हुकूमले कति निरपराध मानिसहरू सिङ्की ज खाँदिए, माखा जस्तै मारिए, तोरियाँ जस्तै कुण्ड्याइए, म जस्तै काटिए ;--कतिको धर्म उड्यो, कर्तव्य उड्यो, सब उड्यो । कतिले तरुनी स्वास्नी भन्न पाएनन्, छोराछोरीसँ भन्न पाएनन्—कठै विचराहरू !

हिटलरको तानाशाही भन्दा कुनै कुरामा कम थिएन नेपाली जनताको निम्ति त्यो हुकूमी शासन ।

कूटनीतिमा हुकूमी सरकार उस्तै सिपालु थियो ।

के लडायो होला हिन्दुस्थानमा अंग्रेजले हिन्दू र नुसलमा लाई—जति नेपालमा नेपाली, नेपालीलाई लडायो एकत सरकारले—भेडा लडाए जस्तै—नेवार र पर्वतेमा भेद गराए थापा र पाँडेलाई छुट्ट्याए, वस्नेत र विष्टमा फूट गराए । तन्त्री सरकारले तर मारिरहेको थियो । बाहुन बाहुनमै साम्प्रदायिकताको रोग चम्केको थियो । कोही भन्थे—ह पूर्विया हौं,—कुमाईले छोएको खाँदैनौं ! कुमाईहरू भन्दथे हामी कुमाई जाति पूर्विया भन्दा ठूला हौं । हामी पूर्विया विहावारी पनि चलाउँदैनौं ।

सामन्तशाही प्रभुहरूको हुकूमले कति पानीवाट ह गराइएर अछूत हुन्थे ; कति अछूत भनाइएकाहरूको प

मौलिक उपन्यास

३५

चल्थ्यो; कति वैश्य र शूद्र भनाइएकाहरूले आफ्ना छोरी महारानी भएर आफूहरू पनि हुकूमको प्रमाङ्गीले त्तरी भइर जनै लाउँथे ।

शोषणनीतिमा त एक नम्बरको प्रवीण थियो सरकार । जसको शोषण प्रवीणताबाट टाढा टाढा जिल्ला, गौँडा र गाउँका जनता तवाह तवाह भइरहेका थिए । तवाह भइरहेका जनतालाई सरकारले चुसेको पत्तै हुँदैनथ्यो ।

गजबको थियो त्यस एकतन्त्री सरकारको शोषणनीति ।

सबभन्दा घुस्याहा, वदमाश र महसूर व्यक्तिलाई छानेर सरकारले वडाहाकिम या त्यस्तै कुनै ठूलो अधिकार दिएर जिल्ला र गाउँ गाउँमा पठाउँथ्यो ।

सरकारबाट चुनेर पठाइएका ती वडाहाकिमहरूले जिल्ला, जिल्ला र गाउँ गाउँका प्रजाहरूमाथि अनेक अनेक किसिमको आतङ्क फैलाउँदै, जाल ढेल गरेर, मर्का पारेर, मुद्दा लगाएर, कुटेर, पिटेर, थुनेर पनि घूस लिन्थे । महको चाकामा त डाँका लाग्थ्यो, लाग्थ्यो—पेलाइ, थिचाइ र दलाइको पराकाष्ठाले बालुवाबाट पनि तेल तप्कन्थ्यो ।

वडाहाकिमको अत्याचारलाई लिएर केन्द्रीय सरकारमा कुनै कुनै जनताले उजूर पनि गर्थे । जनताको उजुरीको सुनाइ भएर हो या वडाहाकिमको अवधि पुगेर हो केही वर्षपछि वडाहाकिमको बदली हुन्थ्यो ।

जिल्लामा बसेर प्रशस्त मोटाएका श्रोमान् वडाहाकिम साहेव सदरमा ढिकाइन्थे—र घूस मुद्दामा, ज्यानमारा मुद्दामा

त्यस्तै हुकूमका परिपोषको मर्जीहरू पनि कम थिएन जुन मर्जीहरू हुकूमकै भाइ, छोराहरू थिए । ती मर्जीहरू हुकूम वनेर नेपालको संसारलाई थर्काउँथे । खत्रीशाही जुन मर्जी र हुकूमले कति निरपराध मानिसहरू सिङ्की र खाँदिए, माखा जस्तै मारिए, तोरियाँ जस्तै कुण्ड्याइए, म जस्तै काटिए ;--कतिको धर्म उड्यो, कर्तव्य उड्यो, सर्व उड्यो । कतिले तरुनी स्वास्ती भन्न पाएनन्, छोराछोरीस भन्न पाएनन्—कठै विचराहरू !

हिटलरको तानाशाही भन्दा कुनै कुरामा कम थिएन नेपाली जनताको निम्ति त्यो हुकूमी शासन ।

कूटनीतिमा हुकूमी सरकार उस्तै सिपालु थियो ।

के लडायो होला हिन्दुस्थानमा अंग्रेजले हिन्दू र नुसलमा लाई—जति नेपालमा नेपाली, नेपालीलाई लडायो एकत सरकारले—भेडा लडाए जस्तै—नेवार र पर्वतेमा भेद गरा थापा र पाँडेलाई छुट्ट्याएर, वस्नेत र विष्टमा फूट गराएर तन्त्री सरकारले तर मारिरहेको थियो । बाहुन बाहुनसै साम्प्रदायिकताको रोग चम्केको थियो । कोही भन्थे—ह पूर्विया हौं,—कुमाईले छोएको खाँदैनौं ! कुमाईहरू भन्दथे हामी कुमाई जाति पूर्विया भन्दा ठूला हौं । हामी पूर्विया विहावारी पनि चलाउँदैनौं ।

सामन्तशाही प्रभुहरूको हुकूमले कति पानीवाट ह गराइएर अछूत हुन्थे ; कति अछूत बनाइएकाहरूको प

मौलिक उपन्यास

३५

चल्थ्यो; कति वैश्य र शूद्र भनाइएकाहरूले आफ्ना छोरी महाराणी भएर आफूहरू पनि हुकूमको प्रमाङ्गीले च्त्री भएर जनै लाउँथे ।

शोषणनीतिमा त एक नम्बरको प्रवीण थियो सरकार । जसको शोषण प्रवीणताबाट टाढा टाढा जिल्ला, गौँडा र गाउँका जनता तवाह तवाह भइरहेका थिए । तवाह भइरहेका जनतालाई सरकारले चुसेको पत्तै हुँदैनथ्यो ।

गजबको थियो त्यस एकतन्त्री सरकारको शोषणनीति ।

सबभन्दा घुस्याहा, बदमाश र महसूर व्यक्तिलाई छानेर सरकारले बडाहाकिम या त्यस्तै कुनै ठूलो अधिकार दिएर जिल्ला र गाउँ गाउँमा पठाउँथ्यो ।

सरकारबाट चुनेर पठाइएका ती बडाहाकिमहरूले जिल्ला, जिल्ला र गाउँ गाउँका प्रजाहरूमाथि अनेक अनेक किसिमको आतङ्क फैलाउँदै, जाल ढेल गरेर, मर्का पारेर, मुद्दा लगाएर, कुटेर, पिटेर, थुनेर पनि घूस लिन्थे । महको चाकामा त डाँका लाग्थ्यो, लाग्थ्यो—पेलाइ, थिचाइ र दलाइको पराकाष्ठाले बालुवाबाट पनि तेल तप्कन्थ्यो ।

बडाहाकिमको अत्याचारलाई लिएर केन्द्रीय सरकारमा कुनै कुनै जनताले उजूर पनि गर्थे । जनताको उजुरीको सुनाइ भएर हो या बडाहाकिमको अवधि पुगेर हो केही वर्षपछि बडाहाकिमको बदली हुन्थ्यो ।

जिल्लामा बसेर प्रशस्त मोटाएका श्रीमान् बडाहाकिम साहेव सदरमा ढिकाइन्थे—र घूस मुद्दामा, ज्यानमारा मुद्दामा

या अरू नै मुद्दामा बडाहाकिमको जायदात सर्वस्व भएर-
उसले प्रजा मारेर कमाएको धन, सम्पत्ति सरकार लाग्थ्यो ।

प्रजा संकन्धे—

सरकार बडो इन्साफी छ,—जसले डाँकू बडाहाकिम
सर्वस्व गरेर उसलाई दण्ड गर्‍यो ।

विचरा प्रजाहरूलाई के थाहा—डाँकू सरकार थियो
बडाहाकिम ?

त्यो बेला—एकतन्त्री सरकारको विरोधमा कसैको आवा
उठाउने बुद्धि र सामर्थ्यको त के कुरा प्रजाले त्यस सरकारला
ईश्वरावतार नै संकन्ध्यो ।

त्यो बेला नेपालमा—जहानियाँ सरकारको विरोधमा एउ
नेपाली आत्मा उफिरहेको थियो—स्वतन्त्रताको निम्ति—पिंज
भिन्नको चरा उफ्रे जस्तै—भिन्न, भिन्नै । त्यो थियो जनेन्द्रविक्रम
शाहको विद्रोही आत्मा ।

चौतरिया जनेन्द्रविक्रम शाहलाई एकतन्त्री सरकार
एकलौटी नादिरशाहीमा अलिकति पनि चित्त बुझेको थिएन
दलित, गलित र शोषित दुनियाँको हालत देखेर उनको मन
एकतन्त्री सरकारप्रति विद्रोहानल दन्किरहेको थियो ।

शाहजी विचार गर्थे—

बाघको छालामा स्यालको दाँडै ! प्रजाको पसीना
फलमा यो अत्याचार ! अपढ र अशिक्षित प्रजालाई भ
आफूमाथिको अत्याचारको ज्ञान नै छैन । सरकारले अन्
कारको पर्दाले प्रजाको आँखा छोपेर, प्रजालाई भेडा बनाए

ए- यो एकतन्त्री शासन चलाइरहेको छ । राजा कठपुतलीबराबर
छन् । डाँकू नै राजा बनिरहेको छ । उही धर्मावतार रे ।

क- शाहजीले उनको त्यो विद्रोही विचार उनका एकाध साथी-
हरूमा पनि व्यक्त गरे ।

ग- प्रजाको आँखा उघार्ने पछि, भन्ने-मतो मिलाएर साथीहरूको
रायबाट जनेन्द्रविक्रम शाहले सरकारसित प्रजामा शिक्षाप्रचार
हुनुपर्छ—भन्ने प्रस्ताव राखेर ठाउँ-ठाउँका प्रजाका निमित्त दुइ,
चारओटा स्कूल खोल्ने प्रमाङ्गीको माँग गरे ।

र- जनेन्द्रविक्रमको स्कूल खोल्ने माँगले सरकारमा एउटा
खलबली नै मच्चियो । जवाफमा एकतन्त्री सरकारले जनेन्द्रलाई
ए- वागी भन्ने घोषणा गर्दै, उनको जायदात सर्वस्वसमेत गरेर देश
ज- निकाला गऱ्यो ।

वे- जनेन्द्रजी दाज्यू, भाइहरूबाट छुटिसकेका थिए । घरमा
उनको एउटी धर्मपत्नी र डेढ महीनाको नाबालक छोरो सिवाय
र- कोही थिएन ।

ए- देश-निकाला भएर जाँदा जनेन्द्रले सुत्केरी चौतरानी र
न- आफ्नो प्यारो नवजात शिशुलाई पनि साथमै लगे ।

ज- जनेन्द्रको देशनिकालाले उनका साथीहरूलाई ठूलो चोट
लाग्यो । जत्रो चोट लागे पनि उनको निम्तिमा उनीहरूले
तत्कालमै सरकारसित विद्रोह गर्न पनि सकेनन्,—न घरवार
र- आमा-बाबुहरूलाई छोडेर उनको पछि लाग्न सके ।

ग- गनेका आमा-बाबु कोही थिएनन्—जनेन्द्र नै ठूलो सहारा

थिए, आत्मीय थिए। उसले जनेन्द्रलाई छोड्न सकेन।
जनेन्द्रकै पछि लाग्यो।

जनेन्द्रले परदेशमा नाना किसिमका दुःख र तकलीफहरू सामना गर्नुपरे पनि आफ्नो आत्मीय साथी गने, आफ्नो चौतरानी र नाबालक छोरो साथमै हुँदा उनी कति पनि विचलित भएका थिएनन्। उनको नवजात शिशु शुक्लपक्षको चन्द्रमा जस्तै हल्केर बढिरहेको थियो--दिन दुगुना, रात चौगुना नेपाली जनताको संझनामा चिन्तित हुनुपरे पनि आफ्नो अवस्थामा जनेन्द्र खुशी नै थिए।

हरिद्वारमा एउटी सुशीला र राम्री नेपाली कन्या पाइएकी जनेन्द्रले गनेको विहा गरिदिए।

गनू लायक र नवजवान थिए। विवाह भएपछि घरवारको चिन्ताले होला--जनेन्द्रको राय लिएर उनी उतै देहरादूनमा गोरखा राइफल्स-भर्ती-केन्द्रमा गएर सिपाहीमा भर्ना भए।

पछि गनूका पनि बालबच्चा भए।

जनेन्द्रजी कहिले बनारस, कहिले हरिद्वार र कहिले मथुरा घुमिरहेकाले उनीसंग बस्न उस्तो ताल नमिल्दा गनूले आफ्नो बालबच्चालाई देहरादूनमै डेरा गरेर राखेका थिए।

दुइजना साथी--गनू र जनेन्द्र छुट्टिए पनि उनीहरूको मरामा छुट्टिएको थिएन।

जनेन्द्रले गनूको ठूलो गुन मानेका थिए,--गनूले जनेन्द्रको चौतरानी र गनूकी श्रीमतीमा पनि खूब मेल थियो।

जनेन्द्रजीका छोरा पनि सप्रेर बढिरहेका थिए। बाबु, आमाले बोलाउने उनको प्यारो नाम थियो 'विजू'।

आठ वर्षको उमेरसँ विजूलाई जनेन्द्रले विद्याध्ययनको निम्ति बनारसको छात्रावासमा सुम्पिदिएका थिए।

विजू छात्रावासमा बसेर पढिरहेकै थिए। बनारसमा चौतरानी साहेबको स्वर्गवास भयो।

धर्मपत्नीको वियोगले जनेन्द्रलाई ठूलो आघात पऱ्यो। छोरोको मुख हेरेर उनले आफ्नो पीडित मनलाई सह्याल्ने कोशिश गर्दै छोरोलाई पढाइरहेकै थिए।

बाबुको इच्छाअनुसार विजू पनि चौध वर्षकै उमेरमा अंग्रेजी प्रवेशिकाको परीक्षामा सर्वप्रथम भएर उत्तीर्ण भए।

छोरोको उन्नति नै देशोन्नति मानिरहेका जनेन्द्रजीलाई उमेरले बुझ्याउँदै थियो।

विजूले बी. ए. पास पनि गरे।

बनारसमा अचानक जनेन्द्रजीको देहान्त भयो।

बाबु मरेपछि विजय परदेशमा आवारा जस्तै भए।

घरवार र स्वजनले विहीन विजयविक्रम शाहजी दुनियाँ-भरको ठेस र ठक्करको अनुभव गर्दै भौँतारिइरहेका थिए। विदेशमा उनको पढाइ पनि त्यसै टुङ्गियो। उनको केही थिएन, केही थिएन। थियो--उनको केवल आन्तरिक बल, विद्या र प्रतिभा अनि रूप र यौवन। त्यसैले दुनियाँ नै उनको थियो।

विजयलाई आफ्नो देशको जस्तो चाखुस ज्ञान नभए पनि

आन्तरिक ज्ञानले उनको शरीरको अणु, अणुमा देशभक्ति भावना व्याप्त भएको थियो ।

बाबुको शिक्षा, दीक्षा र इतिहासले विजयको हृदयमा नेपालको नक्सा अंकित भएको थियो जहाँ शोषित, दलित पीडित प्रजाहरू चटपटाइरहेका थिए, जहाँ एकतन्त्री शासक प्रजाको रक्तले मद-मत्त भएर नाझै नाचिरहेको थियो—अट्टहास गर्दै ।

बाबुको इच्छाअनुसार विजय कट्टर देशभक्त भएर निस्केस थिए ।

विदेशमा तालीम पाएर विजय उतै बढेका हुनाले विदेश अपरिचितहरू कसैले पनि उनलाई नेपाली भन्दैनथे ।

विजयको भन्थे—

“म नेपाली हुँ ! मेरो शरीर नेपालकै माटोले बनेको हो ?” छरि

विजयको हृदयमा क्रान्ति थियो । उनी नेपालमा प्रजातन्त्र चाहन्थे । उनको बाबुको यही इच्छा थियो । बाबुको उनलाई यही शिक्षा थियो ।

हृदयभित्रको क्रान्ति आगोले पोलेर होला विजय बनाएर गन्थ्यो कलकत्ता, बम्बई र डिल्लीको पर्यटन गरिरहेका थिए ।

विजयले एक दिन कलकत्ताको एउटा अखबारमा पढे—

“नेपालसरकारको प्रबन्धबाट स्वतन्त्र नेपालमा राम्ररी छ । नेपालका प्रजाहरू संतुष्ट भएर उद्योग र उन्नतिमा दि परदिन अगाडि बढिरहेका छन् ।”

विजयले दाहा किट्दै अखवार धुजा धुजा पारेर च्याते ।
उनले विचार गरे—

“सामन्तशाहीको यो झूटो प्रचार हो । कल्ले भन्छ नेपालमा रामराज्य छ ?—जहाँ सरकारको एकलौटी र अत्याचारी शासनले उत्पीडित प्रजाहरू सडिरहेका छन् । उनीहरूमा कुनै किसिमको प्रबन्ध छैन, न्याय छैन, शिक्षा नै छैन……।”

विजयले उक्त अखवारको स्तम्भमा छापिएको ‘नेपालमा रामराज्य’ भन्ने लेखलाई झूटो प्रचार नै ठहर्‍याए । उनले यस्तो झूटो प्रचारको लेखलाई—यथार्थवादी लेखले एक एक खण्डन गर्ने प्रतिज्ञा गरे । त्यही हप्तामा नै कलकत्तामा विजयको संपादकत्वबाट ‘नेपाल-क्रन्दन’ नामको एउटा साप्ताहिक पत्रिकाको प्रथम अङ्क निकलियो । पत्रिकाको मुख्य उद्देश्य थियो—यता उता छरिएका देशवासी र प्रवासी नेपालीहरूको आँखा उघारेर—तनीहरूको एउटै संगठन गर्नु ।

नभन्दै ‘नेपाल-क्रन्दन’ ले चाँडै नै खास गरेर विदेशिएका नेपालीहरूमा विगुल घन्काउँदै एउटा ठूलो संगठनको काम गरियो । सारा नेपाली दाजु, भाइहरू चिरनिद्राबाट विउँछे । सबको आँखा खुल्यो । सारा निर्वासित दाज्यू भाइहरू पनि एकतन्त्री शासनको विरोधमा वादविवाद र विचार-विमर्श गर्न थाले ।

हलचल मच्चायो ‘नेपाल-क्रन्दन’ ले जताततै ।

कलकत्तामा सर्वश्री वंशीलाल यादव, कर्कटमान श्रेष्ठ, ज्वालासिंह, भैरवप्रसाद उपाध्याय र कालिकाप्रसाद खरेल आदि

गण्यमान्य व्यक्तिहरूले विजयविक्रम शाहलाई धन्यवाद दिए।
उनीसँग हात मिलाउन आए ।

उनीहरूको सहयोगबाट कलकत्तामा 'नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस' को उद्घाटन पनि भयो ।

नेपालमा '...जनतन्त्र कांग्रेस' को खूब गाउँगुडै फैलियो।
सब भाइ भारादारहरू र दुनियाँदारहरू पनि कान-कानमा सुन्ने
लगेर 'नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस' को चर्चा गर्दथे ।

'...जनतन्त्र कांग्रेस' को नामले, 'नेपाल-क्रन्दन' को मु
लुङ्छने खबरले र विजयको हिम्मतले नेपालमा एकतन्त्री शासक
वर्गको सिंहासन डगमगाइरहेको थियो । शासनाधिकारी भना
दाहरू सब सावधान र सतर्क भएर कांग्रेसमाथि दमनच
चलाउने दाउमा लागिरहेका थिए ।

एकतन्त्री शासकवर्गले पहिले एक एक कांग्रेसको नाम, विजय
र वतनको पत्ता लगायो । त्यसपछि, के गरे कांग्रेसमा लागेका
व्यक्ति कावूमा आउँछन्—भन्ने किसिम किसिमको विचार
गरेर सरकारले—कांग्रेसमा लागेको कुनै व्यक्तिको नेपालमा
बसेका आमा, बाबु र बालबच्चाहरूलाई समेत नाना किसिम
सताउन लाग्यो । कसै कसैको त नेपालको घरवार सब जफत
गरियो ।

कांग्रेससित सम्बन्ध राख्नुको त के कुरा—नेपालमा कांग्रेस
को कुरा गर्ने मान्छे पनि गिरफ्तार भए । एकाध कांग्रेसी नेता
हरूलाई पनि पैसाको पाशोमा फसाएर सरकारले गिरफ्तार गर्‍यो
गिरफ्तार गरिएका ती नेताहरू—सरकारसित दवेर सल्लाहम
मिचिन्

आउने चाहिँ चाँडै नै छुट्थे । आफ्नो सिद्धान्तमा अडेर सरकारसित नदबने चाहिँ दिन, दिनै सयौँ सयौँ कोरा खाएर नाना किसिमको सजाय भोगिरहन्थे ।

साम, दान, दण्ड, भेद—चारै प्रकारका दमन-नीतिको प्रयोग गरिरहेको थियो—सरकारले, कांग्रेसलाई दबाउन । जति जति सरकारले कांग्रेसलाई दमन गर्न खोज्थ्यो उति, उति कांग्रेसहरूले राक्षसी सरकारको अत्याचारको प्रचार गरेर विद्रोह गरिरहेका थिए । सरकारको दमन-चक्रमा त्राहि त्राहि भएर नेपालका प्रजाहरूको सातोपुत्लो उडिरहेको थियो ।

कलकत्तामा ‘‘जनतन्त्र काँग्रेस’ कति पनि दबेन ।

नेपालमा शासकवर्गले विजयको परिचयको पत्ता लगायो ।

‘वागी तथा निर्वासित चौतरिया जनेन्द्र विक्रम शाहको छोरो-विजयविक्रमशाह ।

जो विदेशमै हुर्केका, उतै बढेको ।’

विजयलाई ठीक गर्न नेपालका धर्मावतारहरूले धेरै कोशिश गरे । सारा कोशिश असफल हुँदा आखिरमा उनीहरूले विजयलाई आफ्नो पञ्जामा फसाउने एउटा बेश युक्ति निकालेर आफ्नो मंत्रणा गरे ।

कुरा थियो—

खत्रीवर्गकी कुनै छोरी विजयलाई विवाह गरेर दिने । त्यसो गर्दा—विजय आफ्नो भइहाल्छ—नभए पनि मूठीको माखो त त्यो जरूर हुन्छ । मूठीको माखोलाई जुन बेला चाहियो—मिचिदियो !

विरालोको घाँटीमा घण्टा ढुङ्याउने कुरामा सबै मूसाहरू लोलो मिलाए ।

मेजर जनरल नरोत्तमशमशेरकी साहिंली छोरी महारानी विजयविक्रम शाहलाई दिने एकतर्फी निधो भयो ।

विवाहको प्रस्ताव लिएर हजूरिया कर्णेल मेघवहादुर वि. कलकत्तामा गए ।

कलकत्तामा मेघवहादुरले विजयलाई भेटेर ससम्मान यत्न उताका कुरा देखाउँदै विवाहको कुरा पनि छेडे ।

मेघवहादुरको चिप्लो कुरामा चुम्बक थियो । जसले विजयलाई कति बेरसम्म विवाहको कुरामा विचार गर्न करै लगायो ।

मेघवहादुरले विजयविक्रम शाहलाई छोरी महारानी अखण्ड राज्यलक्ष्मीको फोटो (चित्र) पनि हेर्न दिएका थिए ।

चित्रमा ऐश्वर्यको महक उडिरहेको थियो, सौन्दर्यको तेज बलिरहेको थियो, जवानीको राग फुटिरहेको थियो ।

गजबको शानदार थियो त्यो तसवीर—

अलङ्कारपूर्ण गोरो र पुष्ट आकृति, तन्केका आँखिभौं, विजयलाई नै हेरिरहेका जस्ता मदले लोलाएका आँखा र मुन्द्रा मुन्द्रा पारेर अलक बनाएको कपालमा भडकिलो हीराको ताज शोभिर थियो । नाकमा चम्किलो हीराको फुर्ती जडिएको, कानमा पनि हीराकै लम्बे चन्द्राकुशे कुण्डल (इयरिङ्ग) ढुण्डिएका, गलामा मोती र पन्नाका हार, छातीमा स्टार झल्किरहेका थिए । त्यो तसवीरकी युवतीको वस्त्राभूषण पनि उस्तै भडकिलो थियो ।

तसवीरलाई हेरेर विजय आफै तसवीर भए । कति बेरसम्म

त उनले शायद आफूलाई नै बिसेर होला—सुख र भोग, विलासको ऐश्वर्यको कल्पनामा डुवे ।

ज्यादै आनन्द थियो त्यो कल्पित ऐश्वर्यमा । विजयको एक मनले विवाहको प्रस्तावमा स्वीकृति दिएर ती तसवीरकी रानी के रे, अखण्डराज्यलक्ष्मीसित विवाह गरेर संसारको सुख भोग लुट्ने नै निष्कर्ष गर्‍यो ।

विजयले आफ्ना हितचिन्तक साथी वंशीसित पनि मेघ-बहादुरको प्रस्तावना बताए ।

वंशीलाल यादवले निकै गौर गरेर विजयलाई विवाह गर्ने नै सम्मति दिए ।

विजयले विचार गरे—

यो विवाह—एकतन्त्री शासकहरूको राजनीतिक चालबाजी हो । मैले यो विवाह गरेंभने—देश, जनता र सबै साथीहरूलाई मबाट ठूलो धोका हुनेछ—अनि मलाई नै धोका हुने—कारण, म बेचिसकेको हुनेछु ।

म गर्दिनँ यो विवाह । यो ऐश्वर्य र सुख भोग मेरो निति विषवरावर, मृत्युवरावर; यो धोका हो, छल हो । जसबाट मैले पनि भविष्यमा शोषक र अत्याचारी बन्नुपर्नेछ—सामन्तीको नोकर पनि सामन्ती, कुकुर पनि सामन्ती । त्यो नभएर आफ्नै सिद्धान्तमा म पछिसम्म अड्न सके पनि मैले यी तसवीरकी स्वास्नीमान्छेलाई धोका दिनुपर्नेछ । गर्दैन विजयले यो विवाह, गर्दैन ।

विजयले विवाह नगर्ने नै निश्चय गरे ।

विश्वामित्रको तपस्याले इन्द्रको राजसिंहासन डगमगाउँदा विश्वामित्रको तपस्या भंग गर्न इन्द्रबाट पठाइएकी सर्वसुन्दरी मेनकाको हार भएर यो पटक विश्वामित्रकै विजय भयो ।

विजयले विवाहको प्रस्तावमा अस्वीकृतिको जवाफ दिए ।

निरंकुश शासकहरूको चालवाजीको सारा पोल खोल्नका निम्ति उपयुक्त विवाहको प्रस्तावसमेत अखण्डराज्यलक्ष्मीको तसवीर पनि 'नेपाल-क्रन्दन' मा छपाउने विचार गरेका थिए- विजयले । तर उनले त्यसो गरेनन् । त्यसमा एउटी स्वास्तीमान्छेको इज्जतको सवाल थियो ।

शेर शेरसित नै लड्छ; साँढे साँढेसित नै ।

कुनै स्वास्तीमान्छेको वेइज्जती गर्ने उद्देश्य थिएन विजयको उनलाई कुनै व्यक्ति र जातिसित रिस, ईर्ष्या थिएन उनी विरोध थिए त अत्याचारी सामन्तवाद-शासन प्रणालीको । उनको हृदयमा विद्रोह थियो त हिंसावादी ढोंगी प्रवृत्ति र डकैत परंपराप्रति ।

हजूरिया कर्णेल मेघवहादुर विष्ट कलकत्ताबाट नेपालमा विहार्ति हातले फर्के ।

आफ्नो मोहनास्त्र असफल भएकोमा एकतन्त्री शासक हिस्स पच्यो !

कलकत्तामा एकतन्त्री सरकारको विरोधमा काँग्रेसको संगठन जोडतोडसित बढिरहेको थियो विजय सासै नफेरे भन्ने जस्तै.....“जनतन्त्र काँग्रेस” को संचालन गर्दै 'नेपाल क्रन्दन' प्रकाशित गरिरहेका नै थिए ।

देशभर जताततै क्रान्तिको ज्वाला दन्किरहेको थियो ।
जनतामा नयाँ जोश, नयाँ उत्साह र नयाँ उमंग देखिन्थ्यो ।
वच्चा वच्चा र स्वास्नीमानिसहरू पनि क्रान्तिमा भाग लिइरहे-
का थिए ।

एक सय चार वर्षदेखिको पीडित, दलित र शोषित जनताले
एकतन्त्री शासनको विरोधमा आवाज उठाइरहेको थियो—केको
निम्ति ?—शान्तिको निम्ति, आफ्नो हक र अधिकारको निम्ति,
प्रजातन्त्रको निम्ति !

धृतराष्ट्र जस्ता सेतै फुलेका परिपक्व वृद्धाहरू पनि मनमा
हजार उथल-पुथल मच्चाउँदै उत्कण्ठा लिएर—रेडियो खोलेर
दिन दिनै क्रान्तिको खबर सुन्दथे । ‘सञ्जय-उवाच’—जस्तै
विहान, बेलुकै रेडियोले क्रान्तिको खबर सुनाउँथ्यो—

“.....आज.....सफलतापूर्वक वीरनगर काँग्रेसको
कब्जामा आयो, ... स्थानीय बडाहाकिम सुन्दरबहादुरले
आत्मसमर्पण गरे ।”

“....आज....काँग्रेसले विराटगञ्ज लियो ।”

विद्यार्थी, युवक र सारा नागरिक जनताले आशा गरेका
थिए—‘अब स्वर्ग होला नेपाल ।’

शासकवर्गको मुटुमा ढ्याङ्ग्रो बजिरहेको थियो । दिन दिनै

दरवार वस्थ्यो । दरवारमा कोही म्यानवाट तरवार छिक्नै हु
ठोकेर गर्जन्ये—

“लड्नुपर्छ,—म एकलै भए पनि यो तरवार सीयो हुञ्जेल
सम्म लडिरहन्छु !”

कोही भन्ये—

“....जनता एकोहोरिडसकेको छ, अब लड्न हुँदैन;—
कांग्रेससंग सन्धि गर्नुपर्छ !”

दरवारमा एक दिन आपस्तमा शासकवर्गको गरमाना
पनि प्यो । कांग्रेस पक्षका कति विभीषणले आफ्ना आफ्नो
पगरी र तानामाना फुकालेर सभामञ्चमा राखिदिए ।

उता कोही निर्वासित भएर विदेशिएका, कोही नेपाल
जेलवाट वतास्सिएका, कोही हतास्सिएका नेपाली नेताहरू
भएर हिन्दुस्थानभर दरवान, कुल्ली र होटेल-सभ्याण्ट भए
छरिएका नेपालीहरूलाई वटुल्दै, हिन्दुस्थानको पूठले—देशभक्ति
को निम्ति अथवा ठूलठूला आशा र सपनामा, कोही प्रतिशोध
ज्वालामा नेपालको सीमाना सीमानामा प्रवेश गर्दै आन्दोलन
मच्चाइरहेका थिए । ती नेताहरूमा पाँच जनाको नाम प्रख्यात छ

कर्कटमान श्रेष्ठ, ज्वालासिंह, भैरवप्रसाद उपाध्याय
विजयविक्रम शाह र अध्यक्ष कालिकाप्रसाद खरेल
चलिरहेको थियो आन्दोलन !

नेपालका अन्तरकुन्तर र राजधानीका जनतामा पनि कोला
कोला बजिरहेको थियो ।

राजधानीवाट खटिएर गएका सेनाहरू कतै कांग्रेसकै पक्ष

मिलेर मुख फर्काएर लड्थे त कतै पराजित भएर ध्वस्त हुन्थे, कतै विजयी पनि भएका देखिन्थे ।

नेपालको आकाशमा सिनु देखेरे गिद्ध घुमे जस्तै हवाईजहाजले कावा खाइरहेको थियो ।

एकतन्त्री शासकले पोका र थैलाका मुख खुला गरेर कूटनीतिक माया-युद्ध लड्न थाल्यो । त्यसमा कति मोह भएर लट्टिए कति मुग्ध भएर कर्तव्यको बाटो भुले ।

हिन्दुस्थानबाट दुवै थरीको निम्ति सन्धिको प्रस्ताव आयो । त्यो प्रस्ताव आदेशको रूपमा थियो । त्यस सन्धिको प्रस्तावमा शासकवर्ग खुशी नै देखिन्थे ।

त्यस सन्धिको प्रस्तावले दुई गूटमा विभाजित भएर कांग्रेसहरूमा खलवली मच्चियो ।

कर्नालपुरमा संझौता गर्न तम्सिएका साथीहरूलाई विजयले भने—

“यस्तो किसिमको संझौताले देश निकट-भविष्यमा नै ठूलो खतरामा पर्छ । जनता तबाह हुन्छ । हिंस्रक बाघलाई—बाघ भन्ने जानी जानी संझौता गरेर उसलाई मौका दिनु आफूलाई मात्र हैन—आफ्नो वर्गलाई नै धोका दिनु हो । बाघलाई—उसको मीठो र मसिनो कुरामा फसेर अहिंसा गर्ला भन्ने ठान्नु नै भयानक मूर्खता हुन्छ । बाघ हिंसा नै गर्छ—यही छ उसको प्रकृति, यही नै बानी; यही उसको पुस्तौनी चलन । फेरि संझौता गरेर पनि शेर—शेर नै भएर बस्छ भने त्यो संझौतामा के लाभ ?—त्यसैले यो संझौताको प्रस्तावमा मेरो रायले विरोध गर्दछ !”

विजयको विरोधमा सब अवाक् भए ।

महमा डुविसकेका ढिंगाका पखेटा र हात खुट्टा बेक्म्मा भैसकेका हुन्छन् । जतिसुकै हात मलेर टाउको पुछे पनि महमा परेका ढिंगामा पहिलेको फूर्ति आउनै सक्तैन ।

कालिकाप्रसादले गम्भीर भएर एकपल्ट स्वरको नली सफ गरिसकेपछि बडो मुश्किलसँग कुरा जमाए—

“अहिलेको परिस्थितिमा देश र जनताको निम्ति संझौता नै मनासीव र सबभन्दा बेश उपाय देखिन्छ । संझौताले देशमा रक्तपात हुँदैन । संझौता गर्ने आएको दुश्मनसँग संझौता नगरे के तपाईं देशलाई रगतको तालमा डुवाउन खोज्नुहुन्छ ?”

विजयको विरोधले अघि अवाक् भएका सबै साथीहरूले कालिकाप्रसादको कुरामा लोलो मिलाए ।

विजयले कड्केर भने—

“मेरो उद्देश्य देशमा रक्तपात गर्ने मात्र कदाचित् हैन होभने पनि त्यो बहुजनहिताय र शान्तिको लागि हो । लडाइँमा डट्ने वीरले पहिले नै रक्तको खोलाको मिथ्या कल्पना गरेर पछि हट्दै सन्धिको माला जपछभने—त्यो वीर हैन, कातर हो । हामीहरूले हाम्रो अधिवेशनमा के प्रतिज्ञा गरेका थियौं ?—जो आज तपाईंहरूले शायद, विर्सन भएको छ, या संझेर पनि जानी जानी महको गुलियो स्वादले आफ्नो सङ्कल्पको अनादर गरिरहनुभएको छ ।”

“हाम्रो प्रतिज्ञा थियो—

जहाँसम्म हामीले हाम्रा राजवन्दी साथीहरूलाई स्वतन्त्रकलह

गराउन सक्तैनौं; जबसम्म देशवासी दाजु-भाइहरूमा जमीनको समान वितरण गर्न, गराउन सक्तैनौं इत्यादि, इत्यादि र के-रे जबसम्म नेपालमा शुद्ध प्रजातन्त्र हुन सक्तैन—त्यो बेलासम्म हामी कसैको कुनै कुरा नसुनेर आन्दोलन गरिरहनेछौं, कुनै विरोधीसित सन्धि गर्नेछैनौं !— ^{गर्दिछ}

भने—

के हामीले अहिले नै ती सारा प्रतिज्ञा पूरा गरिसक्यौं ?
जब मान्छेलाई आफ्नो सिद्धान्तमै धरमर छ, जसले आफ्नो प्रतिज्ञाको मूल्य नै संझ्दैन—भने जे गरे पनि हुन्छ त्यस्ताले !”
कलिकाले भने—

“यस्तै छ राजनीतिको जटिल समस्या !”

विजयलाई कालिकाको कुरा राम्रो लागेन । उनले पनि व्यङ्ग्य हाने—

“तपाईंको राजनीतिलाई धन्यवाद छ !”

सागरसिंहले पनि विजयकै पक्ष लिए । जो……जनतन्त्र काँग्रेसको मुक्तिसेनाका सेनापतिमा नियुक्त गरिएका थिए, जसको विजयसँग नै मतो मिलिरहेको थियो, जसको वीरता र व्यक्तित्वमा सारा नेताहरूले पनि दन्तुपर्दथ्यो—उनले पनि आफ्नो मत प्रकट गरे—

“हो, समस्या विचारणीय छ । यो संझौताले देशको अधः पतन हुनुसिवाय अरु केही देखिदैन । यसले जनतामा फूट, कलह र वैमनस्यता भएर देश बरबाद हुनेछ । पहिले गुलियो

भए पछि तीतो हुनुभन्दा—पहिले तीतो र पछि गुलियो हुनु
ज्यादै वेश ! यो किसिमका संझौताले देशबाट देशमा भएकै
पूँजीले पखेटा हाल्न सक्तछ । हामीले खोक्रो नेपाल मा
पाउनेछौं । त्यसैले मेरो विचारमा पनि हामीले हाम्रो प्रतिज्ञा
पूरा गर्ने पर्दछ ।”

सेनापतिले उपर्युक्त वाक्य बोल्दा आवेशमा उनको हातले
कम्मरको पिस्तोलमा भर गरेको थियो—जसबाट कालिका
प्रसादजीसहित संझौता पक्षका सबै नेताहरूलाई झस्कनुपर्थ्यो ।

कालिकाको भित्र विजय र सागरको विरोधमा आगे
वलि रहेको भए पनि बाहिर गम्भीर भाव देखाउँदै उनले कुनै
धुमाउन खोजे—

“हाम्रो प्रतिज्ञाको यो सन्धिले नै पूरा गर्नेछ । यो सन्धि नै
हाम्रो सफलता हो । हामीले नेपालमा अवश्यमेव प्रजातन्त्रको
स्थापना गर्नेछौं । हाम्रो प्रतिज्ञा पूरा हुनेछ ।”

विजयले आफ्नै सिद्धान्तलाई कायम राखेर सन्धि-पक्षका
साथीहरूलाई आक्षेप गर्दै भने—

“गर्नेछौं र हुनेछ टाढाको कुरा हो; गर्नु र हुनु तत्कालको
रात रहे अग्राख पलाउँछ—भन्छन् । के विश्वास त्यसको ?
जसमा आत्मविश्वास नै छैन, जसले भोक्रो अवस्थामा
अघाएको अवस्थामा आफ्नो सिद्धान्त फेर्दछ । अझ भोलि, पर्सि
निकोर्सि कुन कुन परिस्थिति फेला पर्ने हुन्, कुन कुन कार्य
अपनाउने हो ?

गम्भीर समुद्रको विश्वास जोसुकै पनि गर्दछन्— । कसैले
भन्न सक्तैन हुन्छ के खहरे भरे !”

विजयले विरोधले त्यस दिनको छलफल त्यसै स्थगित रह्यो ।
विजय र सागरलाई छोडेर—एक किसिमबाट अरू नेताहरू-
ले त सन्धि गरिसकेका थिए । हिजोका प्रतिद्वन्दीहरू आज एकै
ठाउँमा बसेर हाँस खेल गरिरहेका देखिन्थे । आन्दोलन बन्द
भइसकेको थियो । अरू ठाउँ ठाउँमा पनि आन्दोलन बन्द गर्ने
खबर पठाइसकेका थिए ।

सन्धि-पत्रमा हस्ताक्षर गर्नको लागि भोलि, पर्सिमै दिल्ली
जाने सारा नेताहरूको निधो भइसकेको थियो ।

विजय र सागरले मात्र अरू नेताहरूलाई छोडेर आन्दोलन
जारी राख्न पनि त्यस समयमा उनीहरूलाई अनुकूल परेन ।
आन्दोलन नगरे पनि उनीहरूले सन्धि-पत्रमा हस्ताक्षर गर्न
दिल्ली पनि नजाने नै ठहर गरे ।

काँग्रेसबाट दुइ जना प्रमुख व्यक्ति छुट्टिए ।

कर्नालपुरको काँग्रेस—क्याम्पमा सन्धि-पत्रका नेताहरूको
वेलुका एक प्राइवेट मिटिङ्ग भयो । त्यस मिटिङ्गमा उनीहरूले
आफ्नो भेद पाएको शत्रुलाई जसरी भए पनि जीउँदो नछाड्ने
प्रस्ताव पास गरे । त्यही दिनको राती क्याम्पमा जहाँ विजय र
सागरसिंह सुतिरहेका थिए—उनीहरूमाथि अकस्मात् सशस्त्र
सेनाहरूबाट हमला भयो ।

गोली चल्यो ।

विजय र सागरले आफ्नो बचाउको निम्ति एघार जना
आक्रमणकारीहरूलाई ढलाए ।

सागरसिंहलाई पनि गोली लाग्यो ।

गोली लागिसकेपछि पनि सागरसिंहले बाघले जस्तै उग्र
आफूलाई गोली हान्ने दुश्मनको घाँटी निचोरेर मारिदिए ।

विजय र सागरको पञ्जाबाट बाँकी बचेका एकाध आ
मणकारीहरू घटनास्थलबाट कुलेलम ठोके ।

सागरसिंह पनि गोलीको चोटको वेदनाले ढल्नै के आँटे
थिए—विजयले लम्केर उनलाई थामे ।

गोली सागरको जाँघमा घुसेको थियो । जहाँबाट ता
रगतको धारा छुटिरहेको थियो । मर्माहत भएर वेदनापूर्ण सा
रले विजयसँग भने—

“विजय, मलाई बोकेर यो क्याम्पबाहिर कुनै ठाउँ
लैजानोस् ! म शान्तिसित मछु ! यो क्याम्पमा वस्नु हा
निम्ति अनुचित थियो ; अहिले पनि यहाँ ठीक छैन !”

विजयले सागरको मनसुवा बुझे र उनले सागरलाई पि
उँमा बोकेर तत्कालमै क्याम्पको पछिल्लिरबाट बाहिर निस्के ।

क्याम्पभन्दा केही पर कर्नालपुरमै एउटा घरमा बस्ती ब
रहेको जस्तो देखेर विजय त्यतैतिर हान्छिए ।

चारैतिर चकमन्न अँध्यारो थियो ।

भिन्न टुक्रा बलिरहेको घरको करेंसामा पुगेर विजयले का
थापे । भिन्न दुइ जना व्यक्तिको कुरा परिरहेको थियो—

“दुनियाँको भलाइ गर्न भनेर आएका कांग्रेसहरूको अहिं
नै यस्ता अत्याचार ! जताततै लूट, मार चलिरहेको छ । अर्का
स्वास्तीमाथि यस्तो बलात्कार ! म त वूढो भएँ ! म त जान्छु
जान्छु भन्छु, ठूले,—गएर पनि तँ एउटाले तिनीहरूको

फन्दावाट कसरी छुटाएर ल्याउन सकछस् र पुतलीलाई ?—
कोही नमाने नमानून्, हिंड्, म पनि जान्छु तँसित—
तिनीहरूको क्याम्पमा ! कि माया मारिदे अब पुतलीको,
जानदे !”

“पुतलीलाई जसरी भए पनि तिनीहरूको पञ्जावाट छुटाएर
ल्याउनै पर्छ वा ?—नत्र मैले त अब जीउँदै मरे भयो—!
विचारीको के दोष ?—बदमाशहरूले उल्लार्दै जबर्जस्ती बोकेर
लगे !”

सागरसिंहले लादिएका विजय सरासर त्यस घरभित्र पसे ।
त्यस घरमा सरासर पस्न उनलाई बाबु, छोराको कुरावाट ठूलो
आँट आएको थियो । ती बाबु, छोरा र त्यस घरवाट विजय
बिलकुल अपरिचित भए पनि उनले सुनेको उनीहरूका कुराले
उनलाई त्यो बेलासा उनीहरूको चिरपरिचित जस्तै तुल्याएको
थियो ।

विजयको प्रवेशले ती बाबु, छोरा भयभीत भएर काँप्दै
भित्तामा लिप्सिए । विजयले उनीहरूलाई भने—

“तपाईंहरू नडराउनुस्,—पुतलीलाई केही पनि भएको
छैन । मैले उनलाई दानवहरूको पञ्जावाँट छुटाएर भगाइदिएको
थिएँ ।”

विजयको कुरा र छाँटकाँटले दुवै बाबु, छोराहरू आश्चर्यमा
परिरहेका थिए । उनीहरूले केही पनि बोलेका थिएनन् ।
विजयले उनीहरूलाई पुतलीको हुलिया बताए र सोधे—

“कालो चोलो लाएकी, गोरी,—त्यही अठार, उन्नाईस
वर्षको हो ?”

ठूलेले भने—

“हो !”

×

×

×

पुतली—

पुतली कर्नालपुरकी एउटी नववधू थिइन्—जो भर्खर कोर्लावाट फुटेकी फूल जस्तै कोमल थिइन्, तरुनी र रातो थिइन्—जसलाई देख्दैमा वासनाप्रेमी मान्छेहरू सास मास्ति तानेर छाती पिट्थे ।

गोरी र हिस्सी परेको मुखमा गाजले आँखा, सिमलकाँ छाती, बारुले कम्मर, उक्सेका पुट्टा, सप्रेका जाँघ र गुच्छा पारेर छोट्याएको गउनको फरियाले नछोपेका पुष्ट पिंडौला देखे पुतलीलाई पखेटा हालेर उड्छिन् कि भन्ने भान पथ्र्यो ।

ठूले र पुतली नयाँ दुलहा, दुलही थिए । यसै पालि गएर महीनामा उनीहरूको विवाह भएको थियो—पहिले नै माता पिर्ती बसेर ।

पुतलीलाई पाएर ठूलेको मनमा स्वर्गकी अप्सरा नै भेट्दा जस्तो लागेको थियो । ज्यादै खुशी थिए—ठूले । पुतलीलाई उनी एक छिन पनि छोड्न सक्तैनथे ।

पुतलीलाई त छुन के भन्नु,—उसै त पुतली, आफ्नो माता बसेको मान्छेसँग नै उनका आमा, बाबुले विहा गरिदिदा—उनको मन पनि पुतली नै भएको थियो ।

ठूले र पुतली दुवै जना ठट्टा गर्दै वारीमा काम गरिरहेका थिए । ठूले ड्याड पारेर कोदाली खनिरहेका थिए । पुतली डल्ल फोरिरहेकी थिइन् । ठूलेले ड्याडमा कोदाली अड्याएर भने—

“कनि साहो !”

पुतलीले भनिन्—

“पानी परेपछि कमलो भइहाल्छ नि !”

“तिमीले पानी हालेर कमलो पारिदेऊ न त !”

“छिः तपाईं पनि, पानी त माथिबाट पो पर्छ—मैले हाल्ने हो र भनेको !”

दुवै जना खितखिताएर हाँसे ।

ती दुई जनाका कुरा भैरवप्रसादले सुनिरहेका थिए । जो क्याम्पवाट निस्केर पहाडी दृश्य हेर्दै घुमिरहेका थिए । जसको साथमा दुई जना सिपाही पनि थिए ।

आन्दोलन बन्द भएकोले होला—भैरवप्रसादजीको चेहरा हेरेर—उनको हृदयमा कुनै अशान्ति होला जस्तो थिएन । उनलाई सुन्दर तथा मनोरम पहाडी दृश्यले मोहनी लाएको थियो । त्यसैले उनी क्याम्पवाट निस्केर प्रफुल्लित मनले पहाडी दृश्य हेर्दै टहलिरहेका थिए ।

भैरवजीले पुतलीको मधुर आवाज सुनेर सिपाहीहरूलाई लुक्ने इशारा गर्दै आफू पनि चूपचापसित रुखको फेदको आड लागे । उनका आँखाले पुतलीलाई घुट्टाकै निले पनि कानले पुतलीको मधुर स्वर सुनिरहेका थिए ।

ओहो ! कति राम्री पहाडी युवती, गाला कति राता !

पुतलीलाई देखेर धेरै दिनदेखिका क्रान्तिकारी तथा देश-भक्त भैरवजी मोह भए । पुतलीका अरू अवयवमा भन्दा पुष्ट वक्षस्थल र पुढामा भैरवजीका आँखा अलमलिनथे ।

भैरवजीले बम्बई शहर र कलकत्ता महानगरीमा समेत कैयन् सभ्य र सुन्दरी युवतीहरूसँग सङ्गत गरेका थिए, जसले सजधज र वनठन नै जीवन थियो, जसमा कृत्रिम सौन्दर्य मात्र हुन्थ्यो ।

—पाउडर, लाली र लिपिष्टिक पोतिएका मुखाकृति, डील डीलमा सुर्मा लगाइएका आँखा, काट छाँट गरेको र बलजफत डामी डामी घुमारेको घुँगरवाल कपाल, छाला,—कागत,—कपाल अथवा स्पञ्ज इस्प्रिङ्ग अथवा बक्रमदार बडिसले थमाएका छाला त्यस्तै—भित्री आवरणले उकासेका पुट्टा इत्यादि नकली साधनहरूका अवयवहरूबाट नै ती सभ्य युवतीहरू सुन्दरी देखिन्थे वास्तवमा त तिनीहरू विलकुल फत्तलफाँडा भ्यातल न हुन् ?— जसमा न शरीरको गठन, न बान्की, न सौन्दर्य, न के न के ।

आज पुतलीमा भैरवजीका आँखाले प्राकृतिक सौन्दर्य देखि रहेका थिए । जसमा पाउडर, लिपिष्टिक केही थिएन—जसले न बक्रमदार बडिस नै थियो—त्यसै पनि गौरी-शङ्कर जस्ता दुवै जात अभिमानी चुचुराहरू थर्किरहेका थिए । कस्तो हिर्सी, कस्तो रङ्ग कति बान्की परेका नाक, मुख—कस्ता सुगठित हात, पाखुरा वस्तै— थिए—ती पार्वती पुतलीका । भैरवजी त्यसै टोह्लाए । उनको मुखबाट राल चुहिएर बगिरहेको उनैलाई पनि थाहा भएन । कुरा

भैरवजीको गिद्ध-दृष्टिले त्यस्तो सुन्दर दृश्य पिइरहेको कानले आफ्नो प्रेम-वार्तालाप सुनिरहेको ठूले र पुतलीले केही हेरेन चाल पाएनन् । उनीहरू स्वतन्त्रसित कुरा गरिरहेका थिए । वेलुक

पुतलीलाई हेरेर ठूलेले भने— दिंदैन

“हैन, पुतली तिमि किन यति राम्री हँ—मलाई त चौबीसै घण्टा तिमिसितै बसिरहुँ, जस्तो लाग्छ । केही गरी तिमिलाई कसैले भगाएर लग्यो भने—म त त्यस्तै मछुँ कि क्या !”

पुतलीले ठूलेलाई एकपल्ट आफ्नो तिर्छे नजरले हिराएर जवाफ दिइन्—

“आफूलाई नै भगाएर लग्ना नि वरु—अर्कालाई उसै भगाउन पाइन्छ !”

ठूलेले कोदालीमाथि बसेर आफूलाई लागेको कुरा खोले—

“मलाई त शंका लाग्छ, -किन भने तिमि राम्री छौ ! राम्रोलाई जसले पनि आँखा गाड्छ । हेरन, राम्री भएर नै सीतालाई राखणले हरेको !”

“छिः कति कुरा गर्न जानेको ! वरु आफै कसैसित लागेर मलाई हेलाँ गर्ला नि—भमरा जस्तो त हो नि लोग्नेमान्छेको जात । फूलको रस नचुसुञ्जेल जतिसुकै भनभनाएर फूललाई फकाए पनि रस चुसिसकेपछि रस चुसेको फूलमा पापी भमरा बस्ते—बस्तेन !”

ठूलेले पुतलीको कुरामा रद्द प्रदेँ जवाफको निम्ति मनमनै कुरा कथेर भने—

“कहाँ त्यसो भन्छ्यौ—फूल पनि त हेर्नाका हुन्छन् नि, हेरन कमलको फूलले भमरालाई रस चुसाउँदा, चुसाउँदै—बेलुका अफू वन्द भएर रातभरि भमरालाई समेत थुनेर उम्र्कनै दिँदैन । त्यस्तै म भमरा भए, तिमि कमलको फूल !”

पुतलीले हार मानिनन्--

“कमलको फूलले भमरालाई थुने पनि एक रात त थुन
नि ! भोलिपल्ट बिहानै कमलको फूल फक्रे पछि त भमरा “कु
उडिहाल्छ के !”

रुखको फेदको आड लागेर कुरा सुनिरहेका भैरवजीले
पुतलीको वाक्चातुर्यमा पराजित भए । उनले ठूले हारेको देखे निस
मनै मनले पुतलीको कुराको जवाफ—बनाउन खोजे, सकेनन्

भैरवजीले पुतलीतिर संकेत गर्दै स्वर दवाएर आफ्नो
सिपाहीहरूसित आफ्नो राय प्रकट गर्न खोजे—

“सुनिस् छिरिङ्ग !”

छिरिङ्गले कुरा बुझिसकेको थियो । उल्ले भन्यो—

“सुनें साहेव !”

भैरवजीले अर्को सिपाहीसित पनि सोधे—

“देखिस् बहादुर ?”

बहादुरले पनि भैरवजीको लक्ष्य थाहा पाइसकेको थियो वज्र
उल्ले भन्यो—

“देखें हजूर !”

“के देखिस् ?”

“पानी !”

भैरवले अनुप्रास मिलाएर सोधे—

“रानी ?”

बहादुरले कविता रचना गर्‍यो—

“हो, प्यासकी रानी पानी !”

भैरवले तुलुबुलिएर बहादुरको कुरामा घत मान्दै—उसको कानमा मुख लगेर—के, के खासखुस गरिसकेपछि हाँसेर भने—
“कुरो बुद्धिस् कि त-बनाउनुपज्यो !”

बहादुरले कुम ठोकेर भन्यो—

“म भएँ, चाहे बनाउनुस् या विगानोस्—यसको अर्थ एउटै निस्कन्छ !”

भैरवप्रसादजीले छिरिङको कान पनि भरे— ।

ठूले र पुतली नयाँ दम्पति हाँस्तै, खेल्दै बारीमा काम गरिरहेका नै थिए ।

बहादुरले पुतलीलाई एकै फड्कामा झुम्टेर उठायो ।

विरालोको पञ्जामा परेको मूसो जस्तै बहादुरको पञ्जामा परेकी पुतली छटपटाएर कराइन् ।

ठूले—पुतलीलाई बचाउन उफ्रेर बहादुरको घाँटीमा झुण्डिए ।

छिरिङले बहादुरको घाँटीमा झुण्डिएको ठूलेको कोखामा वज्र-मुङ्की हानेर, खुट्टामा समातेर लछ्यायो ।

कराउँदै छटपटाइरहेकी पुतलीलाई बोकेर बहादुर क्याम्पतिर लाग्यो ।

छिरिङ र ठूले मल्ल-युद्ध गरिरहेका थिए । ठूलेको टाउकोमा भैरवप्रसादजीको पिस्तौलको कुन्दा जोडले बज्यो ।

ठूले संज्ञाहीन भएर त्यहीँ चित परे ।

कांग्रेसी गुण्डागर्दि बन्द गर
 भाखिल छैठौ जिन्दावाद
 भारतीय दस्ताही^५ कांग्रेस मूदावाद।

रात्रिको पहिलो चरण थियो-भर्खर ।

कर्नालपुरको मैदान निकै गुलजार देखिन्थ्यो ।

मैदानमा कांग्रेसहरूले सायर टाँगेर क्याम्प बनाएका थिए।

क्याम्पभित्र धेरै पालहरू थिए ।

हरएक पालमा बत्ती वालिएको थियो ।

काँग्रेसहरूको आन्दोलनमा सन्धिको प्रस्तावले पूर्णविराम
 लगाएको थियो ।

नेतादेखि लिएर सारा काँग्रेसी सदस्यहरूको हृदयमा शान्ति
 थियो जस्तो देखिन्थ्यो ।

कुनै पालमा भान्छाको तर्खर थियो, कुनैमा मुक्ति-संग्रामका
 सिपाहीहरू गीत गाइरहेका थिए । कुनै पालमा हाँस, खेल र
 ठट्टा चलिरहेको थियो ।

एउटा पालमा विजय पल्टिरहेका थिए-उत्तानो परेर।
 दिउँसो साथीहरूसितको सन्धि-विषयको वादविवाद र आफूले
 गरेको विरोधमा उनी सोचिरहेका थिए-शायद ।

—उनलाई थाहा भइसकेको थियो-गुलियोको स्वाद
 पाइसकेका साथीहरूले उनको राय कदापि मान्नेछैनन्,
 उनीहरूले संझ्छन् नै गर्नेछन्-भनेर । सागरसिंहसहित आफू
 साथीहरूसित फुटेर कुनै कर्तव्य-मार्गमा लाग्नुपर्नेछ ।

आफ्नो भविष्यको कर्तव्य र यताउताका कुराहरू मनमा खेलाएर, उत्तानो परेर पल्टिरहेका विजय जुमुराउँदै उठे !— एकासि उनको कानमा कुनै स्वास्नीमान्छेको करुण-क्रन्दन वज्यो जो अस्पष्ट थियो ।

विजयले फूर्तिसाथ पालवाहिर निस्केर कान थापे । नजीकैको एउटा पालभित्रवाट स्वास्नीमान्छेको आवाज आइरहेको थियो—

“.....चाहिंदैन मलाई कसैको रुपियाँ । मलाई जान देओ.....!”

त्यो भैरवप्रसादजीको पाल थियो ।

विजय सतर्क भएर के, के सन्धिरहेका थिए । फेरि उही स्वास्नीमान्छेको स्वरले रोएको सुनियो । एक छिनपछि विजयले फेरि चिर्न गरेर ~~एकमाथि~~ सुने । फेरि प्रष्टसित सुनियो— ~~कराएकी~~

“मलाई नचलाओ तिनीहरू, म ज्यान दिन्छु—हात नहाल भन्या !”

विजयले वमगोला जस्तै भएर त्यो पालमा प्रवेश गरे— जहाँवाट त्यो आवाज आएको थियो ।

पालभित्र टेबुलमाथिको लालटिनको प्रकाशमा विजयले देखे—

एउटी भर्खरकी युवती भुईँमा पछारिइरहेकी थिइन् । उनका दायाँ, बायाँमा भैरवप्रसादजी, बहादुर र छिरिङ्ग वसेर विरालोले मूसोलाई चलाए जस्तै तो युवतीलाई चलाइरहेका थिए ।

भयभीत भएर जमीन लिइरहेकी ती पहाडी युवतीको

जीउको कपडा पनि धरी तानिएर र धरी लुछिएर अस्तव्यस्त
परिरहेका थिए। उनको कालो साटनको चोलो चिथरिए
कुनेत्रो लागेको जस्तै भएको थियो। बादलको छिद्रबाट चन्द्र
बिम्ब देखिए जस्तै उनको त्यो कालो चोलोको कुयेंत्राका ठाउँ
ठाउँका छिद्रहरूले गोरो आङ देखाउँदै उनको सौन्दर्य बढाउने
वृथा प्रयास गरिरहेका थिए।

विचरी युवतीलाई लुगा स्याहार्दा स्याहार्दै पनि आफ्नो इज्जत
बचाउन बडो फजिती परिरहेको जस्तो देखिन्थ्यो।

युवतीको फजितीमा भैरवप्रसादजी खूब मजा मान्दै घुम्ने
हेरिरहेका थिए। उनका आँखा तथा मुखाकृतिबाट हिंस्रक काम
वासनाको गन्ध उडिरहेको थियो।

विजयको प्रवेशले भैरवप्रसादजी खंग्रङ्गै सुके। सिपाहीहरू
पनि हच्के।

कोही हच्केको र कोही खंग्रङ्गै भएर सुकेको भाव थाहा
पाएर ती अवला नवयुवती पनि आफ्ना लुगाहरू सह्याल
उठिन्। डरले उनको भावभङ्गिमा नै एकतमासको विचित्र
हालतमा थियो। उनको छातीभित्र ढुक-ढुक गरेर उफ्रिरहेको
मुटुले बाहिरका अवयव पनि थर्किरहेका थिए। विचरी युवती
थरथर काँपिरहेकी थिइन्।

विजयले तिनीहरूको चालामाला बुझेर खूबसँग पड्के—
“क्या हो यस्तो ?”

“.....”

कसैले चूँ बोलेन ।

विजयको स्वर मात्र बारूद जस्तै भएर पड्किरहेको थियो—

‘यही होला देश-सेवाको नमूना !—लाज लाग्दैन एउटी अवला स्वास्नीमान्छेलाई जबर्जस्ती हातपात गर्न ? गर्न पाएँ भन्दैमा मनपरी गर्ने ?’

स्वास्नीमान्छेलाई विजयप्रति अत्यन्त श्रद्धा लाग्यो । उनले विजयलाई ट्वाल्ल हेरेर विचार गरिरहेकी थिइन्—

‘को होलान् यी देवता ?—जसले आज मेरो इज्जत बचायो, प्राण बचायो ! कति राम्रो, कस्तो जीउ डाल, कस्तो साहस, कस्तो फूर्ति यिनको—कति असल !’

विजयको लक्ष्य भैरवजीप्रति थियो । उनी दाह्रा किटेर बम्कँदै थिए—

“नेता जस्तो भएर अत्याचार र नीच कर्म गर्ने ?—मानवता नभएर पनि मान्छेले के भन्ला भन्ने अलिकति विवेक त हुनुपर्छ ! यस्ता नेताको नेतृत्वमा अब के होला देश ?”

विजयले स्वास्नीमान्छेलाई हेरेर अलि नरम स्वरले भने—

“जानोस् तपाईं,—कहाँ तपाईंको घर ?”

जवाफमा ती युवतीले प्रस्थानको निमित्त खुट्टा उठाइन्—

विजयले भैरवलाई छाँसिरहेकै थिए । भैरवप्रसादजीले अलि हिम्मत गरेर सानो स्वरले कडा कुरा जमाए—

“अर्काको व्यक्तिगत र प्राइवेट काममा दख्खल गर्न तपाईंको के अधिकार ?”

विजय फेरि कङ्के—

“मेरो पूरा अधिकार छ,—यस्तो व्यक्तिगत कुरा देख्न गर्न ! लौ, हेरूँ त छोएको यिनलाई—घाँटी निचोरेर मारि दिन्छु—।……”

वहादुर र छिरिङ्गको होशहवास उडिरहेको थियो । विस्तारै पालवाट बाहिर निस्केर उनीहरूले कुलेलम ठोके ।

विजय बम्किरहेका थिए—

“व्यक्तिगत र प्राइवेट काम-रे बा !—चोरी, डकैती र यस्तो नीच कर्म बदमाशहरूको व्यक्तिगत र प्राइवेट नै हुन्छ । यस्तो नीच काममा देख्न गर्न हरेक मान्छेको अधिकार छ !”

स्वास्तीमान्छे विजयको पछिल्लिर उभिरहेको नै थिइन् उनलाई अँध्यारोमा एकलै निस्कन पनि डर लागिरहेको थियो ।

विजयले ती युवतीलाई फेरि भने—

“जानोस् तपाईं,—आउनास् म त्यहाँ बाहिरसम्म पुग्याइ दिन्छु !”

स्वास्तीमान्छेलाई अगाडि लगाएर विजय निस्के !

भैरवप्रसादजीले ढुलुढुलु ती स्वास्तीमान्छेलाई हेरेर घुट्टु घुट्टु थूक निलिरहेका थिए । उनको हातमा परिसकेको माछो जीउ फुत्क्यो ।

टहटह जून लागिरहेको थियो ।

विजयले स्वास्तीमान्छेलाई क्याम्पबाहिर पुग्याएर सोधे—
“कति टाढा छ—तपाईंको घर ?”

स्वास्तीमान्छेले भनिन्—

“तीं नजीकै छ !”

विजयले भने—

“जानोस् त अब !”

उनी गइन् ।

विजय आफ्नै पालमा फर्के ।

उनी गइरहेकी थिइन्—जूनको उज्यालोमा । उनको अगिल्टिरैको गोरेटोवाट दुइ जना भान्छे आइरहेका थिए । अगुल्टोले हानेको कुकुर विजुली देख्दा पनि तर्सन्छ—भनेको जस्तै त्यो गोरेटोवाट आइरहेका भान्छेलाई देखेर उनलाई डर लाग्यो । को हुन्, को हुन्—तिनीहरू न अगिकै सिपाहीहरू हुन्, न त्यसै वदमाश अरु नै कोही हुन् ।

उनी फरक फर्केर सासै नफेरेर दौडिन् । झण्डै एक पाउ जति उकालो र ओरालोको वाटो दौडेपछि तिनी हान्निएर एउटा घरभित्र पसिन् । त्यो घर उनको माइती थियो ।

×

×

×

विजयले आहत सागरसिंहलाई विसाउँदै ठूलेसित सोधे—

“तिनी तपाईंकी जहान ?”

ठूलेले मुटो हल्लाएर ‘हो’ भने ।

विजयले अलि आश्चर्य भएर गुनगुनाए—

“तिनी यहाँ किन आइनन् त ?”

वाहिर संघारवाट मधुर कण्ठको आवाज आयो—

“म आएँ !”

उपज्युक्त आवाजको साथसाथै पुतली र अर्को एक जना बूढा भान्छे घरभित्र पसे !

पुतलीलाई देखेर ठूले र ठूलेका बाबु ज्यादै खुशी भए।
ठूलेलाई त पुतलीलाई समातेर छाती जोरुँ जस्तै लाग्यो।

पुतलीको साथमा आउने नवागन्तुकसित ठूले र ठूलेको
बाबुको ढोगभेट चल्यो।

घरभित्र पसेर—विजय र आहत सांगरलाई देखेर पुतली-
लाई आश्चर्य र खुशी लागे पनि—पहिले उनले आफ्नै कुरा
बताइन्। विजयमाथि उनको ठूलो श्रद्धा जमिसकेको थियो।
उनले भनिन्—

“म घरमा आइरहेकी नै थिएँ—वाटोमा दुइ जना मान्छे
आइरहेको देखेर मलाई डर लाग्यो। म फेरि त्यतैबाट फर्केर
माइततिर सोझिएँ।”

पुतलीले आफ्नो साथमा आएको मान्छेलाई हेरेर फेरि
भनिन्—

“बाले केही खाएर मात्रै जानुपर्छ—भन्नुभयो; यो वेला
भयो। यस वेला राती कसरी एकलै आउनु—भनेर मैले पनि
बालाई नै साथी लिएर आएँ !”

पुतलीको कुरामा खुशी मानेर पिजयले विनीत भावले
कुराको सिलसिला बदल्दै पुतली र सवैसित भने—

“आजको रात तपाईंहरूले हामीलाई वास दिनुपर्छ्यो!
यतातिर अन्त कतै चिने जानेको ठाउँ छैन। मेरो साथीलाई
गोली लागेको छ !”

गोली लागेको कुराले सब जना तर्से।

पुतलीले अगाडि बढेर भनिन्—

“तपाईंहरूको सेवा गर्न पाउनु हाम्रो भाग्य हो !”

विजयलाई देखाएर ठूले, ठूलेको बाबु र आफ्नो बाबुसँग पनि पुतलीले भनिन्—

“उहाँले नै आज मेरो ज्यान बचाउनुभयो……! मलाई उनीहरूले……!”

पुतलीका कुराले ठूले र बाबुहरूका आँखामा आँसु उलियो । उनीहरू सबै जना विजयमाथि अत्यन्त खुशी भए ।

ठूलेले सहानुभूतिको स्वरमा आहत सागरसिंहतिर देखाउँदै विजयसँग सोधे—

“उहाँलाई कसरी गोली लाग्यो ?”

सागरसिंह वेदनापूर्ण भएर बेहोश भएका थिए । विजयले उनको घाउमा गोली छाम्दै ठूलेलाई बताए—

“साथी-साथीमै विरोध भएर गोली चल्यो । शायद, मलाई हानेको गोली सागरलाई लाग्यो । यिनको इच्छाअनुसार मैले यिनलाई बोकेर क्याम्पवाहिर आएँ !”

ठूलेले लामो सास फेरेर भने—

“पुतलीकै निम्तिमा त यस्तो भएको हैन ?”

विजयले कुरालाई छोट्याए—

“अरू कुरा पनि थियो !”

सागरको जाँघमा लागेको गोली जाँघ छेडेर निस्केको थियो—अड्केको थिएन । रगतको मूल फुटिरहेको थियो । चिन्ताले गम्भीर भएर विजयले ठूलेसित सोधे—

“यहाँ नजीकै कुनै डाक्टर पाइएला?”

ठूलेले भने—

“यसतिर डाक्टर छैन हजूर ! जान्ने त छ । कान्तामुनिको जसे झँक्री बिपातको छ—बोलाएर ल्याऊँ कि !”

विजयले धामी, झँक्रीको कुरालाई बेकार संझ्दै ठूलेसित भने—

“झँक्रीले हुँदैन, नजानोस् !”

ठूलेका बाबु बाहिर निस्के । बाहिरबाट उनले एकै छिनमा थुप्रा झरपातहरू ल्याएर खलमा कुट्दै ठूलेसित भने—

“यो उही अन्तरेको घाउमा लाएको वूटा हो । यसको लेप लाइदे,—रगत बग्न तुरुन्तै थामिन्छ !”

ठूलेले सागरको घाउमा लेप लाइदिए । नभन्दै लेपले सागरको घाउबाट रगत बग्न बन्द गर्‍यो ।

ठूले र ठूलेका बाबुप्रति विजयको हृदयले ठूलो गुन मान्यो । ठूलेको त्यो पराले घर थियो । चोटामा ठाउँ सांग्रो हुनाले घरका मानिसहरू तल भुईँ खण्डको मूल-ओछ्यानमै जम्मा भएर कुराकानी गर्दथे । भँडार, ढुकुटी र राखनधरन माथि चोटामै हुन्थ्यो । ठूलेका लोग्ने स्वास्नी पनि माथि चोटामै सुत्थे ।

पुतलीले माथिबाट दम्पती सुत्ने ओछ्यान ल्याएर विजयको निम्ति बिछ्याइन् ।

ठूलेले विजयलाई भने—

“यहाँ ओछ्यानमा बस्नोस् न !”

विजयले सागरलाई हेरिरहेका आँखा नफेरेर ओछ्यान वसेर ठूलेसित भने—

“किन दुःख गर्नुभयो ?--यसै पनि ठीक थियो !”

पुतली र ठूलेको आतिथ्य-सत्कारलाई टार्न नसकेर विजयले इच्छा नभएर पनि दूध र केही खाने कुरा खान वस्नै पन्थो; तर सागरको अवस्था हेरेर विजयको घाँटीबाट दूधसम्म पनि छिरेन ।

सागरसिंह बेहोशमा बराबर बर्बराइरहेका थिए—

“गौरी, मैले तिम्रो बिहा-गर्न-ठीक गरेको छु ! गौरीमैयाँ,—
म आउँछु—गौरी,—गौरी !”

सागरको मुखबाट निस्केका शब्दहरूमा विजयले खूब गौर गरेर विचार गरे—

को रहिछन् गौरी सागरकी ?--शायद, सागरकी कुनै प्रेमिका होलिन् गौरी--या.....सागरको बिहा त भएको छैन, उनी भन्थे--न उनकी कुनै प्रेमिका नै छ ! त यी गौरी को होलिन् ? तर यो छूटो र निर्गल कुरा पनि अवश्य हैन,—मान्छेले अचेत अवस्थामा बर्बराउँदा--उसको मनमा गडेको सत्य कुरा नै बर्बराउँछ ।.....

....यिनी मसंग छूटा कुरा पनि गर्दैनथे--त के कुरा हो यो, गौरी--रे, बिहा गर्न ठीक गरेको छु--रे !”

विजयको विचारले यसै हो भनेर--सागरसिंहले बर्बराएको कुराको केही पनि निधो गर्न सकेन ।

गौरी, गौरी-भन्दै सागरसिंह चेतनामा उत्रेको देखेर विजय-लाई खुशी लाग्यो । उनले सागरको टाउको मुसारेर सोधे—

“को गौरी—सागर ?”

सागरले विजयको हात आफ्नो छातीमा राखेर कन्दै भन्ने

“मेरो—एउटा—सपना—थियो—विजय ! त्यो मैले—

पुच्याउन—सकिनँ !”

विजयले भने—

“सपनाको कुरा पनि पुग्छ त भन्या !”

“पुच्या—उने—नै विचार गरेको थिएँ !”

पुतलीले सागरको निम्ति दूध तताएर—दूधको कटौल
ल्याइन् । विजयले त्यो लिएर सागरको मुखमा लगाए ।

बूटीको असर (प्रभाव) ले हो कि सागर विजयसंग कुनै
गरिहेका थिए । उनले आफ्नो मनको कुरा खोल्न खोजे—

“गौरी मेरी..... !”

सागरले वाक्य पूरा गर्न नपाउँदै ठूलेका बाबुले आएर भने

“हुनता हजूरहरूलाई मैले भन्नुपर्ने हैन, जीउवाट यतिकै
रगत बगेको मान्छेले यसरी बोलिरहनुहुँदैन—बल पछि । फेरि
रगत बग्छ ।”

विजयलाई बूढाको कुरा ठीक लाग्यो । कति डाक्टरले यस्तो
किसिमको विरामीलाई बोल्न नदिएको—उनलाई पनि थाहा
थियो । उनलाई सागरको कुरा सुन्ने र उनीसित कुरा गर्ने इच्छा
भएर पनि उनले सागरलाई बोल्न दिएनन् । आफूले पनि केही
कुरा गरेनन् ।

सागरले पनि विजयले आफूलाई बोल्न नदिएको कारण

बुझे । विजयसँग गौरीको बारेमा केही कुरा गर्ने आफ्नो उद्दकट
इच्छालाई उनले मनको मनमै दबाउनुपर्थ्यो ।

सागरले कतिपल्ट बोल्ने जंका गरेर भने—

“विजय, जमल गाउँमा………!”

विजयले सागरलाई कुरा गर्ने मौका नै नदिएर भन्थे—

“सागर, तिमी ज्यादै कमजोर भइसकेका छौ—कुरा गरिर-
हन हुँदैन !”

कहिले त सागरले कुरा गर्न आँटे कि विजय सागर भएको
ठाउँबाट उठेर हिँडिदिन्थे ।

सागरलाई रातभर निद्रा लागेन ।

ठूले, पुतली, टुइ संधी र विजयले सागरको स्याहार, सुसार-
मा त्यो लामो रात छर्लङ्ग बिताए ।

भोलिपल्ट विहान सबैले देखे—सागरको हालत नराम्रो
थियो । उनी क्षीण हुँदै गइरहेका थिए । उनी क्षीण हुँदै गइरहेका
भए पनि निम्न लागेको वत्ती जस्तै उनको चेहरा उदीप्त थियो ।

सागरलाई पनि—अब म बाँच्तिनँ—भन्ने निश्चय भयो ।
उनले केही कुरा गर्नेको निम्न जोड गरेर विजयलाई बोलाए ।
विजयले पनि गहभरी आँसु डबडवाउनुको सिवाय सागरलाई
कुरा गर्न रोकेनन् ।

सागरले विजयको हात समातेर बडो मुश्किलसँग भने—

“विजय, …मेरो मित्र…अब…म मछुँ… ! त्यसैले म…
एउटा…कुरा…गछुँ,—जुन कुराको…मैले…एउटा…सपना…
देखेको थिएँ । त्यो…कुरा…संकोचवश…मैले…तपाईंसित…

आजसम्म...खोलेको...थिइँन । अहिले—पनि त्यो कुरा—खोल्न
—त—म सक्तिँन ।—म एउटा—चिठी—लेखेर जान्छु । त्यो
चिठी.....”

कुरा गर्दागर्दै सागरको घाउ चर्केर आयो । उनलाई ब्रह्माण्ड
नै फुटेको जस्तो भइरहेको थियो ।

एक छिनपछि फेरि सागरले कागत र कलम मागे ।

विजयसित कागत, कलम केही थिएन । सुतिरहेको बेला
गोलीकाण्ड भएको थियो । राती सुत्ने लुगाले नै गोली लागेको
सागरलाई उठाएर विजय निस्केका थिए । आफ्नो मालताल,
रुपियाँ पैसा उनीहरूले केही पनि ल्याएका थिएनन् । त्यसैले
उनीहरूसँग कागत, कलम पनि केही थिएन ।

विजयको भाव बुझेर पुनली र ठूलेले घरमा कागत, कलम
खोजे । एक टुक्रा कागत पाए पनि मसी, कलम त ठूलेको घरबाट
पनि निस्केन ।

ठूलेले बाहिर निस्केर छिमेकीको घरबाट कलम, मसी,
कागत र चिठीको निम्ति खाम पनि पैँचो लिएर आए ।

सागरले सुती सुती चिठी लेखे ।

चिठी लेखिसिद्ध्यापछि सागरलाई प्राण ओकल्नको निम्ति
छातीभित्र केही हल्का भएको जस्तो लाग्यो ।

विजयले सागरले लेखेको चिठी खाममा बन्द गरेर फेरि
सागरलाई दिए ।

सागरले चिठीको खाममा पनि लेखे ।

खाममा लेखिएको थियो—

“मेजर गगनसिंह—जमल गाउँ”

सागरले त्यो वन्द चिठ्ठी विजयको हातमा दिएर भने—

“आफैले—पुण्याउनुपर्छ ! मेरो—विजय,—अब—म—”

ओहो ! विजय, नेपालमा—प्रजातन्त्र—!

बोल्दाबोल्दै सागरले फुस्रो आँखा पल्टाएर खूबसँग छटपटाए । ठूले, पुतली र विजयले उनलाई थामिरहेका थिए । सागरको सासबाट निस्किरहेको थियो—

“गौरी, गौरी !”

सागरको प्राणपखेरू उड्यो ।

विजय सागरको निर्जीव शरीरमाथि घोटो परे ।

पुतली रोइरहेकी थिइन् ।

ठूलेर बाबुहरूको हृदयमा पनि ठूलो आघात पऱ्यो । यस्तो वीर-मरण उनीहरू कसैले पनि देखेका थिएनन् । आघातको साथसाथै उनीहरूलाई महान् आश्चर्य पनि भइरहेको थियो ।

पुतली, ठूले र ठूलेका बाबुहरूको मदतबाट विजयले सागर सिंहको मृत्यु-संस्कार गरे ।

कुनै जमानामा गगनसिंह थापा एक बहादुर व्यक्ति थिए । अंग्रेज सरकारको 'गोरखा राइफल्स' भर्ती केन्द्रमा सिपाहीमा भर्ना भएर आफ्नो बहादुरीले उनी मेजरसम्म भएका थिए । एम्. सी. र अनेकन् तक्माले उनको चौडा छाती भरिएको थियो ।

गोरखपुर, नौतनुवा, मुजफ्फरपुर, जलपाई-गुडी, सिङ्गापुर, रङ्गून, गौहाटी, मोतीहारी, सिमला इत्यादि, इत्यादि ठाउँहरूमा मेजर गगनसिंह नगएको कतै थिएन । उनले नदेखेको कुरा पनि केही थिएन—भन्नामा अत्युक्ति पनि हुँदैन ।

आखिर मेजर गगनसिंहजी पेन्सनर भएर रिटायर भएपछि उनलाई आफ्नो मातृभूमि नेपालको संझना भयो ।

मेजरसाहेबलाई आफ्नो बहादुरी र कामको निम्ति जतिमुकै गर्व भए पनि—अलिकति उनलाई पञ्चात्ताप पनि भएको थियो । देश-भक्तिमा उनका आँखा उम्रिसकेका थिए । उनी भन्थे—

“मैले गरेको बहादुरी विदेशको निम्ति नभएर आफ्नै मातृभूमिको निम्ति भएको भए कस्तो हुन्थ्यो ! मेरो बहादुरी आफ्नै मातृभूमिको निम्तिमा भएको भए—रणदुर्लभ शाह, शिवराम वस्न्यात, कालु पाँडे, वीरभद्र पाठक, रणजित वस्न्यात, जयकृष्ण कुँवर, भक्ति थापा, अमरसिंह थापा, भीमसेन थापा, वलभद्र कुँवर, बहादुर शाह इत्यादि देश-भक्त वीरहरूकै सहर मेरो नाम पनि सुनौला अक्षरले इतिहासमा लेखिन्थ्यो !”

देश-भक्तिमा आँखा उघ्रेका मेजर गगनसिंहजी देहरादूनबाट डेरादण्डा उठाएर बालबच्चासमेत आफ्नै कुलघर जमल गाउँमा आएर बसे । जहाँ उनी जन्मेका थिए जहाँ हुर्के ; बढे—त्यही मातृभूमि नेपालमा । उनको परिवारमा स्वास्थ्य, छोरा र छोरी गरेर आफूसमेत चार जना थिए । मेजनी ज्यादै वेश, सुशीला अतिकति पढेकी पनि थिइन् । उनका छोरा र छोरी पनि भने जस्ता नै थिए;—छोरो सत्र वर्षको, छोरी पन्ध्रकी ।

आमागुनाले होला मेजरसाहेबका छोरा, छोरी दुवै जनाले वेश तालीम पाएका थिए । पन्ध्रै वर्षको उमेरमा देहरादूनमै छोरोले म्याट्रिक पास गरेको थियो । छोरीले पनि नेपाली, हिन्दी र चाहिंदो अंग्रेजी सफलतापूर्वक पढिरहेकी थिइन् ।

मेजरसाहेबको छोराको प्यारो नाम थियो—‘ज्ञानुकाजी’, छोरीको ‘गौरीमैया’ ।

आफ्ना छोरा, छोरी कसका प्यारा हुँदैनन् ?—मेजरले पनि छोरा-छोरीलाई अतिशय प्यारो गर्थे । ज्ञानुकाजीलाई त उनले विद्वान् र बहादुर नै बनाउने सपना देखेका थिए ।

जमल गाउँमा आएर बसेको दुइ वर्ष पनि भएको थिएन, अचानक सन्निपातको आक्रमणले मेजनीको देहान्त भयो ।

मेजनीको मृत्युले मेजर गगनसिंहलाई ठूलो चोट लाग्यो । ज्ञानु र गौरी त दुहुरा नै भए ।

गाउँमा लाहुरे मेजर गगनसिंह थापाको निकै ठूलो धाक थियो । उनको उमेर पनि सिङ्गै थियो—भर्खर पचपन्न । त्यस-

माथि उनको कसरती शरीर भएको हुनाले—बूढा राता, पीरा र ठमठमाउँदा नै देखिन्थे ।

मेजरनी मरेको केही दिनपछि नै मेजरको दोस्रो विहाको कुरा चल्यो ।

गोटीटारका लालवीर खत्रीकी छोरी उत्तरकुमारी बडी चञ्चला र रूपवती थिइन् । उनको उमेर अठारको थियो । चञ्चला र रूपवती थिइन् । उनको उमेर अठारको थियो ।

मेजरको विहाको कामकुरो छिनियो ।

तिर्सनाले खरिएका, पचपन्न वर्षका मेजरले जवानीले धपक बलेको अठार, उन्नाईस वर्षकी केटी विहा गरे ।

मेजरले मेजरनी पाएर फेरि उनको नयाँ जीवनी शुरू भयो ।

ज्ञानु र गौरी आफ्नै दाँतको सानीआमा पाएर खूब रमाए ।

उसै त खत्रीकी छोरी उत्तरकुमारी—त्यसमाथि लाहुरे मेजरकी कान्छी मेजरनी साहेव हुन पाउँदा भुईँमा खुट्टा नै थिएन—उनको ।

बूढेसकालकी कान्छी स्वास्नी भएकीले मेजरसाहेव पनि उत्तरकुमारीदेखिन् ज्यादै रिझिएका थिए—यतिसम्म कि मेजरनीले उठ् भने उठ्थे,—वस् भने वस्थे—भने जस्तै मेजर बूढा मेजरनीकै इच्छावमोजिम चल्ये ।

मेजर बूढाको सारा चल, अचल सम्पत्ति मेजरनीकै अधिकारमा थियो । ज्ञानु र गौरी पनि मेजरनीकै कृपा-पात्र भए ।

कान्छीको सहवासले—केटाकेटीको लाउँ, लाउँ र खाउँ, खाउँ जस्तै मेजर बूढाको मनको अटलमा तिर्सनाको आगो दन्किरहेको थियो । उनका हात, खुट्टा, आँखा इत्यादि इन्द्रिय-

हरूम
दन्के
किसि
हरूले
भएक
देखेर
वहा
माडे
दार
गोली
टाउव
आगो
आगो
लचक
मेजर
उनले
मन
दाँतले

हरूमा प्रायः शिथिलता प्राप्त भइसकेकोले मनमा जतिसुकै आगो दन्के पनि—कामले उनी त्यो आगो निभाउन सक्तैनथे । एक किसिमले उनको त्यो जीर्ण शरीरका हात, खुट्टा आदि इन्द्रिय-हरूले काम दिन छाडिसकेका थिए । मन भने सधैंको तरुनो नै भएको हुनाले वूढालाई आफ्नो मन र बाहिरी इन्द्रियहरूको छाँट देखेर डाँको छोडेर रुनु न खित्का छोडेर हाँस्नु हुन्थ्यो । जवानीमा बहादुरी जुडा मुसार्ने हातले छाती ठोकेर—त्मही रित्तो हात माडेर मनमनै भुटभुटिइरहेका थिए उनी ।

वूढाले वैद्यहरूले दिएका जीवन-ज्योति जस्ता कति ताकत-दार औषधिहरूको सेवन गरे—केही पनि चाटिएन । उनले कति गोलीहरू खाए—केही लछारिएन । कति चराचुरुङ्गीका टाउकाका टाउका नै उडाए उनले—केही पनि भएन ।

मेजर वूढाको त्यो भावावेशमा उत्तरकुमारी बलिरहेको आगोमा घिउ थपिए जस्तै भर्भराएर उठ्थिन् । हत्तपत्त उनको आगो निभ्न नपाएर होला, उनी भर्भराई नै रहन्थिन् ।

कान्छीको त्यस्तो भर्भरतामा, उनको छाँटकाँटमा, उनको लच्काइमा, हँसाइमा, कम्पनमा, थर्कनमा जति मन परे पनि मेजरसाहेव भित्रभित्रै जौ, तिल ममारेर कुढिन्थे । कहिले त उनलाई कात्तिकमा कुकुरले ठाडो घाँटी लाएर रोएको जस्तै रुन मन लाग्थ्यो ।

वूढाको रदन-रहित-वदनमा दन्तेसले हालिदिएको कृत्रिम दाँतले सुपारी फोर्न सकेन त के आश्चर्य ?—यसमा वूढाको के

दोष, नकली दाँतको के दोष, सुपारीको के दोष ?—नक्कली दाँतले दगल्चिमो सुपारी दाँतै क्षरेर उम्कन खोज्छ त यो स्वाभाविकै हो ।

कान्छी स्वास्ती विहे गरेदेखि मेजरको प्रकृति नै वेग्लै भइरहेको थियो । रसिला कुरा गर्ने वूढा गम्भीर देखिन्थे । मनमनै भुटिनुपरेको ज्यादा पीरले हो कि उनको स्वास्थ्य खस्किरहेको थियो । उनका तिलचामले कपाल विलकुल सेता भइरहेका थिए ।

मेजर साहेबको भित्र युवकहरूमाथि चिढ उठ्थ्यो । हुँदा-हुँदा घरमा आवतजावत गरिरहेका इष्ट, मित्र र ज्ञानुका साथी-हरूसित पनि उनी सशंकित हुन लागेका थिए । उनी ठान्दथे—यिनीहरू कहाँ मेरी कान्छीसित न आँखा लडाउँदैनन् ?—त्यसैले उनले आफ्नै छोरो ज्ञानुमाथि पनि पाप संक्षेर अर्कै किसिमको व्यवहार गर्न थालेका थिए ।

मेजरनी उत्तरकुमारीलाई भने—मेजरको त्यस्तो स्वभाव कति पनि मन पर्दैनथ्यो । उनलाई घरमा जवान मानिसहरूको शुभागमन भएकै मन पर्थ्यो । हाँस खेल, ठट्टा र छेड-पेचको त पहिलेदेखि नै उनी अम्मली थिइन् । जात्रामात्रा भनेपछि उनी भुत्तुकै हुन्थिन् । त्यसमाथि मेजर वूढाले कुत्कुत्याइएकी उत्तरकुमारी, जगाइएकी उत्तरकुमारी ।

मेजरनीको आशय पाएर अनेक अनेक किसिमका मानिसहरू एक न एक कुराको वहाना गर्दै मेजरको घरमा आउन थालेका थिए । मेजर मनमनै जलेर बस्थे, मुखले कान्छीलाई केही भनिहाल्न पनि सक्तैनथे ।

हावा खाने, टहल्लिने र घुम्ने मानिसहरूलाई पनि मेजर-साहेबकै गल्छेडो मन पथ्र्यो ।

मेजरसाहेबको घरको गल्छेडोको बाटो नपर्ने सज्जनहरू पनि—दुइ, चार मिनेटको पर्वाह नगरेर त्यही गल्छेडोबाट हिँड्थे—पढाहरूको के कुरा, कुन बूढा—कुन केटाकेटी ! कस्तो आकर्षण-शक्ति भगवतीको ?—मेजर गगनसिंहजी किन पागल नहोऊन् !

बूढा मेजर गगनसिंहको घर, जग्गा, जमीन र धन, सम्पत्तिमा प्रेम भए पनि, मेजरजीको मनमा इज्जत माने पनि, उत्तर-कुमारीलाई मेजर बूढामाथि अलिकति दया लागे पनि, त्यो जर-कटो चाउरे बूढोको माया त उनलाई कति पनि लाग्दैनथ्यो । एक मनमा उनलाई बूढोकी कान्छी हुँ—भनेर हिँड्न पनि लाज-लाग्थ्यो ।

बूढोको माया नलागेर के गरून्—बूढोकी कान्छी हुन लाज लागेर के गरून्—? विचरी उत्तरकुमारी !—उनको अगाडि जो हो कर्तव्य भन्ने कुरा पनि त थियो । जुन कर्तव्यमा जग्गा, जमीन, धन, मान र इज्जत सब कुरा अन्तर्हित थिए । त्यही कर्तव्यको निम्ति उनलाई भित्र जेसुकै भए पनि बाहिर दुरुस्त बन्नुपरेको, थियो; माया नबस्ने वस्तुमा पनि प्रकृतिको विरुद्ध माया बसाल्नुपरेको थियो ।

आफूमाथि कान्छीको माया बसेको देखेर मेजरसाहेब पनि मक्ख थिए । त्यतिमै उनले सन्तोष नलागे पनि चित्त बुझाउनु-परेको थियो ।

मेजरजीसाहेबलाई मेजरले कान्छी भन्दथे, ज्ञानु र गौरीले आमा ।

जसले जे साहिनु लगाए पनि कान्छी मेजनीलाई उनको त्यो जवानी अवस्थामा उनलाई कसैले आमा भनेको त पटकै मन पर्दैनथ्यो । त्यसमाथि पनि आफैसमानका मान्छेले आमा भनेको उनी कसरी सहून् ?—त्यसमाथि पनि ज्ञानु र गौरी—जो मेजर वूढाका सम्पत्तिका हकदार, जो सौतेनी छोरा छोरी, स्वतंत्र मार्गका काँडा, मुटुका कीला—कसरी सहून् उत्तरकुमारी ! उत्तरकुमारीले कुरा सङ्गिन्—

आफ्नो माइती गाउँको मान्छे भएर मोहनसित अस्ति एक छिन कुरा गरेर वस्ता—गौरीले कसरी चियाइरहेकी त लौ,—बोक्सी जस्तै ! गौरीले जुनेकी आमासित भनेकी रे—म काँठे की छोरी रे ! म काँठेकी छोरी—तिनीहरू सदरिया, तिनीहरू नै देश खाएका, पढेका, राम्रा सुवानका—भैहाल्यो ! के लछार्ने हुन्—लछारुन् तिनीहरूले,—हेरूला म पनि अब सदरियाहरूको पाइन !!

कान्छी मेजनीले सौताकी छोरी गौरीलाई सौता जस्तै संझ्न थालेकी थिइन् । ज्ञानु त झन् उनको आधा भाग खोस्ने शत्रु न हो !

कान्छी मेजनीले वूढो आँलाई घरवाट निकालिदिइन् । जो मेजरसाहेवको घरको घन्दा गर्ने नोकर्नी थिइन् । जसले ज्ञानु र गौरीलाई आफ्ना छोरा-छोरीलाई भन्दा पनि बढ्ता माया गर्थिन् । ज्ञानु र गौरीलाई माया गरेको अपराधमा नै उनको निकालावास भयो । उनी निकलेर जाँदा ज्ञानु र गौरी दुवै दाजु वौनीको मनमा ज्यादै नराम्रो लाग्यो । गौरीमैयाँले त वूढा आँलाई कहिले पनि विर्सन सकिनन् ।

बूढी आँको सट्टा घरमा काम गर्नको निम्ति कान्छी मेजनीले आफ्नै माइती गाउँकी एउटी नोकनी राखिन् जसलाई मन्थरा भने पनि हुन्थ्यो । उसको नाम मैना थियो । तिनी मेजनी भन्दा कम थिइन्, जसलाई गाउँका धेरैजसो मानिसहरूले बोक्सी भन्दथे ।

मैनासँगै गौरीले पनि घरघन्दाको काम गर्नुपर्दथ्यो ।

मैनाको प्रवेश नै कान्छी मेजनीको एउटा ठूलो दाउ थियो ।

ज्ञानु कालेजमा पढ्थे । उनलाई बराबर पुस्तक र पढाइको निम्ति खर्च चाहिन्थ्यो ।

एक दिन ज्ञानुले बाबुसँग पुस्तक किन्नको निम्ति केही रूपियाँ मागे । मेजरले कान्छीलाई देखाएर भने—

“आमासँग भन्न ।”

कान्छी मेजनीसाहेबले खसोखास कुरा भनिन्—

“यत्रो बडोमा भइसकेको लाठेले त जागीर पो खानुपर्छ ! सधैं हरिलम्फु भएर, पढेर हिँड्नेलाई कल्ले पुज्याउन सक्छ—खर्च, अहँ म त दिन सक्तिनँ !”

मेजरसाहेबले पनि कान्छी मेजनीको कुरा काट्न सकेनन् । कान्छीको कुरा काट्नु के थियो—घरमा अशान्ति र राडो मच्चाउनु थियो । त्यसमाथि मेजनीको कुरा उनलाई ठीक नै लाग्यो ! उनी विचार गरिरहेका थिए—

‘ज्ञानुले अब जागीर खानु—कुनै खराब कुरा हैन !’

ज्ञानुको मनमा भने ठूलो चोट लाग्यो । बाबुको कोठाबाट कान्छी आमाको निर्णयले उनी विमुख भएर फर्के ।

ज्ञानु र गौरी दाजु, बैनीमा ज्यादै मिल्ती थियो । किन मिल्ती

नहोस् तौ मातृ-हीन दुहुरामा ?—दाजुकी एउटी बहिनी र बहिनीको एउटै दाजुसिवाय अर्को आफ्नो भन्नु कोही थिएन यो संसारमा उनीहरूको । आमाले छोडिहालिन् सौतिनी आमा सौतिनी आमा नै भएर निस्किन् । बाबु सिङ्गै सौतिनी आमाका भए;—कोही थिएन तिनीहरूको । दाजुकी बैनी थिइन्, बैनीको दाजु थिए—वस् ।

दाजु—बाबुको कोठाबाट विमुख भएर फर्केको कुरा—बैनीले थाहा पाइन् । उनको मन पनि ज्यादै नराम्रोसित कुँडियो । उनका आँखामा आँसु भरिए ।

गौरीले मनमनै आमालाई संझिन्, जसले उनीहरूलाई संसारमा सबैभन्दा बढ्ता माया गर्थिन् । जसले उनीहरूलाई दुहुरा पारेर छोडेर गइन् । गौरीको मन बोलिरहेको थियो—

“आमाले छोड्नेवित्तिकै हामी यति दुहुरा भयौं ।

बाबु हुँदा हुँदै पनि आज हाम्रो निम्ति कोही पनि नभएको जस्तो भयो ।

पेन्सनवाला बाबु भएर के भयो ?—छोराको पढ्ने पुस्तक सम्म पनि किन्न नपाएपछि ! कस्तो कटु वचन सानीआमाको ! पढ्ने छोरा हरिलम्फु—रे ! जुन सानीआमाको वशमा परेर बाबुलाई पनि आज छोराको पर्वाह भएन—जुन बाबु—छोरो भन्ने खातिरमा मुत्तुक्क हुन्थे । विचरा दाजुको मन कस्तो भएको होला ?

आमा, तपाईंले हामीहरूलाई किन यति चाँडै छाडेर जानु भयो !”

दाजुको पढाइको निम्ति आफ्ना कानका कानपासा फुकालेर दाजुलाई दिंदै गौरीले भनिन्—

“दाजु, यो बेचेर पढाइको...!”

वैनीको स्नेहमा ज्ञानुलाई ज्यादै खुशी लाग्यो । उनलाई पढाइको निम्ति अलिकति रुपियाँको अत्यावश्यक नै परेको थियो ।

वैनीले दिएका कानपासा लिएर ज्ञानु बजारतिर सोझिए ।

ज्ञानुले बाटामा विचार गरे—

‘वैनी !—मेरी वैनीको कानपासा बेचेर पढाइ चलाउन म हिंडिरहेको छु । आमाले छोडिहालिन्- । बाबु, बाबु भएनन् । यो पटक त बहिनीको यो कानपासा—बेचेर म आफ्नो पढाइ चलाउँला ! अर्को, अर्कोपल्ट के गरूँला !—भो, बेच्तिनँ म मेरी वैनीको कानपासा—वरु पढ्दिनँ ! कठै विचरी ।—दाजुको कत्रो माया उनलाई । हो त; मबाहेक उनको आफ्नो भन्नु को छ र अब ! मेरो पनि तिने एउटी वैनीसिवाय कोही छैन—मलाई यति माया गर्ने, मेरो भन्ने ! बेच्तिनँ म वैनीको गहना, बेच्तिनँ !’

ज्ञानु त्यसै फर्के ।

घरमा आएर ज्ञानुले वैनीका रिक्ता कानमा अफैले कानपासा लाइदिंदै भने—

“म बेच्तिनँ गौरी मैयाँ, यो गहना । बेचे पनि यसको पैसाले म पढ्न सक्तिनँ—मेरो मन पोलिरहन्छ ।”

गौरीमैयाँले गहभरी आँसु लिएर भनिन्—

“किन र दाजु, यो तपाईँकै त हो नि ! यो मलाई आमाले लाइदिनुभएको । आमाले दिनुभएको कुरा—तपाईँको कुन मेरो कुन’ किन चित्त दुखाउनुपर्‍यो !”

८६

पूर्वस्मृति

ज्ञानुले आफ्नो कमजोरी प्रकट गर्न खोजे—

“हेन गौरी, यो बेचे पनि नबेचे पनि अब म पढ्न सक्तिनँ—
जस्तो मलाई लाग्छ !”

गौरीले दाजुको मनको दुःखमय कुराको भावार्थ बुझिन् ।
दुवै दाजु, बैनीको हृदयमा गाँठो परी, परी भक्कानो छुट्यो ।
दुवै जना रोइरहे ।

+

+

+

मेजरसाहेवको घरमा निरन्तर एक न एक कुराको राडो
मच्चिरहन्थ्यो । राडोको आगो मैनाले सल्काइदिन्थी । त्यसलाई
फुकी, फुकी कान्छी मेजनीसाहेव दन्काउँथिन् । मेजरसाहेव
पिठिउँ फर्काएर त्यो सन्तापको आगो ताप्ये । त्यही आगोको
जलनले ज्ञानु र गौरी छटपटाउँथे ।

ज्ञानुले जसोतसो गरेर आफ्नो पढाइ चलाइरहे पनि पढा-
इमा उनको मनले हात, खुट्टा छोडिसकेको थियो । उनको मन
नै ठीक थिएन—के पढ्नु ! घण्टाँसम्म चूपचापसित बसिरहेको
उनलाई थाहा नै हुँदैनथ्यो । जब गौरीले आएर उनलाई
बोलाउँथिन्—अनि मात्र उनी ढसङ्ग भएर विउँछन्थे ।

ज्ञानुलाई एक छिन पनि घरमा बस्न मन लाग्दैनथ्यो—
बाहिरतिर नै उनलाई रमाइलो लाग्थ्यो ।

सानीआमाको वचनले त शायद ज्ञानु घरमा पाइलै राख्ने
नथे होलान्—तर उनलाई जहाँ पुगे पनि बैनीको स्नेह-पाशले
घरतिरै तान्थ्यो । कलिलो उमेरमै ज्ञानु घरवार र तेरो, मेरोबा
विरक्त भइसकेका थिए—ध्रुव जस्तै ।

ज्ञानुको आई. ए. को परीक्षा आइरहेको थियो । उन-
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

त अब पढ्ने हौसला नै थिएन—न जाँच दिने । वैनीको अनुरोधले ज्ञानुलाई आई. ए. को जाँच त दिनुप्यो—तर उनी पास हुन सकेनन् ।

घरमा ज्ञानु र गौरीको कसैलाई वास्तै थिएन—जस्तो थियो ।

खाए, खाएनन्—पढे, पढेनन्, ज्ञानु पास भयो कि फेल भयो—उनका बाबुसमेत विचारै गर्दैनथे । तर अज्ञात किसिमबाट भने भूत जस्तै भएर उत्तरकुमारीको छायाले ज्ञानु गौरीको पीछा गर्न पनि कहिल्यै छाडेको थिएन ।

ज्ञानु र गौरीलाई उत्तरकुमारीले सोझो आँखाले नहेरे पनि—उनको कर्क आँखाले उनीहरूलाई हेर्न कहिल्यै छाडेन ।

उत्तरकुमारीको व्यङ्ग्य र घोचपेचलाई ज्ञानुले चूपचाप सहेर सुनेको नसुन्यै गरे पनि गौरी उस्तो घोचपेच सुन्न सक्तिनथिन् । त्यसैले गौरी र उत्तरकुमारीमा बाझाबाझ र लुछालुछ पनि हुन्थ्यो कहिले र उनीहरूमा बोलचाल नै बन्द हुन्थ्यो ।

बाबु, आमाकै स्नेहमा हुर्केकी गौरी पनि कोही भन्दा कम्ती थिइनन् । उनी बेकाइदामा कसैको अर्घेलो खप्न सक्तिनथिन् ।

उत्तरकुमारीले मैनाकै सरह गौरीलाई पनि घर-घन्दाको काममा ^{जोताएकी} जताएकी थिइनन् । के गरून् गौरी—काम नगरेर; मैना धेरैजसो विरामीको वहानाले लडिदिन्थी । उत्तरकुमारी कान्छी मेजनीसाहेव भइहालिन् । कल्ले गर्ने काम ? गौरी नै गर्थिन् ।

एक दिन गौरीलाई अलि सञ्चो नभएको जस्तो भयो । उनी आफ्नै कोठामा पल्टिरहेकी थिइनन् ।

मैनाले घरघन्दाको आधा कामगरेर, आधा गौरीको भाग

त्यसै छोडिदिई । चौका, चूहाहरू जूठै रहेर अवेरसम्म काम
त्यसै हाँसिरहेको थियो ।

मैना गौरीको कोठाको ढोकाबाहिर ओहोरदोहोर गर्दै
फत्फताएर गौरीलाई सुनाइरहेकी थिई—

“माथि काम हाँसिरहेको छ—महारानीसाहेबको पत्तै छैन
आफ्नो भागको काम त सिध्याएर पो महारानी भएर गाडिएको
सुहाउँथ्यो । जेसुकै होस्न—आफ्नो भागको काम सिद्धचाइ
हालियो—अर्काको भागको काम गर्न कसैकी कमारी वस्
आएकी हैन मैना !”

गौरीलाई असह्य भयो । उनले ढोका खोलेर मैनालाई
भनिन्—

“हेर् मैना, तँ कमारी नभए म पनि कसैको कमारी हैन
किन बढ्ता कुरा गर्छेस् ! तँ गर् माथिको काम म त सक्तिनँ !”

उसै त मैना—कान्छी मेजनीले उचालेकी, त्यसमाथि निह
पाएकी ।—मैनाले धेरै थर्काएर कराउन थाली—

“सोझो कुरा गर्दाखेरि—म वर्ता कुरा गर्ने भएँ हैन ? बर्दा
मालिकनी भएकी—काम गर्न सक्तिनँ—रे कसरी भन्न सकेकी
नकच्चरी ! थाहा छ मलाई पनि मुसमुसे गन्ध !”

मैनाले तँ, तँ र म, म गरेर मुख छाड्दै, झूटो आरो
लगाउँदै गालीसमेत गरेकीमा गौरीले पनि रिस खप्न सकिन्न
उनले मैनालाई झन्टेर भनिन्—

“के भनिस् वोक्सी, के मुसमुसे गन्ध थाहा पाइस्—
नचाहिँदो कुरा बोल्दाखेरि राँडीको मुख च्यातिदिन्छु अनि
जे पर्ला, पर्ला !”

जसले जे भने पनि वोक्सी भनेको सहन त मैनाको निम्ति असंभवकै कुरा थियो । त्यसमाथि गौरीले उल्लार्दै वोक्सी भनेकी । मैनाको रिसले तोरीको फूल देख्यो । उल्ले गौरीलाई लछार्दै भएभरको बल छिकेर कराई—

“मारी, गौरीले मलाई मारी मेजनीसाहेब !—

मैनाले लछारिएकी गौरीमैयाँ भनिरहेकी थिइन्—

“लछार् लछार् घरभाँडा, आज तिमीहरूकै पालो छ !”

मैनाले गुहारिएकी उत्तरकुमारी पनि हामफालेर पाखुरा निमोठ्दै आइलागिन् । उनले गौरीको जगल्टामा समातेर घिसाउँदै भनिन्—

“कल्लार्दै भनिस् घरभाँडा,—ए नखरमाउली, बेस्से, बजिनी !”

मैना र उत्तरकुमारी दुइ जना भएर गौरीलाई लछार-पछार पारे । घोप्टो परेको गौरीमैयाँको पीठमा उत्तरकुमारी दुइ ; चार लात जमाउन पनि बाँकी राखेकी थिइन् ।

लुछाचुँडो परिरहेकै थियो । ज्ञानुकाजी आइपुगे ।

गौरीमैयाँले आधार मानेर दाजुको पुकारा गरिन्—

“दुइ, दुइ जना मिलेर मलाई मार्न आँटे दाजु !”

दुइ, दुइ जना मिलेर विरामी बैनीलाई त्यसरी हात छोडेको देखेर ज्ञानुकाजीलाई पनि असह्य भइरहेको थियो । उनले दाहा किटेर रिस चपाउँदै उत्तरकुमारी र मैनालाई हप्काएर भने—

लाज लाग्दैन तिमीहरूलाई—यसरी मनपरी गरिरहन्

सधैं ! गौरीमैयाँले के विराइन र यसरी हात छोडेको—दुइ, दुइ जना भएर ।”

ज्ञानु काजीसित अलि हच्केर उत्तरकुमारी र मैनाले गौरीलाई छोडिदिए ।

ज्ञानुलाई रिस सहाल्न वडो मुश्किल परिरहेको थियो । उनी कडकिरहेका थिए—

“यस्तो अचाक्ली त कसैले पनि गर्नु हुँदैन अन्यायको पनि हृद हुन्छ । रात-दिन अर्घेलो—रात-दिन वोचपेच । अब त यसरी हातसमेत छोड्न थालेपछि कसरी सहेर वस्ने—हामीहरूले । यसरी बेकाइदा.....”

ज्ञानु कराउँदै थिए । उनको आवाजलाई वीचैमा उछिनेर उत्तरकुमारीले कराउँदै भनिन्—

“नसहेर के गर्छौ त तिमीहरूले—के गरूँला भन्ने सुर छ ? वडो जान्ने भएर कराउन आउँदो रहेछ लाभ्रे—सित्तैको भात पचाएर ! अपनी बैनी महारानीले भनेको त कसले सुनोस्—घरभाँडा—रे हामलाई !”

ज्ञानुले बैनीलाई उठाएर कोठातिर पठाउँदै उत्तरकुमारीलाई भने—

“घरभाँडालाई घरभाँडा भनिछन् त के भयो ?—त्यो पनि त्यसै भन्न आइनन् होलिन् ! भइहाल्यो जानोस्, तपाईं मेरो आमाको ठाउँमा आउनु भएकी आमालाई म के गरूँ ! मेरी बैनीलाई हात छोड्ने अरु कोही भएको भए मैले गर्न जानेको थिएँ !”

उत्तरकुमारी रुँदै र नानावली शब्दहरू फलाक्दै मैनालाई लिएर आफ्नो कोठातिर लागिन् !

साँझ छिपिरहेको थियो ।

शायद, मेजरसाहेब बाहिरबाट आइपुग्नेवित्तिकै उत्तर-कुमारीले कुन कुन किसिमको स्त्रीयाचरित्र देखाइन्, कति घुर्की लाइन्, कसरी आफैँ दुरुस्त भएर नाटकीय अभिनय गर्दै रोइन्, कराइन्, के भनेर बूढाका कान भरिन्—यी सबै कुरा उनै जानून् । जसको प्रभावले मेजर गगनसिंहजी हान्ने राँगो जस्तै रिसले चूर भएर लट्ठी उजाउँदै ज्ञानुको कोठामा बस्किन आए—

“काँ छ ए, शत्रु मेरो ! सर्पलाई दूध चुसाएपछि विष ओकल्छ ! पालीताली हुर्काएर यत्रो तुल्याएँ—आज मैमाथि दुश्मनी गर्ने !—निकली, निकली मेरो घरमा एक छिन पनि—”

बूढा उफ्रेको देखेर पहिले त ज्ञानु जिल्ला परे । बूढाले निकली भनेपछि उनले अलि साहस गरेर भन्न खोजे—

“हैन वा, तपाईंले कुरा नै बुझ्नुभएन ! मैले त……”

उत्तरकुमारी र मैना पनि बूढाका पछि पछि आएका थिए ।

उत्तरकुमारीबाट कान भरिएका मेजर बूढाले ज्ञानुको कुरा सुन्दै नसुनेर ज्ञानुको पीठमा लट्ठीले हान्दै भने—

“हो ! म कुरा नबुझ्ने—लौ बुझ् कुरा शाले—लौ, लौ, लौ !!!”

ज्ञानुलाई पिट्टेको थाहा पाएर गौरीमैयाँ दौडेर आइन् । उनलाई उत्तरकुमारी र मैनाले छेक्ने प्रयत्न गरिरहेका थिए । उनीहरूबाट पनि फुत्केर गौरीले ज्ञानुलाई पिटिरहेको बाबुको हात समातेर भनिन् ।

“वा, यो के गर्नुभएको ?—दाजुले त……”

बूढाले रिसको झेंकमा गौरीमैयाँलाई पनि जोडले धक्की दिए । गौरी त्यहीं पछारिइन् ।

मेजरसाहेव वडवडाउँदै थिए—

“शालेलाली गोली ठोकेर मार्न सकिन्न भने मेरो नाम मेजर
गगनसिंह नै हैन—के ठानेको छ मलाई !”

बूढा फन्केर निस्के ।

उत्तरकुमारी र मैना पनि विजयको सास फेरेर बूढाकै
पछि लागे ।

गौरीले दाजुको टाउको मुसारेर ममताले गहभरी आँसु
डवडवाउँदै भनिन्—

“दाजु……!”

दाजु, बैनी दुवै जना खूबसित रोए ।

एक छिनपछि ज्ञानुकाजीले बैनीसित भने—

“गौरी, अब म जान्छु !

गौरीमैयाँको छातीभित्र दुःखा अड्केको जस्तो भइरहेको
थियो । उनले सोधिन्—

“कहाँ दाजु ?”

ज्ञानुकाजीको चारैतिर अपरिचित दृश्यहरू घुमे—पहाड ;
पर्वत घुमे, खोलानाला घुमे ; अँध्यारो जङ्गल घुम्यो ; देश विदेश
घुमे । उनले भने—

“कहाँ कहाँ—जहाँ हुन्छ !”

गौरीले भनिन्—

“म पनि जान्छु, दाजु !”

ज्ञानुलाई फेरि ठूलो चोट लाग्यो । त्यो चोट मेजर बूढाको
लठ्ठीको चोट जस्तो थिएन । उत्तरकुमारीको कर्कश वाक् बाणको
चोट थिएन त्यो । त्यो चोट थियो—ममताको, स्नेहको, प्रेमको
जुन चोटले ज्ञानुको मुटु लुछिरहेको थियो । उनले आफूलाई घुसा

सह्यालन खोजेको प्रष्ट थाहा हुन्थ्यो ।

ज्ञानुले वैनीको हात समातेर उनलाई संझाए—

“गौरी, म छोरो, म लोग्नेमान्छे । म जहाँ पनि जान सक्छु, एकलै रूखमुनि सुत्न सक्छु, बाटोमै लड्न सक्छु, विग्रन सक्छु, वन्न सक्छु । मैले जानैपर्छ । तिमी छोरी, तिमी स्वास्नीमान्छे— घरमा बस्ने जात । स्वास्नीमान्छेले जतिसुकै ठूलो दुःख र कष्ट सहेर पनि आँसुमै डुवेर बसिरहनुपर्छ—विनालक्ष्यले भौँतारिएर यताउति जान मनासोच पर्दैन । सहू सहू गौरी, एक दिन दुहुराको दिन फिर्छ—भन्दछन् । जस्वोसुकै दुःख दिए पनि मारिहाल्न त सक्नेछैनन्—तिमीलाई, मलाई जस्तो निकालिहाल्न पनि मुस्किलै पर्नेछ । तिमीले जानु हुँदैन ।

के भयो र—मेरो दाजु जोउँदै छ—भन्ने संझ । म बराबर तिम्रो खबर लिँदै गर्नेछु,—टाढा भए चिठी पठाउनेछु,—तिमीले पनि पठाउनु !”

गौरीका आँखाबाट आँसुको धारा छुटिरहेको थियो । एक छिनपछि ज्ञानुले फेरि भने—

“म एक दिन तिम्रोलाई लिन आउँछु ! केही भएर म आउन सकिनँ भने पनि गौरी, मेरो सास तिम्रीकहाँ जरूर पठाउनेछु । गौरीमैयाँ, म यहाँ अब एक छिन पनि बस्न सक्तिनँ । म जान्छु !”

गौरीमैयाँ घोप्टो परेर रोइरहेको थिइन् । वेदनाले फुलेर फुट्न आँटेको उनको मुटु उनका दुइ हातले थामिरहेका थिए । ज्ञानुकाजीले उठेर कोठामा ढुण्डिरहेको आफ्नो तसवीरमा धुसारिराखेको एउटा सानो गौरीको फोटो लिएर भने—

“म अरू थोक केही पनि लान्नँ-यो एउटा तसवीर लान्छु !”

गौरीमैयाँले दाजु जान लागेको हेर्न सकिनन् । उनी घोटि-
रहेकी नै थिइन् । ज्ञानुकाजी पनि भुईँमा थ्याच्च वसे । उनले
रोइरहेकी गौरीमैयाँलाई हल्लाएर फेरि भने—

“म जान्छु गौरी !”

गौरीमैयाँले अलिकति टाउको उठाइन् । उनको आँसुको
मूल फुटिरहेको थियो । उनले भनिन्—

“दाजु………!”

गौरीमैयाँको मुखभन्दा आँखा नै बोलिरहेका थिए ।

ज्ञानु कोठाबाट निस्केर भ्याड ओर्ले ।

बाहिर आकाशमा ताराहरू पि्लिप्लाइरहेका थिए ।

ज्ञानु अगाडि बढे । उनी कहाँ गइरहेका थिए ?—उनलाई
नै थाहा थिएन ।

मेजर मेजनीको कोठाको रेडियोबाट परसम्म टङ्कारै सुनिने
गरी ढ्याउरे गीत बजिरहेको थियो—

“परदेशी प्रीतम गएका होलान्—

विवश भएर ।

हृदय उनको रोएको होला—

घरलाई संझेर ॥

... ..”

सागरसिंहको वियोगले विजय अत्यन्त दुःखित भए । उनको कति साथीहरूसित संगत भयो—सागर जस्ता साथी उनले भेटाएका थिएनन् । विजयले जोसुकै साथीबाट पनि धोका पाएका थिए । उनलाई सागरसितको मित्रतामा ठूलो गर्व थियो । —सागरले पनि उनलाई छोडेर धोका नै दिए ।

विजयले कस्तो कस्तो दुःख र कष्टहरूको सामना गरेका थिए । जताततैबाट बाउन्न घुस्सा, त्रिपन्न ठक्कर खाँदाखाँदै उनको दुःख लाग्ने ठाउँमा ठेला परिसकेको थियो । सानातिना दुःख त उनको हृदयसम्म घुस्नै सक्तैनथे । तर सागरको वियोगको दुःखले विजयको हृदय, छिया छिया पारिरहेको थियो ।

विजयकै जीवनी एउटा विचित्र किसिमको थियो । तीन वर्षसम्मको सागरसितको सहवास र उनको अन्त्य अवस्थाको रहस्यमय चिढीले विजय विस्मयमा परिरहेका थिए ।

चिढीको अतिरिक्त विजयले एउटा सानो फोटो पनि भेटाएका थिए । जुन फोटो सागरको मृत-देह उठाउँदा उनको कमीजको खल्तीबाट खसेको थियो । त्यो तसवीर थियो—एउटी युवतीको । जुन तसवीरलाई हेरेर विजयविक्रमजी आफै तसवीर भइरहेका थिए ।

गजबको थियो त्यो तसवीर—

—मुस्कुराइरहेकी युवतीको !

जसको भव्य आकृति थियो !

जसमा सुन्दरता र हिसी थियो !

गौर वर्ण, सलक्क नाक, हाँसेका आँखा, बान्की परेको खाने मुख, पातला कद, पुष्ट शरीर—अपूर्व मोहकता उडिरहेको थियो—त्यस तसवीरकी युवतीको ।

बारंवार त्यो तसवीरलाई हेरेर विजय आश्चर्यको साथसाथै मुग्ध भइरहेको थिए ।

विजयलाई त्यो तसवीरको गम्भीर युवतीलाई कहाँ, कहाँ देखेको र चिनेको जस्तो पनि लाग्यो । कहाँ देखेको होला भनेर संकन उनले कति कोशिश गरे—सकेनन् ।

विजयले कलकत्तामा हेरेको अखण्डराज्यलक्ष्मीको तसवीर यो तसवीरको तुलनात्मक विचार गरे । उसमा अलङ्कार सजधज वर्ता थियो; यसमा आकृतिक सौन्दर्य वर्ता । उसमा चांचल्य अथवा उच्छृङ्खलताको विशेषता थियो, यसमा गम्भीरताको । त्यो तसवीर थियो—अखण्डराज्यलक्ष्मीको !

तसवीर यो ~~कसको~~ कसको ?

विजयलाई तसवीरको मान्छेको पत्ता लाउन उनको मनमा एउटा साँच्चिकै खुलदुली पय्यो । उनले विचार गरे—

सागर—!

गगनसिंहको नाममा सागरको यो चिठी !

गौरी—!

यो तसवीर—!

—के होलान् यी सब ?

यो तसवीर सारकै गौरीको हुन सक्छ !

सागरले एउटा सपना देखेका थिए—रे । उनको अन्त्य
अवस्थामा उनले मसँग केही भन्न चाहेका थिए—भन्न सकेनन् ।
उनको सपना उनीसितै गयो !

सागरको हृदयमा एउटा गहीरो वेदना थियो । एकान्तमा
बसेर घण्टौं, घण्टौंसम्म उनी के हो हेरिरहन्थे, रुन्थे; सोधे—
केही हैन भनेर कुरा लुकाउँथे ! शायद उनले हेरिरहेको वस्तु
यही तसवीर होला,—त यो तसवीरकी युवती को होलिन् ?—
अवश्य यिनी सागरकी प्रेमिका होलिन्—उनै गौरी—जसको
नाम प्राण ओकल्दा पनि सागरले घोकिरहेका थिए, जपिरहेका
थिए—कठै !!

सागर,—

एक सुन्दर र बहादुर युवक,—

योग्य देश-भक्त,—

लायक साथी,—

—जो नालायक र स्वार्थी साथीहरूको धोकाबाट त्यसै विते ।

त्यो गोलिको लक्ष्य ममाथि नै थियो । सागरले मलाई

बचाएर आफ्नो बलिदान दिए ।

मेरो र सागरको सधैं मत मिल्थ्यो । मैले धोकेबाज साथी-
हरूको सन्धिको प्रस्तावमा विरोध नगरेको भए—सागरले गोली-
को शिकार हुनुपर्दैनथ्यो—शायद !

उनी बाँचेका भए—कति काम गर्थे—होलान् !

कस्तो सपना थियो होला उनको—कठै !

के उनको सपना पूरा हुन नसक्ला ?

उनकी गौरी कहाँ होलिन् ?—उनकी प्रेमिका………… !

सागरको संझनामा विजय रोइरहेका थिए ।

सागर—

बेलुकाको समय थियो ।

कलकत्ताको चौरङ्गी रोडमा हजारन् ठाँटिला युवक, युवतीका जोडीहरू हिँडिरहेका थिए ।

विजय—चितपुररोडको ट्रामवाट एस्प्लानेडमा उत्रे । उनी हरिसन रोड—महेन्द्र प्रेसवाट फर्किरहेका थिए—नेपाल जनतन्त्र कांग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल क्रन्दन' को काम गरेर—चौरङ्गीमा । उनैको संपादकत्वमा साप्ताहिक पत्र 'नेपाल क्रन्दन' निस्केको थियो ।

'नेपाल क्रन्दन' को मुख्य उद्देश्य नेपालमा जन-क्रान्ति गर्ने थियो । जुन पत्रिकाले नेपालको एकतन्त्री शासनको घोर विरोध गर्दथ्यो । जसले गरेर एकतन्त्री शासकहरू नेपालमा डावाँडोल भइरहेका थिए । खास गरेर विजयको संपादकीय स्तम्भले नै नेपालको जनतामा जागरण ल्याइरहेको थियो ।

चौरङ्गीमा जतिसुकै चहल पहल र भीड भए पनि सडकपारि ट्राम लाइनको मैदानमा राती—बत्तीकै मुनि अँध्यारो भने जस्तै—सुनसान र केही अँध्यारो नै हुन्थ्यो ।

एस्प्लानेडवाट अलि पर पुगेपछि सडक पार गर्ने विचारले विजय ट्रामलाइनको वाटोवाट नै हिँडिरहेका थिए । दुइ जना मानिसहरूले आफ्नो पीछा गरिरहेको उनलाई थाहै भएन—जो उनैसँग ट्रामवाट उत्रेर उनको पछि पछि आएका थिए ।

ती दुइ व्यक्तिहरू कहिले अँध्यारोमा हराउँथे, कहिले उज्यालोमा देखिइन्थे ।

चौरङ्गीको सडक पार, ठीक ग्याण्ड-होटेलको अगाडि ट्रामलाइनमा ती दुइ व्यक्तिहरूले एकैपल्ट विजयलाई घेरेर आक्रमण गरे । एक जना उनको अगाडि थियो, अर्को उनको बायाँपट्टि ।

विजयको बायाँपट्टिको व्यक्तिले हातमा एउटा तीखो छुरी लिएर विजयको कोखामा रोप्न उजाएको मात्रै थियो—त्यस छुरीवाजको छुरी उजाएको हातमा जोडसित एउटा डण्डा वज्रेर छुरी भुईँमा छ्यान्दाङ्ङ खस्यो ।

ती दुइ जना आक्रमणकारीहरूको पनि बेपत्तासित भागा-भाग भयो ।

विजयले केही सोच्ने मौका नै पाएका थिएनन्—उनले आफ्नो अगाडि चौडा छाती भएको एउटा अग्लो नवजवान मान्छेलाई डण्डा टेकेर उभिरहेको देखे । जो दर्बानी पोशाकमा थियो । जो हाँसिरहेको थियो ! उल्ले विजयलाई सोध्यो—

“तपाईँको नाम विजय ?”

विजयले आश्चर्य मान्दै उसको प्रश्नको जवाफ दिएर शिष्टतापूर्वक सोधे—

“हो ! तपाईँ को हुनुहुन्छ ?”

त्सो दर्बानी पोशाक लाएको मान्छेले भन्यो—

“म एउटा दर्बान हुँ—नेपाली !”

त्यो दर्बानले विजयलाई कुरा बुझाएर फेरि भन्यो—

“नेपालीको हैसियतले—एक नेपालीलाई बचाउनु—मैले आफ्नो कर्तव्य देखें !”

उसको कुराले विजयलाई ज्यादै खुशी लाग्यो । उनले फेरि प्रश्न गरे—

“तपाईंको नाम ?”

ती व्यक्तिले एक छिन गम्भीर भएर भने—

“मेरो नाम ? मेरो नाम—मेरो नाम त सागरसिंह हो !”

सागरसिंहले विजयलाई यथार्थ कुरा बताए—

×

×

×

घुम्दै, फिर्दै, काम खोल्दै कलकत्तामा पुगेर सागरले म्याजेस्टिक होटेलमा दर्बानी नोकरी पाएका थिए । उनी उहाँ सुत्थे, उहाँ नै बस्थे । उनको ईमानदारी कामले होटेल म्यानेजर पनि उनीदेखि खुशी थियो ।

होटेलमा किसिम, किसिमका मुसाफिरहरू आउँथे, जान्थे । कोही दुइ, तीन दिन बसेर जान्थे । कोही दश, पन्ध्र दिन र महीना दिनसम्म पनि बस्थे ।

म्याजेस्टिक-होटेलमा बस्ने मुसाफिरहरू प्रायः धनी व्यक्ति नै हुन्थे—राजा रजौटा, जमीदार, साहेब, जर्नेल, कर्नेल र सेठ, साहू इत्यादि ।

होटेलमा बस्ने सबैजसोले—जाने बेलामा एक, दुइ र पाँच दश रुपियाँसम्म दर्बानलाई बक्स दिएर जान्थे । त्यसैको निम्ति सागर बराबर होटेलको कोठा, कोठामा गएर सलाम बजाउँथे ।

होटेलको कोठामा बस्ने पालो बदलेपछि पनि नम्बर नम्बरको कोठामा गएर याद विचार गर्ने काम पनि सागरले गर्नुपर्दथ्यो ।

होटेलको नं० ५, ६, र ७ को तीन कोठा रिजर्व गरेर, एक नेपाली जर्नेलसाहेब आएर बसेका थिए ।

जर्नेलसाहेबको नाम थियो—विर्भाषणशमशेर । जो, नेपालका एकतन्त्री शासकमध्येका एक प्रमुख व्यक्ति थिए ।

तीन कोठामध्ये जर्नेल साहेब नं० ७ को कोठामा बस्तथे ।

विरानो देश—नेपालीको नाम मात्रमा पनि सागरलाई प्रेम लाग्थ्यो । एकदेशीय नाताले हो या केले हो—नेपाली मान्छे भनेपछि सागर विशेष आकर्षित हुन्थे । त्यसैले नं० ५, ६, र ७, को कोठाको उनले विशेष रूपले नै निगरानी गरिरहेका थिए ।

दिनको तेस्रो प्रहर थियो ।

सागर होटेलको ढोकामा बसेर आफ्नो ड्यूटी गरिरहेका थिए ।

होटेलको ढोकामा दुइ जना मानिसहरू आएर उनीहरूले सागरसँग नेपाली जर्नेलसाहेबको सोधनी गरे । ती मानिसहरू मुसलमान जस्ता थिए । दुवै जनाको भयङ्कर आकृति र शरीर थियो—कालो, मुस्तो !

सागरले केही विचारै नगरेर सोझै कुरा बताइदिए—

“दोस्त्रा तल्ला, रुम नं० ७”

ती दुइ जना आगन्तुकहरू होटेलभित्र पसेर मास्तिर लागे ।

उनीहरू मास्तिर उक्लेपछि सागरको मनमा अलि चिसो

पस्यो । उनले ढोकामा अर्को हिन्दुस्थानी दर्वानलाई बस्ने इशारा

गरेर आफू पनि फूर्तिसाथ मास्तिर उक्ले ।

सागर माथि उक्लँदा ती नवागन्तुकहरू नं० ७ को कोठा-

भिन्न पसिसकेका थिए । नं० ७ को कोठाको ढोका भित्रपट्टिबाट वन्द गरेको थियो ।

सागरको मनमा कुरा खेल्यो—

‘अगि, पछि त यसरी मान्छे आउनेवित्तिकै ढोका वन्द गरिदैनथ्यो ।’ हुनत, अस्ति एउटी मेमसाहेब आएको वेलामा पनि ढोका वन्द गरेका थिए ।—त्यो त स्वास्नीमान्छे थिई—ढोका वन्द गरे—भनूँ ! यिनीहरू त लोग्नेमान्छे—त्यसमाथि पनि यस्ता किसिमका, बदमाश जस्ता !—ढोका के कारणले वन्द गरे ?”

सागरले हडबडाएर यता, उति हेरे । ढोका खटखटाउन अथवा ढोकामा घण्टीको बटन थिच्न पनि उनलाई उचित लागेन ।

नं० ८ को कोठा विहान मात्रै खाली भएको थियो । सागरले त्यो संझेर विस्तारै नं० ८ को कोठा खोलेर भित्र पसे ।

नं० ७ र नं० ८ को कोठाको बीचको गाह्रोमाथि सिलिङ्ग सम्मको नभएर—एक मान्छेभन्दा अलिकति मात्रै उठेकोले एउटा मेचमा उभिएर नं० ८ को कोठामा चियाउन सागरलाई सजिलो भयो । सागरले देखे—

दुवै जना नवागन्तुकलाई जर्नेलसाहेबले सय, सय पाँ-पाँचओटा नोट गरेर दिँदै दवेको स्वरले उनीहरूसित हिन्दीमा कुरा गरिरहेका थिए । उनीहरूले हिन्दीमा गरेको कुरा सागरले नेपालीमा बुझे—

“.....?”

“हो, हो नेपाली—उसको नाम विजय हो ! कुरा बुझ्यौ

तिमीहरूले—हरिसन रोड महेन्द्र प्रेसमा विजय ठीक साढे पाँच वजे आइपुग्छ, त्यही, हो '...काँग्रेस' को मुख्य मान्छे,—‘नेपाल क्रन्दन’ को संपादक-शाला !”

“ठीक छ सरकार—कुरा बुझ्यौ ! आजै एक हातको छुरीले शालेको कलेजा पार गर्छ !”

“काम कच्चा नहोस्, काम भएपछि तिमीहरूलाई, म फेरि हेरूँला !”

“.....”

नवागन्तुकहरू जर्नेलसाहेबसित विदा भएर निस्के ।

छुरी रोपिने नेपालीको प्रति दया माया र ममताको साथ-साथै सागरको मनमा एक कौतूहल पैदा भइरहेको थियो—

“को होला विजय ?—नेपाली रे—जसको आज यी नरपिशाचहरूको छुरीले कलेजा पार गर्छ रे—हेरूँ !”

तल ढोकामा आफ्नो जोडासित कुरा मिलाएर सागरले ती दुइ जना मानिसको पीछा गरे ।

होटेलबाट निस्कँदा सागरले आफ्नो कठवाँसको दर्दानी डण्डा ल्याउन बिर्सेका थिएनन् ।

विजयले अत्यन्त खुशी भएर सागरसँग भने—

“तपाईंले आज मेरो ज्यान बचाउनुभयो ! मैले पनि तपाईंको यस्तै ठूलो कुनै मदत गर्न कहिले सकूँला !”

सागरले भने—

मैले बदला लिनलाई यो गरेको हैन । यो त मान्छेको

कर्तव्य हो । त्यसमाथि तपाईं नेपाली हुनुहुँदो रहेछ—म पनि नेपाली !”

विजयले सागरलाई आफ्नो सानो परिचय दिएर भने—

“म पनि यहाँ नेपाल र नेपाली जनताको निम्ति केही सेवा हुन सक्छ कि भनेर—सार्थाहरूसित मिलेर काम गरिरहेको छु । ‘नेपाल जनतंत्र काँग्रेस’ भन्ने हाम्रो यहाँ एउटा संस्था छ;—हो । म संस्थाकै आफिसमा वस्छु । जाउँ न एक छिन—ती नजीकै छ, टाइगर हलकै बगलमा । म सार्थाहरूसँग तपाईंको परिचय गराउँछु !”

सागरले एकै छिन विचार गरेर भने—

“अवेला त अवेला भयो मलाई—होटेलवाट दिउँसै निस्केको तैपनि तपाईंलाई अहिले एकलै छोड्न मलाई डर लागिरहेको छ । के बेर—फेरि ती वदमाशहरूले तपाईंमाथि हमला गर्न हिँड्दोस्, तपाईंलाई पुर्ज्याएरै फर्कन्छु !”

आफ्नो कुरा सफल भएकोमा विजय मनमनै दङ्ग भइरहेका थिए ।

जुन वीरले वदमाशहरूको सामना गरेर विजयलाई बचाएका थिए । उनैको मुखवाट—विजयको निम्ति डर लागिरहेको छ—भनेको सुन्दा, विजयको मनमा हाँसो उठ्यो ।

दुवै जनाले सडक पार गरे ।

फरपो अगाडिको पैदल हिँड्ने पेटीमा सागर र विजयको विभीषणशमशेरसित जम्काभेट भयो—जो एउटी मेमसित हिँडिरहेका थिए । विजयले त विभीषणजीलाई देखेर केही वास्तै

गरेनन् । तर विजयलाई देखेर विभीषणको हंसले ठाउँ छोडि-
रहेको उनको नीलो मुखाकृति सागरले ताडिरहेका थिए । सागरले
पनि उनलाई देखेको नदेख्यै गरे ।

विजयले सागरलाई ग्याण्ड-हाउसको तेस्रो तलामा लगे ।
जहाँ “...कांग्रेस” वो हेड आफिस थियो । त्यहीं विजय र अरू
दुई, चार जना साथीहरूको पनि डेरा थियो ।

विजयले संस्थाका साथीहरूलाई प्रेसबाट फर्कदाखेरि भएको
घटना इतिवृत्त बताउँदै सागरसिंहजीको परिचय गराए । संस्था-
का साथीहरूले सागरको सन्मान गरे । चिया, पानी गरेर
बेलुकाको नौ वजिसकेकोले—भोलि फेरि आउँछु भनेपछि
मात्र सागरले उनीहरू र विजयको सन्मानबाट छुट्कारा पाउन
सके ।

विजयले सागरलाई ग्याण्ड होटेलको पेटीसम्म पुर्‍याएर फर्के ।
विजयले सागरलाई भेटेर—उनलाई एउटा कुनै ठूलो कुरा
पाएको जस्तै भएको थियो । उनी विचार गरिरहेका थिए—

सागरसिंह कस्ता लायक र होनहार नवयुवक—! जो दर-
वान गिरी गरिरहेका छन् ! उनीबाट हाम्रो संस्थाको निम्ति हामीले
त्रर सहयोग पाउनेछौं । जसको सहयोग एउटा ठूलो सहयोग
हुनेछ, संस्थाको ठूलो क्षतिपूर्ति हुनेछ; संस्था अगाडि बढ्नेछ ।

भोलिपल्टै विजय र अरू साथीहरूले सागरलाई संस्थाको
निम्ति उनको सहयोगको प्रस्ताव राखेर ठूलो अनुरोध गरे ।

सागरले पनि साथीहरूको अनुरोधमा कुनै किसिमको
नाइँनास्ति गर्न सकेनन् । उनले विचार गरे—

१०६

पूर्वस्मृति

‘कुरा बेसै हो—जसमा देश-सेवा छ, नेपालमा प्रजातन्त्र गराउने उद्देश्य छ ।’

सागरले भने—

“मैले सकेको सेवा गर्नेछु !”

विजयलाई पाएर सागर पनि मुग्ध भइरहेका थिए ।

साथीहरूको अनुरोधबाट सागरले म्याजेस्टिक होटेलको आफ्नो दर्बानी नोकरी छोडी, विजयसँगै वसेर संस्थाको काम गर्नुपर्थ्यो ।

दर्बानबाट सागरसिंहजी ‘नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस’ का कप्तान भए ।

विजय र सागरको मित्रतामा दिनपर दिन घनिष्ठता बढिरहेको थियो । उनीहरूको एउटै मत थियो, एउटै सिद्धान्त र एउटै रुचि । दुवै मित्र एउटै बाटोबाट हिंडिरहेका थिए ।

कलकत्तामा खूब जोडतोडसित ‘जनतन्त्र कांग्रेस’ को संगठन बढिरहेको थियो ।

अंग्रेजी, हिन्दी, बङ्गला र नेपाली पत्र-पत्रिकाले पनि छयाली पिटैर ‘नेपाल……कांग्रेस’ को प्रचार गरिरहेका थिए ।

कलकत्तामा ‘नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस’ ले नेपालका जिल्ला जिल्ला र गाउँ, गाउँका प्रतिनिधिहरूलाई बोलाएर एउटा शानदार अधिवेशन पनि गर्‍यो ।

‘……जनतन्त्र कांग्रेस’ लाई उठाउन नेपालका निर्वासित पूँजीपति, नेपाली देशभक्तहरूले विदेशमा वसेर प्रतिशोधका भावनामा रुपियाँको संगम-नदी बहाइरहेका थिए । देश सेवाको भावनामा बहेको संझेर त्यस रुपियाँको नदी

‘नेपाल’……‘काँग्रेस’ नाउँका कर्णधार विजय, सागर, वंशीलाल र अरू एकाध वीर नेपालीहरूले आफ्नो, आफ्नो देश-भक्ति र पवित्र हृदयले बडे बडे तूफान र आँधी बेहरीको सामना गर्दै ‘नाउ’ लाई अगाडि बढाइरहेका थिए ।

योग्य कर्णधारहरूको परिश्रमले गर्दा नाउ नदीपार हुन धेरै बेरको कुरा थिएन ।

जनतामा पूर्ण जागृति भइसकेको थियो ।

साथीहरूमा नेता गिरिको निम्ति ऋगडा पन्थो । जो रुपियाँ र स्वार्थकै निम्ति मात्र देश-सेवाको ढोंग गर्दै पार्टीमा आएका थिए, जसले पोल्टा भरिसकेका थिए । त्यसको फलस्वरूप नाउ नदीमै डुब्यो । कर्णधारहरूले आफ्नो, आफ्नो ज्यान बचाए । नदी पनि सुक्यो ।

सागर र विजयले हिम्मत हारेनन् । पार्टीमा फूट भएर धेरै साथीहरूवाट छिन्नभिन्न हुनुपरे पनि देशोद्धारको लागि कम्मर कसिसकेका उनीहरूले जसोतसो गरेर फेरी नाउको तयारी गर्ने विचार गरिसकेका थिए । अब उनीहरू ग्याण्ड—हाउसमा थिएनन् । धरमतल्ला स्ट्रीटमा एउटा सानो कोठा भाडामा लिएर बसेका थिए—विजय र सागर ।

विजयलाई सागरसँगको मित्रतामा ज्यादै ठूलो मद्दत भइरहेको थियो,—तर सागरको एउटा गजबको प्रकृति थियो । उनी प्रायः गम्भीर देखिन्थे । उनलाई औँसी र पूर्णिमा लाग्थ्यो । उनको भित्र एउटा कुनै ठूलो वेदना छ—जस्तो थियो ।

कहिले सागरसिंहर्जा एकलै रोइरहन्थे । कहिले उनी घोरिइरहन्थे ।

सागरको आन्तरिक दुःख बाँड्छूँड गर्नको निम्ति वरावर विजयले उनलाई भन्दथे—

‘सागर, तिम्रो मित्र कुनै ठूलो वेदना छ—जस्तो छ, मसँग किन लुकाएको ?—मेरो शक्तिमित्रको कुरा होभने तिम्रो महत्त गर्न म आफ्नो ज्यान दिन पनि तयार छु,—मलाई भनन !”

ती मित्र-द्वयमा अति घनिष्ठता हुनाको कारणले उल्ले उल्लाइ र उल्ले उल्लाइ आफसमा तिमी भन्ने गरेका थिए । कहिलेकाहीँ उनीहरूमा तपाईं शब्दको पनि प्रयोग हुन्थ्यो ।

विजयको संवेदनशील भावको कुरालाई सागरले ‘केही हैन’ भनेर त्यसै टाढथे । एकपल्ट त उनले विजयलाई आफ्नो आन्तरिक व्यथा बताउन खोजेर भनेका थिए—

“हो विजय, तपाईंसित भन्नुपर्ने मेरो एउटा कुरा छ । म तपाईंसित ज्यादै प्रभावित भएको छु ।……!”

“भनन त के कुरा ?”

“अरु करा त केही हैन, म तपाईंलाई एउटा कुरा सुम्पन चाहन्छु !”

“हुन्छ, के कुरा ?”

“ए, कहिले केही कुरा पनि हैन !”

फेरि गम्भीर भएर सागरले कुरा बताएनन् । विजयले कति जिद्दी गरे, उनी फेरि चूँसम्म पनि बोलेनन् ।

सागरको भावुक अवस्थामा उनीबाट कसैले पनि कुराको जवाफ पाउँला भन्नुपर्दैनथ्यो । उनी भावुक अवस्थामा दुङ्गा हुन् कि मढा हुन्—भने जस्तै हुन्थे ।

कुनै कामविशेषका कुरा, यताउताका कुरा र पार्टीसंबन्धी कुरामा भने सागर ज्यादै लायक थिए । उनको उदार र वीर हृदय थियो । उनको साधुता र सच्चरित्रता—उनको आकृतिले नै बताउँथ्यो । ज्यादै ईमानदार, विश्वासी, गुणी र प्रेमी थिए—सागर । उनको मनलागेको वेलामा उनको व्यक्तिगत कुरा पनि उनी आफै गर्थे । उनले एक दिन फेरि विजयसँग एउटा ठूलो आग्रहको भावले भनेका थिए—

“विजय, तिमीले मेरो एउटा सपना पूरा गरिदिनुपर्छ है ! मेरो सपनाको पात्र तिमी नै हो !—मैं तिमीलाई पाउँ, तिमी नै लायक छौ !”

विजयले सोधे—

“के कुरामा सागर ?”

प्रश्नको उत्तरमा सागरको आँखाबाट बलिन्द्रधारा आँसु छुट्यो । उनले केही पनि जवाफ दिएनन् । उनी फेरि गम्भीर भए ।

विजयले गौर गरे—

“सागरको हृदयमा एउटा कुनै ठूलो धक्का परेको छ । यस्तै गरिरहेभने यिनी एक दिन पागल हुनेछन् ।

त्यो दिनदेखि विजयले सागरको व्यक्तिगत कुरामा कुनै प्रश्न नै गरेनन् । सागर जे भन्थे—उनी सुनिरहन्थे ।

विजयले सागरको त्यो हृदय-रोगको उपचार पनि गराए-नदियो भएन । उनले सागरको मन बहलाउनको निम्ति उनलाई गाउँ, ठाउँमा घुमाउन लगे ।

कलकत्ता शहरको त्यो चहलपहलले सागरलाई उनको

११०

पूर्वस्मृति

आन्तरिक भाव परिवर्तन गर्नमा अलिकति पनि छुन सकेन ।

विजयले सागरलाई कति खेल तमाशाको बाहेक कलकत्ताको सानदार विक्टोरिया मेमोरियल हल, अजायबघर, अलिपुरको चिडिया-खाना, लेक रोड, एडेन गार्डेन, दमदम हवाई अड्डा सब एक एक गरेर घुमाए । उनी उस्तै थिए ।

व्यक्तिगत स्वार्थ र पदलोलुपताले गर्दा पार्टीका केही नेता र कार्यकारी सदस्यहरूमा फूट भएर पार्टी शिथिल भए पनि पार्टीको नामसम्म छँदै थियो । पार्टीका कार्यकारीहरू कुनै कता र कुनै कता भएर छरिएका भए पनि विजयको 'नेपाल क्रन्दन' ले पार्टीलाई उठाउनमा सबको एउटै भावना थियो ।

सुकेको बगरमा फेरि खोला बग्ने लक्षण थियो ।

विजय र वंशीको अथक परिश्रमले 'नेपाल क्रन्दन' चलिरहेको थियो । सागरले 'नेपाल क्रन्दन' वेचेर पार्टीको संगठन बढाइरहेका थिए ।

वंशी—नेपाल तराईका एक क्रान्तिकारी होनहार युवक थिए । विजयसँग उनको कलकत्तामै परिचय भएको हो । विजयसँग उनको खूब पटुथ्यो । त्यसैले उनी विजयसँगै 'नेपाल क्रन्दन' को सहसंपादक भएर काम गरिरहेका थिए ।—

—उनले थाहा पाए,—

विजय र सागरले थाहा पाए,—

यता, उति छरिएका सारा काँग्रेसहरूलाई थाहा भयो,—
समस्त प्रवासी नेपालीहरूले सुने,—

अचानक नेपालमा एउटा ठूलो काण्ड मचिएको थियो ।

नेपालाधिपति नै आफ्ना मंत्रीहरूसित चिठिएर युवराजहरू-
सहित हिन्दुस्थानमा आए । जुन मन्त्रिवर्गले आफै सर्वेसर्वा बन्न
खोजेर मनमानी एकलौटी गर्दै नेपालाधिपतिलाई कठपुतलीको
स्थानमा राखेका थिए ।

युग युगदेखिका चिर-निद्रित नेपाल-नरेश-जनताको पुकार
सुन्न नसके पनि केही 'नेपाल जनतन्त्र काँग्रेस' को खल-बलले
र हिन्दुस्थानको मन्त्रणाले पनि पूर्णरूपेण विउँक्रेका थिए ।
त्यसैले उनले आफ्ना एकतन्त्री मंत्रीहरूसित विद्रोह गरे । उनले
आफ्नो त्याग देखाए । उनी दिल्ली आए ।

सारा जनतामा कोला, कोला बज्यो ।

एकतन्त्री शासकहरूको मुटु थर्के पनि उनीहरूले आफू दवेका
देखाएका थिएनन् । कुइरोमै हराउने अशाले उनीहरूले पनि
एउटा काखे बालकलाई सिंहासनारूढ गराएर नेपालाधिपतिको
स्थापना गरे ।

जनतामा विद्रोहानल दनदनाइरहेको थियो ।

विजय, सागर, वंशी र सारा छरिएका नेताहरूले रानुलाई
पाएर मौरीले छोपे छँ नेपालाधिपतिलाई छोपेर एक गोल भए ।

सारा प्रवासी र अप्रवासीको भीड धुइरियो ।

सुकेको बगरमा फेरि नदीको बाढी उर्लियो ।

रुपियाँको नदीमा पार्टीको नाउ-जहाज भएर चल्यो ।

नेपालको सीमाना, सीमानामा आन्दोलनको विगुल घन्कियो ।

सागरसिंहलाई मुक्तिसंग्रामको सेनापति तुल्याएर कर्कटमान् श्रेष्ठ, ज्वालासिंह; भैरवप्रसाद उपाध्याय, विजयविक्रम शाह र अध्यक्षा कालिकाप्रसाद खरेल इत्यादि देशभक्त वीरहरूले देश-व्यापी आन्दोलन मच्चाउँदै कर्नालपुरमा आएर मोर्चा कसे ।

❀

❀

❀

सागरको संझनामा विजयको आँखाबाट आँसु वगिरहेको थियो । उनले विचार गरे—

गगनसिंहको नाउँमा सागरको यो चिठी, ठेगाना—जमल गाउँ । उनको घर त जमल गाउँमा हो—उनले एकपल्ट मसँग भनेका थिए ।

विजयले सागरको चिठी खोलेर हेरेका भए—उनलाई त्यो रहस्य पत्ता लाग्थ्यो होला । तर उनले आफ्नो मित्रको चिठी खोलेनन् ।—जुन मित्रले उनलाई कत्रो विश्वास गरेर दिएका थिए त्यो चिठी—आफ्नो अन्त्य अवस्थामा । विजय विश्वास-घाती थिएनन्—न उनले आजसम्म कुनै विश्वासघाती काम नै गरेका थिए ।

कर्नालपुरमा 'काँग्रेस' को क्याम्प उठिसकेको थियो ।

जमल गाउँ कतापिर पर्छ,— विजयलाई थाहा थिएन ।

ठूलेसँग जमल गाउँको सोधपूछ गरिसकेपछि विजयले ठूले, पुतली र ठूलेका बाबुसँग विदा भएर जमल गाउँमा जानको निमित्त कदम उठाए ।

८

ज्ञानु घरवाट निस्केर गएपछि मेजर गगनसिंहलाई ठूलो पश्चात्ताप भइरहेको थियो । जोसुकै बाबु, आमाहरूमा पनि आफ्ना सन्तानप्रति अगाध वात्सल्यप्रेम हुन्छभने—आफैले बहिष्कार गरेर निकाल्दा ‘न्याउरी मारी पछुतो’ किन नहोस् मेजर बूढालाई !—त्यसमा पनि लायक र पढेको, सुन्दर र सुचतुर छोरो—आभागी बूढाले; झलझली ज्ञानुकै मुख देखिरहेका थिए । मेजर बूढाले जताततै ज्ञानुको खोजी गरे । कतै पनि ज्ञानुको पता लाग्न सकेन ।

‘अघि राँडले जानिन, पछि राँडले मानिन; बाघ लाग्यो घिच्याउन, राँड लागी चिच्याउन’—भने छँ, सपेराको मन्त्रले लट्टिएको साँप जस्तै कान्छी स्वास्नीको मन्त्रणामा लट्टिएका जोई-टिग्रै मेजर बूढा झल्याँस्स विउँछेर छोरो सगृही रोइरहेका थिए । उनको घट्टमा झलमल्ल घाम लागिरहेको थियो ।

मेजर बूढाको त्यस पुत्र-शोकमा उनलाई उत्तरकुमारीले संझाइन, मैनाले संझाई—बूढाको मन किन मान्थ्यो र ?

ज्ञानु घरवाट निस्केर गएको—उत्तरकुमारीको निम्ति त—मुटुमा गढेको कीलो उखेलिएको जस्तै सञ्चो भएको थियो । उनी मुखैले भन्थिन्—

“कुचोले बढार्नुपर्ने कसिङ्गर—वतासैले लग्यो !”

मैनाले चेपारे पादैँ मेजनीसाहेबलाई सिकाउँथी—

“हाः त्यसो भन्नु हुन्न व्यारे, हजूर त....! मनमा जे भए पनि मुखले बूढाको मन राखिदिनुपर्छ !”

एकातिर गौरी—दाजुको वियोगमा विह्वल भएर रोइरहन्थिन् । दाजु नै उनका बाबु जस्ता थिए । आफ्नी आमाले उनीहरूलाई नसहे पनि बैनीका दाजु थिए, दाजुकी बैनी थिइन् । उनीहरूमा ज्यादै मिल्ती थियो ।

रात-दिन गौरीले दाजुलाई नै संझिरहन्थिन् । जल्लाई उनको कारणले गर्दा घरबाट वेकसूरसित निकलनुपर्थ्यो । ज्ञानुले गौरीको पक्षमा लागेर उत्तरकुमारीसित त्यो जवाफ-सवाल नगर्नको भए—शायद उनको वनवास हुँदैनथ्यो—होला । दाजुलाई संझेर रुँदै गौरी मनमनै बिलौना गरिरहन्थिन्—

“कठै मेरो दाजु, कहाँ गएहोलान् । आफ्ना मान्छे त आफ्नै हुँदैनन् भने यो कालमा कुन परचक्रीले उनलाई दया गर्‍यो होला यो घाम, यो पानी, कहाँ कहाँ वास बस्नुपर्‍यो होला दाजुलाई विरामी हुँदा उनलाई कल्ले स्याहापर्‍यो होला ! दाजुले मलाई चिठी पठाउँछु—भनेको पनि आजसम्म अत्तोपत्तो छैन—सके केही भयो कि !—अन्न, पानीको शरीर के बेर—केही हुन पनि !”

भाइटीका आइरहेको थियो । सारा दाजु, भाइ र दिदी बैनीहरू रमाइरहेका थिए । गौरीकी मन रोइरहेको थियो ।

टीका आयो । सबै दिदी, बैनीले दाजु, भाइको पूजा गरे

पंचरङ्गी ठाडो टीका लाएर भाइतिहारको चाड मनाउँदै रमाए ।
त्यस दिन गौरीले दाजुको संझनामा मुखमा पानी पनि हालि-
नन्,—उनको हात खाली नै रह्यो ।

मेजर बूढा आफै दुःखी थिए तापनि छोरीको हठ देखेर
उनलाई धेरै संझाए, बुझाए । गौरीको मन के मान्थ्यो ?

पुत्र-वात्सल्यमा आँखा उम्रेका मेजर बूढाले ज्ञानु गएपछि
गौरीको निकै माया गर्न थालेका थिए । यसो त गौरीमैयाँ, उसो
त गौरीमैयाँ, गौरीमैयाँ नभईकन मेजर बूढा भान्छा नै गर्दैनथे ।
ज्ञानुले छाडे पनि गौरीमैयाँमै उनको प्राण झुण्डिरहेको थियो ।

मेजर बूढाले गौरीमैयाँको त्यस्तो विघ्न माया गरेको देखेर
उत्तरकुमारी र मैना भुत्तुक्क हुन्थे । उनीहरूमा ओठ लेब्याउँदै
साउती चलन थाल्दथ्यो ।

केही सीप नलाग्दा-भिन्न जे जस्तो भए पनि बाहिर उत्तर-
कुमारीले गौरीलाई माया गरेको जस्तो गर्न थालिन् । उनले
अर्कै चाल चलेको कसलाई के थाहा ?

उत्तरकुमारीले मेजर बूढासित गौरीमैयाँको बिहाको कुरा
चलाइरहेकी थिइन्—

उनी भन्थिन्—

“मेरो भदा रामवीर र गौरीमैयाँको जोडा खूब मिल्छ !”

गौरी पनि लाटी थिइनन् । उत्तरकुमारीको चालमा उनी
गम्भीर भएर विचार गर्थिन् ।

भाइटीकाको बेलुकीपख गौरीलाई हुलाकीले एउटा चिठी
ल्याएर दियो । चिठी ज्ञानुको थियो ।

दाजुको चिठी पाएर गौरी ज्यादै खुशी भइन् । उनको दाजुको त्यो पहिलो चिठी थियो, - जुन चिठीमा दाजुले बहिनीलाई आश्वासन दिएर लेखेका थिए । उनको आफ्नो आरामी खबर पनि थियो—त्यो चिठीमा ।

चिठीमा बैनीप्रति दाजुको पूरा ममता थियो—
“बैनी, म यहाँ हरबखत तिमीलाई नै संझिरहन्छु । तिमीलाई त्यो कारागारबाट छुटाएर कुनै योग्य वरसित तिम्रो विहा गरि दिन पाएँ, म सन्तोषको सास फेर्न पाउँछु !”

चिठीको कुनै अंशमा ज्ञानुको आफ्नो बाबुप्रति घृणा थियो—
“.....मैले साथीहरूलाई आफ्नो परिचय दिनको निम्ति मलाई म फलानाको छोरो हुँ भन्न पनि असजिलो लाग्यो ! - जुन बाबुले विनाअपराधमा छोरालाई घरबाट निकाल्यो, - म कसरी उही बाबुको नाम लिएर आफ्नो परिचय दिन सकूँ !”

चिठी पढेर गौरीको मुख-मुद्रा गम्भीर रूपमा परिणत भयो ।

चिठीमा ज्ञानुको आफ्नो हैरानीको हाल पनि थियो ।

“बैनी म घरबाट निस्केपछि—त्यही राती रमनले भेटेर मलाई बेठायमीको अभियोगमा ठानामा लगेर थुन्यो । ठानामा थुनिँदा पनि मैले तिमीलाई नै संझिरहेको थिएँ ।

ठानाबाट छुटेपछि म त्यसै भौँतारिइरहेको थिएँ । एउटा मान्छेले मलाई बोलाएर सोध्यो—

“ए, तँ भारी वोकेर भीमफेदी जान्छस् ?”

मैले भनें—

“जान्छु !”

एउटा साहू परदेश जान लागेको रहेछ । मैले उसको भर्तिया भएर नेपालको डाँडा काटें !”

चिठी हेर्दाहेर्दै गौरीमैयाँको गलामा हिउँका छुन्दा । उनले अझ साहस गरेर चिठीको रहस्यमय कुरा पनि पढिन्—

“मेरो यहाँ एउटा ज्यादै असल मान्छासित मित्रत्व भइरहेको छ । जसको कुरा अलिकति मैले तिमीलाई मेरो अगिल्लै पत्रमा पनि लेखेको थिएँ !”

चिठी पढेर गौरीमैयाँलाई आश्चर्य लाग्यो कारण यसभन्दा अगि उनले उनको दाजुको कुनै चिठी पनि पाएकी थिइनन् । उनलाई कसैको पड्यन्त्रको शङ्का लाग्यो ।

गौरीले चिठीको त्यो लेखांशको बाँकी रहेका कुराहरू सरसरी पढिन्—

“गौरीमैयाँ, मैले तिमीलाई यस भन्दा अगाडि साना, साना दुइटा चिठी पठाएको थिएँ । त्यसमा पनि मेरो ठेगाना थियो । तिमीबाट मैले ती चिठीहरूको जवाफ नपाउँदा, ती चिठीहरू तिम्रा हातमै परेनन् कि जस्तो लागिरहेको छ,—के बेर ..!”

दाजुको चिठी पढेर कति बेरसम्म बैनीका आँखाबाट अवरिल आँसुका धारा छुटिरहेका थिए । दाजुले पठाएका चिठीहरू बीचैमा कसैले दबाएको उनलाई सन्देह भयो । सन्देह भएर के गरून्,—थाहा नै पाए पनि के गरून् गौरी विचरी,—
गोसँग भनून् ! बाबुसँग पनि उनले केही भन्न सकिनन् ।

११८

पूर्वस्मृति

त्यसै दिन राती गौरीमैयाँले दाजुलाई चिठीको जवाफ लेखिन्—

“मेरो प्यारो दाजु !

तपाईंले पठाउनुभएको प्यारो पत्र पाएँ ! मेरो दाजु के कसो हुनुहोला—विरामी पो हुनुहुन्छ कि भनेर म यहाँ रोइरहेकी थिएँ; एकदमसित दाजुको आरामी खबर पढ्न पाउँदा साँच्चै खुशी लाग्यो ।

यसभन्दा अघि त दाजुको कुनै पत्र पनि मेरो हातमा परेन । दाजु यताको हाल खबरलाई उस्तै छ । तपाईं जानुभए पछि सानीआमा र बाले मलाई अलि माया गरे जस्तो—गर्भालेका छन् । मलाई भने उनीहरूको यो माया गराइलाई कुनै माया जस्तो लागेर डर लागिरहेको छ । उनीहरूको भित्र ममाथि कुनै पाप छ—जस्तो छ ।

सानीआमाले यहाँ मेरो विहाको कुराकानी चलाइरहेका छन् । सानी आमाको को हो साइनु पर्ने मान्छेसँग मेरो विवाह गरिदिने—रे ।

दाजु, तपाईंवाहेक यो संसारमा मेरो कोही पनि छैन । को भए पनि मलाई त शत्रु जस्तै लाग्छ ।

दाजु, तपाईंले हेर विचार गरेर दिनुभएमा जस्तो ठाउँ पनि म जान्थेँ; तर आमाले मलाई जवर्जस्तीसँग कसैलाई विवाह गरेर दिन लागिरहेकी छन् । म विष खाएर मर्छु, अब म खाएर मर्छु ! मलाई दोष नदिनुहोला दाजु, साँच्चै म खाएरै मर्छु !

दाजु, मेरो कोही छैन—तपाईंले पनि छोडेर गएपछि म यहाँ के गरेर बाँचूँ ? यो बैनोकै निम्तिमा पनि तपाईंले त्यो विरानो देशलाई छोडेर यहीं आएर बस्नुपर्छ ।

तपाईं एउटा छोरो,—वाको हकदार । तपाईंले आफ्नो अंशसमेत छोडेर यसरी गएपछि सानीआमालाई त—के खोज्छस् काना, आँखा—जस्तै भएको छ । उही पनि तपाईंको विराम र अपराध के छ—र । कसैले निकाल्न खोज्दैमा निकलेर जानु आफ्नै कमजोरी देखिन्छ । अचेलभरि बालाई पनि तपाईंले घर छोडेर जानुभएकोमा पछुताउ भएको छ । दाजु, तपाईंले आउने पर्छ !

दाजु, कि मलाई पनि आफूसितै लैजानोस्—म तपाईंको सेवा गरेर बस्छु । तपाईंको साथमा बसेर खानै नपाए पनि मलाई सन्तोष लाग्छ ! मेरो दाजु, मेरो बाबु, यो अभागिनी बैनीलाई यो जेल र यो दुःखको घरबाट छुटाउनुस् !

अरू धेरै के लेखूँ ! मेरो दाजुलाई सधैं सुख, सुविस्तार र आराम होस्—भनेर भगवान्सित प्रार्थना गरिरहेकी छु !

दाजुकी उही बहिनी

गौरीको दण्डवत्

गौरीमैयाँले रुँदै दाजुलाई चिठी लेखेर त्यो रात छर्लङ्ग विताइन् । टिकट र खामहरू गौरीमैयाँले दाजुकै घरमा देखेकी थिइन् । त्यतैबाट छिकेर उनले चिठी तयार पारे पनि हुलाकमा चिठी चलान गर्ने समस्या बाँकी नै थियो ।

भोलिपल्ट विहानै गौरीमैयालाई छुन भएन ।

१२०

पूर्वस्मृति

चिठी खसाल्नलाई ऋण्डै आधा घण्टाको बाटो हिंड्नु पर्दथ्यो । त्यसमा पनि छोरीको जात, घरमा नसोधेकन त्यसै यता, उति हिंड्न नहुने । कामविशेषले कतै जानुपरे पनि साथी लानुपर्ने चलन । ऊन्, परसरेको वेलामा त कतै पनि जाने नगरेको । गौरीमैयाँलाई एउटा समस्यामा नै आइपुग्यो र उनले आफ्नो घरनजीकैको जुनेलाई बोलाइन् ।

जुने एघार, बाह्र वर्षको एउटा ठिटो थियो । जो वराक गौरीकहाँ आइरहन्थ्यो । गौरीले पनि उल्लाई माया गर्थिन्;— पैसा र खानेकुरा पनि दिन्थिन् ।

गौरीमैयाँको कोठामा आएर जुनेले सोध्यो—
मलाई किन बोलाउनुभाको गौरीमैसाप ?”

गौरीले यताउति हेरेर जुनेको हातमा एउटा पचन्नी राखिदि-
भनिन्—

“यो तँलाई,—मेरो एउटा काम गरिदे है !”

“हस्, के काम ?”

“नयाँ सत्तलसम्म गएर यो चिठी खसालेर आ न !—
ज्ञानुकाजीलाई लेखेको चिठी, अरुलाई नदेखा नि !”

“हस्—म ऐले नै खसालेर आउँछु, ज्ञानुकाजी कति
आउनुहुन्छ त मैसाप ?”

“यो चिठी पुगेपछि !”

जुने खुशी हुँदै चिठी लिएर गयो ।

गौरीमैयाँले लामो सास फेरिन् ।

मैना किनमेल गरेर नाक, मुख हल्लाउँदै बजारवाट आइरहेकी थिई । सडकको ड्यौढीनिर उल्ले जुनेलाई खुशी हुँदै लम्की, लम्की बजारतिर आउन लागेको देखेर मनमनै कुरा खेलाई—

‘यो गौरीको सिगटर एक विहानै कतातिर जान लागेछ—
बुझ्नुपन्यो !’

जुने नजीकै आइपुगेपछि मैनाले सोधी—

“आहो जुने, कतातिर हो त ?”

जुने मैनासित अलि ह्चकन्थ्यो । उल्ले अनकनाएर भन्यो—

“म ?—म गौरीमैसापको पसल जान लाग्या !”

“के किन्न ?”

जुनेलाई छट्ट जवाफ दिन अलि मुस्किल पन्यो । उल्ले एकैछिन सोचेर मैनालाई छलन खोज्यो—

“तरकारी !”

ढाँटेको कुरा काटे पनि मिल्दैन—भने जस्तै, जुनेको कुरा नमिलेको मैनाले तुरुन्तै चाल पाई । तरकारी त उसैले किनेर ल्याइरहेकी थिई । फेरि गौरीलाई किन छुट्टै तरकारी चाहिन्थ्यो—रे । केटाकेटीको कुरा अब !

जुनेले त उसको बुद्धिले भेटेसम्मको कुरा गरेको हो । विजुलीकान्ते छत्तीसासित उसको के लाग्थ्यो !

वास्तविक कुरा थाहा पाउन मैनाको उत्सुकता बढिरहेको थियो । उल्ले जुनेको वाटो छेकेर अझ कुरा खोतल्न खोजी—

“के तरकारी ?”

“अँ……अँ……आलु !”

१२२

पूर्वस्मृति

मैनाले अविश्वाससूचक औंलाले जुनेको मुखमा देखाउँदै
खित्का छोडेर भनी—

“कत्तिको फटाहा कुरा गर्न सक्यो त लौ, लौ ! घरमै
आलुको डङ्गुर छँदाछँदै गौरीले तँलाई आलु किन्न पठाउँछिन्—
अब, काम नपाएर ! अरु त को जुनेले पनि मलाई डाँट्न खोजे,
मैले थाहा नपाएकी जस्तो । मलाई सप्लै कुरा थाहा छ के !”

कुरा धुत्तको लागि जुनेलाई फकाउँदै अलि मिज्यास गरे
मैनाले फेरि भनी—

“हैन, हैन नढाँटीकन साँच्ची, साँच्ची भन त—तिमी कहाँ
जान लागेको ?—मलाई भनेर म के गर्छु र !”

जुनेले अँध्यारो मुख लाएर खोकिलामा घुसारेको चिठीको
खाम अझ भित्र घुसारिरहेको थियो ।

मैनाले जुनेको त्यो भाव र उल्ले खोकिलामा हात घुसारेको
हो कोठ्याइरहेको जस्तो देखेर—जुनेको खोकिला छाम्दै चिठीको
खाम छिकेर भित्र मनमा उथलपुथल मचाउँदै बाहिर दुरु
भएर भनी—

“यी क्या यी ! मलाई डाँट्ने हैन के,—यो क्या हो त
जुनेले रुखे मुख लाएर भन्यो—

“दिनोस् मैना दी, चिठी हाल्न जान लाग्यो लौ,—भए
हालें नि,—दिनोस् !”

मैनाले भनी—

“आ SSSहालें—भन्न, कहाँ जानु त्यति टाढा सित्तै पनि
जुने रुन आँटेको देखेर मैनाले साखुल्ले भएर फेरि भनी—

“आमै, यो चिठी त हिजै हालिसक्याथ्यो नि,—गौरीमैयाँ
झुक्किन् क्या र ! आइज हालनुपर्देन !”

जुने तैपनि नमान्दा मैनाले उल्लाई अछु बनाई—

“तँलाई मेजर्नीसाहेबसित भनेर म एक रुपियाँ दिउँला
—आ !”

मैनाले घरतिर कदम बढाई ।

जुनेलाई पनि मैनाको पछि लाग्न करै लाग्यो ।

मैनालाई खूब फेला पारें भन्ने लागेर उसको मन नाचिरहेको
थियो । उल्ले हिंड्दाहिंडदै बाटैमा जुनेसित फेरि भनी—

“गौरीमैयाँसित चिठी हालें—भन्नु नि फेरि । मैले लिएको
भनिसुभने, मैले कहिले लिएँ—र, भनेर म तँलाई नै उल्टो
दोष लाइदिन्छु के !……

“तँलाई मेजर्नीसाहेबसित एक रुपियाँ मागिदिउँला,—वरु
तँ एक छिन अलि अवेर गरेर आ न—डुलेर ! ला, पैसा मै
दिन्छु,—चिया खाएर आ—जा !”

मैनाले एउटा पाँच पैसे ढाक्याक छिकेर जुनेको हातमा
राखिदिई ।

जुने धजारतिर लाग्यो ।

घरमा पुगेर मैनाले मेजर्नीसित एकान्त पारेर जुनेसितको
सारा कुरा बताउँदै उनलाई चिठी दिई ।

मेजर्नीलाई मैनाको काम देखेर अति खुशी लाग्यो । उनले
मैनालाई तुरुन्तै एउटा अर्धानो छोटको फरिया बाकसवाट छिकेर
दिइन् ।

मेजनीलाई र मैनालाई पनि चिठी पढ्न आउँदैनथ्यो। त्यसैले मेजनीले उनको माइतीतिरको मोहन, बले र डल्लेहरूमा कोही आउँछ कि भनेर बाटो हेरिरहेकी थिइन्। उनको मन ज्यादै चञ्चल भइरहेकी थियो।

गौरीलाई भने दाजुबाट आफूले पठाएको चिठीको जवाफ पाउने हतपत भइसकेको थियो।

अगि, अगि पनि दुइपल्ट मेजनी उत्तरकुमारीले ज्ञानुकाजीले गौरीमैयाँको नाममा पठाएका चिठी बीचैमा लिएर मोहनलाई पढ्न लगाएकी थिइन्। जुन चिठीबाट उनलाई ज्ञानु र गौरीको बीचको यथार्थ कुराको पत्ता लागिरहेको थियो।

दिउँसो मोहन आइपुग्यो।

मेजनी उत्तरकुमारीले—वैनीले दाजुलाई लेखेको—चिठी पनि मैनाद्वारा लिएर मोहनलाई पढ्न लगाएर सुनिन्।

मोहनले चिठी पढिसकेपछि भन्यो—

“मिती त हालेको रैनछ,—स्वास्तीमान्छेले लेखेका अब—विर्सेर होला।”

गौरीको चिठी सुनेर मेजनीसाहेबको मनमा रिस, खुशी, कौतूहल र आफ्नो भविष्य—जीवनको निम्ति आफूले गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू एकैपल्ट तँ-छाड् र म-छाड् गर्दै उफ्रन थाले। नागिनीले जस्तै सास-फेरेर उनले मोहनलाई विदा गर्दै भनिन—

“मोहन, तिमीले रामवीरलाई भेटेर मकहाँ पठाइदेऊ—आजै!”

मोहन गएपछि मेजनीले गौरीमैयाँको त्यो चिठी खूब जतनसित लुगामा बेरवार पारेर बाकसमा थन्क्याउँदै विचार गरिन्

“यो चिठीले कुनै दिन मेरो लाख रुपियाँको काम गर्नेछ !
अब हेरूँला म पनि—त्यो बिख खाएर मरेकी...! सरोस् न बिष
खाएर, मलाई त सञ्चो हुन्छ ! वडी आई मैयाँसाहेब बाबुको
अंश लिने दाजुलाई डाक्न !”

मेजनी उत्तरकुमारीले गौरीको नामको ज्ञानुको चिठी लिन
मैनालाई हुलाकमै पठाउन थालिन् ।

मैनाले पनि हुलाकमा गएर—‘हफ्ता, हफ्ता दिनमा चिठी
आयो कि—भनेर बुझ्न म आफैँ आउँछु, मेरो यता आउने अरु
काम पनि पर्छ—’भनेर हुलाकीसित कुरा मिलाई ।

दुई महीनापछि फेरि ज्ञानुको चिठी आयो ।

मैनाले चिठी ल्याएर मेजनीलाई दिई ।

शायद, अगाडिको चिठीको जवाफ पखँदा, पखँदा केही
नलागेर निराश हुँदै पछिल्लो चिठी आउँथ्यो । त्यसको पनि
जवाफ ‘नआउँदा - ज्ञानु र गौरीको चिठीको आवतजावतमा
ज्यादै ढीलापन आइरहेको थियो । उनी उता छटपटाएर चिठीको
जवाफको प्रतीक्षा गर्थे । यिनी यता भुट्भुटिएर, सुकेर दाजुको
चिठीको बाटो हेर्थिन् ।

मैनाले चिठी ल्याएर मेजनीलाई दिन्थी ।

यता मेजनीले गौरीमैयाँलाई बाहिर जान दिएकी थिइनन् ।

गौरीमैयाँले जुनैलाई नै चिठी हाल्न पठाउनुपर्थ्यो ।

जुनैलाई मैनाले अनेक, अनेक किसिमको धम्की, डर र लोभ
देखाएकी थिई । त्यसैले पनि रुपियाँ लिएर मैनालाई चिठी दिन
पल्किसकेको थियो ।

दुवैतिरका चिठी उत्तरकुमारीको कन्तुरमा बास बसिरहेका थिए ।

मेजनी उत्तरकुमारीले बाहिर दुरुस्त बनेर गौरीसंग उनलाई चिढाउनको निम्ति उनको विहा गर्ने कुरा गर्थिन्—

“वेश छ मेरो भदा—जम्दारी जागीर छ, घरवारी छ, एक मानाको राम्रो प्रवस्ती छ । त्यतिको केटो पनि नहुने भए कस्तो खोज्नु ! वरु उनले एकपल्ट केटी हेछु—भन्थे । उनलाई मन पर्छ कि पर्दैन—यत्तिको केटी उनलाई पनि किन मन नपर्ने !”

गौरीमैयाँ कहिले त उत्तरकुमारीको कुरा सुन्दै नसुनेर बसेको ठाउँबाट उठेर हिँडिदिन्थिन्, कहिले झर्को मानेर भन्थिन्—

“विहा गर्नुपरे आफूहरूकै गर्नु !—मलाई कसैलाई देखाउनुपर्दैन !”

गौरीलाई खूब चिढाए—भनेर मेजनी मनमनै खित्का छोडे हाँस्थिन् । गौरीको कुरा सुन्ने अरु मान्छेहरूचाहिँ—‘विहा गर्ने छोरीहरूको कुरा यस्तै हुन्छ’—भन्ने बुझ् गर्थे !

रामवार मेजनीको भदा पर्ने पथवा भदाको साइनु लगाइएकै मान्छे थियो । उसले पनि मेजनीलाई फुपू भन्दथ्यो ।

रामवीरलाई मेजनीले गौरी दिने कुरा गरेर लोभाएकै थिइन् ।

रामवीरले मेजनीकहाँ आउँदा, जाँदा कतिपल्ट गौरी मैयाँलाई देखिसकेको थियो । त्यसैले उसले गौरीमैयाँलाई पाउँ आशामा छाती ठोकेर राल काढिरहेको थियो । उल्ले—गौरीलाई

मैले राम्रोसँग देखेको छैन—भनेर मेजनीसँग गौरीलाई हेर्ने कुरा गर्‍यो ।

उत्तरकुमारी र रामवीरको निक्कै उठ बस थियो ।

रामवीर दिनभरभर उत्तरकुमारीसँग पच्चीस खेलेर बसि-रहन्थ्यो । पच्चीस खेल्दा उत्तरकुमारीले रामवीरसित कहिले रुपियाँ, पैसाको वाजी थाप्थिन् त कहिले केही कुराको, कहिले कुनै कुराको ।

रामवीरले गौरीलाई हेर्ने पच्चीसको वाजि जितेको थियो ।

उत्तरकुमारीले गौरीलाई छुक्क्याएर भए पनि रामवीरलाई देखाउने गर्‍यो । जसको रूप, रङ्ग, सौन्दर्य र स्वभावमा रामवीर भुत्तुकै भयो ।

वास्तवमा उत्तरकुमारीले एक गोलीले दुइ शिकारको निशाना मारिरहेकी थिइन् । एकतिर छुलाइरहेकी थिइन् रामवीरलाई—गौरीको आशामा छुण्ड्याएर । अर्कोतिर गौरीलाई चिढाइरहेकी थिइन्, जलाइरहेकी थिइन्—उनले ।

जति जति गौरी जल्थिन्—उति उत्तरकुमारी खुशी हुन्थिन् ।
उनी मनमनै भन्थिन्—

‘हेरूँला अब विष खाएर मर्नेको तुजुक !’

जति, जति गौरीमैयाँ विहा गर्न मान्दिनथिन्—उति उति बढेर र चढेर उत्तरकुमारी विहाको कुरा गर्थिन् ।

मेजर बूढालाई पनि रामवीरसित गौरीको विहा गर्ने कुरा उत्तिसारो मन परेको थिएन । उनी भन्थे—

“कहाँ मेरी गौरीमैयाँ, कहाँ रामवीर ! जोडी नै मिल्दैन—
के विहा गर्ने भनेको !”

उत्तरकुमारीले भनिन्—

“त्यसो भन्दाभन्दै गौरीमैयाँ बूढी हुन आँटिसकिन् ! आफू
पनि त्यसै भन्नोस् ! उही पनि के भएको छ मेरो भदा ! त्यत्ति-
को मान्छेलाई पनि हुँदैन भनेर त उही आँखा फुटेकोले मात्रै
भन्छ !”

पछि पछि मेजर बूढालाई पनि कान्छीको कुरा ठीक नै
जँच्यो । उनी मनमनै विचार गर्थे—

“बढेकी छोरीलाई कतिसम्म त्यसै राख्नु; आखिर विहा
त गरिदिनै पर्छ । धेरै राम्रो, धनी र घरानियाँ खोज्नाले आफू
हेलाँ होइन्छ । यस्तो किसिमको व्यवहार आफू समानमै अथवा
आफूभन्दा कममै गरेमा पछिसम्म राम्रो हुन्छ ।”

गौरीमैयाँको विवाहको कुरा अरू ठाउँ-ठाउँबाट पनि आइ-
रहेको थियो । अरू ठाउँबाट आएको कुरा मेजरका कानमै पाँदि-
नथिन्—मेजनी । उनी मेजर बूढालाई पनि गौरीको अरू ठाउँको
विवाहको कुराको निम्ति मुख बाँझ्नै दिन्नथिन् ।

रामवीर—

रामवीर पुलिसमा जमादार थियो । उसको उमेर पैंतीस
छत्तीसको हुँदो हो । उसकी पहिलेको स्वास्नी मरेकी, दोस्रो
पोइल गएकी रे । जो यो तेस्रो विवाहको सुरसारमा थियो ।

डल्ले, डल्ले जीउ, कालो किसिमको गहुँगोरो मुखमा
डण्डोफोरहरू उच्चैका र छ्वाँके दाँत देखाएर ठट्टा गर्नुपर्ने

स्वभाव—उत्तरकुमारीका आँखामा निक्कै राम्रा देखिन्थे—
रामवीरजी ।

गोटीटारका गाउँलेहरू त रामवीरदेखि थरहरी नै थिए ।
जसलाई परैवाट देखेर पनि पँधेराका आइमाईहरूको भागाभाग
हुन्थ्यो । कुनै कुनै आइमाई र उत्तरकुमारीले भने उनलाई कृष्णकै
अवतार ठान्दथे । त्यसैले फुपू र भदामा ज्यादै घनिष्ठता थियो ।

अति घनिष्ठता हुनाको कारणले नै हो कि रामवीरले गौरी-
लाई विहा गरेर लगेको—वास्तवमा उत्तरकुमारीले केही गरे पनि
सहन सक्तिनथिन् । उनले त पहिले रामवीरको मन मात्र नै
हेरेकी हुन् । त्यत्तिमै रामवीरले सत्य कुरा नै संक्षेप गौरीलाई
विहा गर्नको निम्ति उत्तरकुमारीसित हत्तेप्राण ठोकिरहेका थिए ।
उत्तरकुमारीले उनलाई अलमलाइरहेकी थिइन् ।

रामवीरसित विहा गर्न गौरी कदापि मान्ने छैन—भन्ने कुरा
गौरीकै चिठीवाट उत्तरकुमारीलाई निश्चित भएको थियो । त्यसैले,
उनले गौरीलाई दिनदिनै अत्याउँथिन्—आजै विहा गरेर पठा-
उने, भोलि नै विहा गरेर पठाउने—जस्तो गरेर उत्तरकुमारी—
'हेरूँ न विष खाएर मरेको'—भन्ने विचारले ।

गौरीमैयाँ रातदिनको छिरमा उनेको मासु जस्तै भइरहेकी
थिइन् । उनले पनि आफ्नो भग्न हृदयको सम्मतिले एउटा
अड्को थापेकी थिइन्—

“दाजु नआईकन म विहा गर्दिनँ !”

गौरीमैयाँले बाबुसित पनि रोएर त्यही कुरा भनिन्—

“म दाजु नआईकन विहा गर्दिनँ ! मलाई जबर्जस्ती गरे म विष खाएर मछुँ ; विष खाएर मछुँ ।”

मेजर बूढा— गौरी र कान्छीको तानातानी कुरामा तर्सिरहेका थिए ।

उत्तरकुमारी मनमनै भन्थिन्—

‘खा, खा छट्टे खा विष ! हेरिहालूँ !’

उनी मुखले भन्थिन्—

“हामीले हेरविचार गरेर, विहा गरेर दिन आँटेको बेलामा— ‘यसो भए गर्दिनँ’ र ‘उसो भए गर्दिनँ’—भनेर भन्न लाज पनि नलाग्ने कस्ता आजकालका स्वास्नीहरू ! हामी त शत्रु जस्तै पो भयौं—ए ! जेसुकै होस्, आफ्नै भलाइको लागि त हो नि हाम्रो निमित्त हैन । जन्ती आएको भोलिपल्ट अन्भज्याएर पठाएपछि थाहा होला,—अनि पोइको घर गएर माने मान्नु, नमाने नमान्नु !”

गौरीमैयाँ—उत्तरकुमारीको जबर्जस्ती कुरामा ‘किं कर्तव्य विमूढ’ भएर, मुई कोपरेर रोइरहेकी थिइन् ।

उत्तरकुमारी र मैना मुखामुख गरेर काखो बजाइरहेका थिए ।

नेपालमा गाउँ गाउँ, टोल टोल र यत्रतत्र सर्वत्र ठाउँमा कांग्रेसकै नाम सुनिन्थ्यो । बूढा, बालक र स्वास्थ्यमा न्छेहरूमा पनि कांग्रेसकै कुरा हुन्थे । रेडियोले कांग्रेसकै खबर सुनाउँथ्यो ।

कुरा थियो—कांग्रेसका नेताहरूले सन्धिपत्रमा दस्तखत दिल्लीबाट नेपालको निम्ति प्रस्थान गरेको ।

यता, नेपाल-सेन्ट्रल जेलका राजबन्दी नेताहरू सबै छुटिसकेका थिए । पछिल्लो व्याच हिजै मात्र छुट्यो ।

जुन राजबन्दी नेताहरू स्वागतको निम्ति शहरका गल्ली, गल्ली र गाउँका ओडा, ओडामा ढ्वाङ फुकेर हजारौं नेपाली जनता टुँडिखेलमा एकत्रित भएका थिए । जनताले फूल, माला, लावा र अवीरले सिंदूर-जात्रा गरेर जिन्दावादको नाराले आकाश उचाल्दै राजबन्दी नेताहरूको ठूलो स्वागत गर्‍यो ।

ती नेताहरूले पनि ठाउँ, ठाउँमा भाषण गरेर कांग्रेसको स्वागतको निम्ति जनतामा प्रेरणाको लहर फैलाए ।

ढ्वाङ्जहाजबाट पर्चा छरिए ।

पर्चा ठूलठूला र राता अक्षरले छापिएका थिए—

“नेपाली जनताको सेवाको लागि प्लेनबाट पर्सि, बुधवार दुई बजे तपाईंहरूको ‘नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस’ आइरहेको छ ।

आफसमा हिंसा-प्रवृत्ति छोडेर हवाईअड्डामा वीर नेताहरूको
स्वागत गर्न एकत्रित हुनुहोला !

हाम्रो नारा—

इन्कलाव—जिन्दावाद !

ॐ शान्ति—जय नेपाल !

नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस—जिन्दावाद !

वीर नेता—जिन्दावाद !

वीर कालिका—जिन्दावाद !

कांग्रेसको स्वागतको निम्ति नेपाली जनताको पार्टी, पार्टीले
गाउँ, गाउँ र टोल, टोलले ठूलो प्रबन्ध गर्‍यो । स्वयंसेवकहरू
खटिए ।

जमल गाउँमा मेजर गगनसिंहजीले पनि गौरीलाई संचालित
बनाएर एउटा स्वागत-समितिको निर्माण गरे ।

गगनसिंहले विचार गरेका थिए—

देश-भक्तिको साथसाथै यसमा गौरीको मन बहलाउको
वाटो पनि हुनेछ । यसो गर्दा आमा, छोरीको कलह पनि अलि
कम हुनेछ ।’

बूढा गगनसिंह र गौरीले—ज्ञानु पनि कांग्रेसमा छन्—
भन्ने कुराको उड्दो हल्ला पनि कता कता सुनेका थिए ।
त्यसैले पनि पुत्र-वात्सल्यमा आँखा उम्रेका बूढाको मनले चूप-
चापसित घरमा बसिरहन मानेन ।

गौरीको स्वतन्त्रतामा मेजनी उत्तरकुमारीले मेजर बूढासित
केही विरोध गरेकी थिइन् । तर देश खाएर शेष भएका, नयाँ
विचारका बूढाले उत्तरकुमारीको विरोधलाई विलकुल असम्भवता
नै ठहर्‍याए ।

यस एककाईसौं शताब्दीमा पनि बढेकी छोरीलाई सधैं घरको घरमै थुनेर राख्नु बूढाको विचारमा अनुचित व्यवहार नै जँचेको थियो ।

‘बाबुको प्रेम र सामयिक विचारमा गौरी पनि खुशी भइन् ।

‘नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस’को स्वागतार्थ बनाइएको स्वागत-समितिको गौरीले आफ्नो बुद्धिले भेटेसम्म राम्रो गरेर संचालन गरिन् ।

त्यस स्वागत-समितिका सदस्यहरूमा जमल-गाउँका दश वर्ष-देखि मीथिका केटाकेटी, बूढा र तन्नेरी सबै थिए । महिलाहरूको एउटा छुट्टै प्रोसेशन मिलाइएको थियो । स्वयंसेवकहरू थिए ।

ठीक नेताहरू आउने दिनमा समयको अन्दाज गरेर ढण्डा, लावा, अवीर र फूल, मालाले सहितको जुलूस जमलगाउँबाट निस्केर हवाइअड्डातिर लाग्यो ।

तीन, तीन जनाको हरफ मिलाइएको जुलूसको अगि, अगि मेजर गगनसिंहजी र गौरीमैयाँ थिए । त्यस्तो प्रबन्ध-पूर्वकको सुन्दर जुलूस देख्ता बाटो, बाटोमा मानिसहरू लाम लागेर हेर्ने ।

जुलूसको नारा थियो—

इन्कलाव—जिन्दावाद !

ॐ शान्ति—जय नेपाल !

नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस—जिन्दावाद !

वीर नेता जिन्दावाद !

वीर कालिका—जिन्दावाद !

नारा गौरी नै आफ्नो मधुर कण्ठ—स्वरले भट्क्याइरहेकी थिइन् ।

जुलूसको बीच-बीचमा ऋण्डा र रातो कपडामा सेता अक्षरले लेखिएका नाराका पोष्टरहरू पनि शोभित थिए ।

वाटामा लाम लागेर हेर्ने दर्शक र सडकका घरका छ य ॥, ऋण्डालबाट हेर्ने पर्दा-नशीनहरूका आँखामा काँग्रो सी नेताहरूको स्वागतमा जाने जुलूसहरूमध्ये कुनचाहिँ जुलूस राम्रो भन्ने प्रतियोगिता भइरहेको थियो ।

प्रतियोगिता गर्ने आँखाहरूमा गौरीको जुलूस नै सबभन्दा उम्दा ठहरियो ।

जुलूसका मानिसहरू हवाइअड्डामा पुगेर फिँजिए ।

वीर नेताहरूको स्वागतको निम्ति हवाइअड्डामा लाखौँ मानिसहरूको खचाखच भीड थियो ।

प्रत्येक मानिसहरूको मनमा नेताहरूको प्रति एउटा नयाँ आशा, श्रद्धा, भक्ति र उमङ्ग थियो । सबै मानिसहरू खुशी देखिन्थे ।

हवाइअड्डामा बेबन्दोवस्तसित छरिएर थुप्रिएका मानिसहरूको भीडलाई चिरेर गौरीले एउटा राम्रो चाँजो मिलाइन् ।

गौरीको जुन चाँजोबाट हवाइअड्डामा थुप्रिएका अगिसम्मका लाखौँ नर, नारीहरू एक जना पनि थिएनन् ।

एक एक ईटहरू ढोका र पर्खालको रूपमा परिणत भए ।

माथि हवाइ-जहाजबाट उडेर हेरेको खण्डमा अथवा माथि

बाट हवाइअड्डाको तसवीर लिएको खण्डमा—हरियो हवाइअड्डा

मा केवल ढोकासमेतको कतै रङ्गीचङ्गी र लम्बे पर्खालको रेखा र कतै पान बुट्टा, कतै चिडिया बुट्टा देखिन्थ्यो-होला । तर ती पर्खालको रेखा, ढोका र बुट्टाहरू सबै छिर्विरे सर्प जस्तै चलमलाइ-रहेका थिए ।

केही बेरपछि माथि आकाशमा हवाइजहाज घनघनायो । हवाइअड्डामा हो, हो र हैन, हैनको ठूलो कोलाहल मच्चियो-हैन नै रहेछ । फेरि एक छिनपछि अर्को हवाइजहाज घनघनाएर आयो । तलबाट हो, हो र नाराको फेरि कोलाहल भयो । त्यो कोलाहलले हवाइअड्डा नै माथि आकाशमा उचालिन खोज्थ्यो । शायद, लोकप्रिय नेताहरूलाई स्वागत गर्न हतार भएर होला । नारा लगाउँदाको आवेशले पर्खाल र ढोकाहरू सब भत्कन खोज्ये । गौरीले भत्कन खोजेका पर्खाल र ढोकालाई सध्याल्ने प्रयत्न गरिरहेकी थिइन् ।

गगनभेदी नारा लागिरेहेकै थियो । हवाइजहाज पनि बस्यो । हवाइजहाजबाट एक, एक गरेर वीर नेताहरू उत्रे ।

खुशी र उमङ्गले जनताको हृदय उफ्रिरहेकै थियो ।

धेरै नर, नारीले नाराको घन्काहटमा प्रत्येक देश-भक्त वीर नेताहरूलाई फूल, माला, लावा र अवीरले श्रद्धापूर्वक पूजा गरे ।

वीरहरूको पूजाको अवीरको कुइरीमण्डलले हवाइअड्डाको आकाश नै रातो भएर दिउँसै सन्ध्याको घाम देखाइरहेको थियो ।

गौरी र गगनसिंहले पनि वीर नेताहरूलाई अवीरको साथै लावा र फूलमाला चढाए । नेताहरूलाई फूल, मालाहरू चढाउँदा अवीरले मुख रातै भएर ढाकिएका कालिकाप्रसाद खरेल, भैरव-

१३६

पूर्वस्मृति

प्रसाद उपाध्याय, ज्वालासिंह, कर्कटमान श्रेष्ठ र अरू अरू नेताहरूको आकृतिमा उनीहरू दुवै जनाका आँखाले ज्ञानुको मुख कृति खोजिरहेका थिए ।

झलझली ज्ञानुकै मुख देखिरहेका गौरी गगनसिंहका आँखामा ती कुनै आकृतिमा पनि ज्ञानुको आकृति देखिएन ।

गौरीले नेताहरूलाई फूल, माला चढाउँदा ज्ञानु हुन् कि— भनेर सबलाई एक, एक गरेर गढी गढीकन तीखो आँखाले हेर्दै माला लाइदिएकी थिइन् ।

गौरीको तीक्ष्ण कटाक्षले घोचिएर उनका सुकोमल हातबाट सुवासयुक्त माला लाउन पाउँदा ज्वालासिंह र भैरवप्रसादजी भावनाको अर्कै संसारमा पुगे ।

सबै लोकप्रिय नेताहरूले गौरीलाई गडेर हेरे ।

गौरी—

लाखौं ताराहरूमा चन्द्रमा झल्के जस्तै—लाखौं नर, नारीमा गौरी छुट्टै बलिरहेकी थिइन् । उनको सौन्दर्य, आभा र छटाले सारा नर, नारीको तेज खिचिरहेको थिए । सब मलीन देखिन्थे ।

नारा लागि रहेकै थियो—

“इन्कलाव—जिन्दावाद !

ॐ शान्ति—जय नेपाल !

वीर नेता जिन्दावाद !

वीर कालिका—जिन्दावाद !”

ज्वालासिंहजी—गौरीको समधुर कण्ठस्वर र सौन्दर्य

मोह भएर सारा सुद्धिवुद्धि नै हराइरहेका थिए । जब हिन्द राज-
दूतले उनलाई बोलाउँदै, उनीसँग स्वागतार्थ हात मिलाउन आए-
अनि पो उनी छसङ्ग भएर त्यस मोह—निद्रावाट विउँछे । त्यस-
पछि भैरवप्रसादजीले ज्वालासिंहजीलाई कोठ्याएर गौरीतिर नै
लक्ष्य गर्दै केही कुरा गरेको अनुमान हुन्थ्यो । त्यसपछि भैरवजीले
गौरीतिर उभिरहेको एकजना मान्छेलाई औंलाले आफूतिर डाकेर
गौरीलाई घुरेर हेर्दै के हो सोधे । त्यो मान्छेले उनलाई के के
बतायो—उनै जानून् ।

मानिसहरू उफ्री उफ्रीकन नारा लगाइरहेकै थिए ।

लोक-प्रिय नेताहरूले सबैलाई धन्यवाद दिंदै भने—

‘नेपाल जनतन्त्र कांग्रेस’ जनताको हो । हामीहरू नेपाली
जनताको सेवा गर्न आएका छौं !”

सर्वश्री नेताहरूको निम्ति मोटरहरू तयार थिए । जनतातर्फ
“नमस्कार, नमस्कार,” गर्दै नेताहरू मोटर, मोटरमा बसे । एक
एक गरेर मोटर स्टार्ट भयो ।

जिन्दावादको नारा लागि रहेकै थियो ।

माटरमा बसेका नेताहरूको नेपालको भाग्य निर्माण गर्ने हात
प्रतिनमस्कारको निम्ति जोडेको जोड्यै थिए ।

जुलूसहरू नारा लगाउँदै आफ्नो ठाउँमा फर्के ।

गौरी र गगनसिंहजीको जुलूस पनि फर्क्यो, उनीहरूले
ज्ञानुलाई देखेनन् । कसैसित ज्ञानुको वारेमा सोधपूछ गर्न पनि
उनीहरूलाई मौका परेन । भोलि, पर्सि र निकोर्सिसम्ममा त
जसरी भए पनि सोधपूछ गरेर ज्ञानुको पत्ता लगाइछोड्ने उनीह-
रूले निश्चय गरेका थिए ।

देश-भक्त वीर नेताहरू आएर काठमाडौंमा बसेका थिए। जसको आफ्नो घर थियो—उनीहरू आफ्नै घरमा गएर बसे। कुनै, कुनै नेताको काठमाडौंमा आफ्नै भवन पनि थिए।

काठमाडौंमा घरवारविहीन धेरै नेताहरू शहीद जगत्—सिंह को घर 'नन्दन' मा बसेका हुनाले—आफ्नै घर र भवनमा बस्न गएका नेताहरू पनि नन्दनमा दिनहुँ एकत्रित हुन आउँथे।

नन्दनमा लोक-प्रिय नेताहरूसँग कुराकानी, भेटेघाट गर्न र उनीहरूको दर्शन गर्न आउने मानिसहरूको भीड लागिरहेको थियो।

नयाँ आशा, उमङ्ग, उत्सुकता र कौतूहलमा नेपाली मान्छेहरू आँखा तन्काइरहेका थिए। जो पनि कांग्रेसकै कुरा गर्थे। जहाँ पनि नेतावर्गकै चर्चा मात्र सुनिन्थ्यो। अब चाँडै नै प्रजातन्त्रको शाही घोषणा भएर मन्त्रिमण्डल वन्ने कुरा र फलानो, फलानो मन्त्रि—पदमा फलाना, फलाना नेता आउने भएका छन्—भन्ने अडकलका कुराहरू पनि मानिसहरू गर्दथे।

प्रजातन्त्र भएर अब चाँडै नै, नेपाल स्वर्ग हुनेछ—भन्ने नेपाली जनताको कल्पना थियो।

नन्दनमा नेतावर्गको मिटिंग हुन्थ्यो।

ठाउँ, ठाउँमा गएर भाषण गर्ने विचार पनि नेताहरूले गरेका थिए।

नेताहरूको निमित्त किसिम किसिमका प्राइभेट मोटर कार्याकसीहरू पनि हरवखत तयार रहन्थे।

ज्वालासिंहजीको दृष्टिले नन्दनमा भेला हुने सबै नर, नारीहरूलाई एक एक गरेर हेर्दथ्यो—उनको दृष्टिले कसैलाई खोडि

रहेको जस्तो थियो । तर उनको दृष्टिले त्यो व्यक्तिलाई पाउन सकेन—जो उसले खोजिरहेको थियो । अस्ति, हिजो र आज पनि उनले निराश नै हुनुपर्थ्यो ।

ज्वालासिंहजीले झलझली देखिरहेका थिए—त्यो हवाईअडामा स्वागत गर्न आएकी स्वास्नीमान्छे—जो लाखमा एक थिई । त्यो स्वास्नीमान्छेले उनलाई लोलायमान आँखाले हेरेर माला लगाइदिएकी थिई । जसलाई ज्वालाजीको हृदयले एकछिन पनि विसर्न सकेको थिएन ।

ज्वालाले आकुल भएर भैरवप्रसादजीलाई मानिसहरू भएको कोठाबाट अर्कै एउटा कोठामा लगेर भने—

“तिनीहरू यहाँ पनि आउलान् भनेको त खै, आजसम्म पनि आएनन् !”

भैरवप्रसादजीले ज्वालाजीको पूरा अर्थ नलान्ने वाक्यको अर्थ र हृदयको उत्पीडित भाव बुझे । सर्पको खुट्टा सर्पैले देख्छ— भने झैं उनले हाँस्दै नबुझे जस्तो गरेर सोधे—

“कसलाई भन्नुभएको ?—ए, कलकत्ताका मिस रोज र चमेली वाईहरूलाई भन्नुभएको हो क्यार ! कसरी आऊन् त तिनीहरू यहाँ ?”

ज्वालासिंहले अलि हैरान भएको भावनाले भने—

“कस्तो नबुझ्नुभएको तपाईंले— उही के त अस्ति हवाई-अडामा……… ! जसको खुट्टामा मिस रोज र चमेलीहरू बाँध्न

पनि सुहाउँदैनन् ।”

भैरवजीले भने—

“ए, गौरी !”

भैरवजीले ढस्केर सोधे—

“उसको नाम गौरी ?—तपाईंले कसरी पत्ता लगाउनुभयो-
सके भेट्नुभयो कि ?—साँची भन्नोस् न !”

भैरवजीले आफ्नो पूरा रोत्र देखाएर कुरा जडे—

“भैरवलाई के ठान्नुभएको छ तपाईंले ? यदि भैरवले
चाहे, यत्तिका छौंडीहरू पचासौं दर्जनलाई चुट्कीमा बनाउन
सक्छ ।”

ज्वालाले सोधे—

उसोभए तपाईंले त्यल्लाई बनाइसक्नुभयो त ?”

भैरवले उस्तै किसिमले भने—

“खैर, मैले चाहेको तपाईंले जस्तो ?—मेरो खुशामद गर्नास्
त, तपाईंको निम्ति म यहीं मगाइदिउँला त्यल्लाई !”

ज्वालासिंहले हात जोडिदोपलेर भने—

“खुशामद छ वावा, खुशामद ! लौ मगाउनुपन्यो !!”

वास्तवमा भैरवप्रसादजी पनि गौरीको सौन्दर्यमा ज्वालासिंह
भन्दा कम लालायित भएका थिएनन् । उनी पनि गौरीको
वाटो हेरिरहेका थिए । आखिर, तीन दिनसम्म वाटो हेर्दा पनि
गौरीलाई नदेख्दा उनलाई हैरान हुनुभन्दा ठीक डेढ घण्टा
अगाडि उनले त्यो मान्छेलाई तल चोकमा मानिसहरूको भीडमा
देखे—जल्लाई उनले हवाइअड्डामा आफूतिर बोलाएर गौरी र
गगनसिंहतिर इशारा गर्दै उसित सोधेका थिए—

“यिनीहरू को हुन्—तपाईंले चिन्नुभएको छ ?”

त्यो मान्छेले उनलाई भनेको थियो—

“मैले त यिनीहरूलाई चिनेको छैन”—सोधपूछ गरूँ कि !”

भैरवजीले त्यस मान्छेमा आफ्नो चलाकी दाउ लगाए—

“अँ, यिनीहरू को हुन्, कहाँ बस्छन् ?—अलि प्राइवेट किसिमले पत्ता लगाएर मसँग भेट गर्नुहोला ! यिनीहरूलाई हाम्रो विरोधी गूटका मान्छे जस्तो लागेर—मैले तपाईंलाई यति काम अह्नाएको !”

त्यो मान्छेले हवाइअड्डामा भनेको थियो—

“हस् हजूर, म प्राइवेटसंग यिनीहरूको एक, एक कुरा पत्ता लगाउँछु !”

“हुन्छ, जानोस् त ! अँ तपाईंको नाम ?”

“मेरो नाम हजूर—किसलाल !”

उही आफूले हवाइअड्डामा कुरा गरेको किसलाललाई भीड-गाट वरतिर बोलाएर भैरवप्रसादजीले भने—

“पत्ता त लाग्यो क्यार हैन !”

“लगाएँ हजूर,—तिनीहरू बाबु, छोरी रहेछन् । छोरीको नाम गौरी, बाबुको नाम गगनसिंह—उनीहरूको घर जमलगाउँमा रहेछ ।”

भैरवजीले गम्भीर भएर विचार गर्दै भने—

‘अँ…………!…………मोटर लगेर तपाईंले तिनीहरूलाई बोलाएर ल्याउनुपर्नो ! यहाँ तिनीहरूको काम छ !”

भैरवजीले अलि पर उभिरहेको ड्राइवरलाई पनि बोलाएर किसलालतिर संकेत गर्दै अह्नाए ।

“वहाँले भनेको ठाउँमा मोटर लग्नु !”

डाइवर र किसलाल मोटरतिर गएपछि भैरवजीले डाइवरलाई फेरि बोलाएर अलि सानो स्वरले भने—

“त्यो मान्छेले भनेको मान्छेलाई मोटरमा ल्याएर निवासमा सरासर ‘ड्रइङ्ग रुम’ मा लानू र तुरुन्त मलाई भन्न आउनु !” .

डाइवरले मञ्जूरीको टाउको हल्लाएर मोटरतिर फर्किसकेपछि भैरवले विचार गरे—

‘को हो त्यो, कस्ती प्रकृतिकी छ ? नाम त गौरी-रे ! त्योसित परिचय नै भएको छैन । मान्छे ‘फर्वाड’ जस्ती छ । हम्मेसी उल्लाई निवासको ड्रइङ्ग रुममा लानुभन्दा पहिले त्योसंग सवैको अगाडि परिचय र हेलमेल गर्नु वेश !’

भैरवजीले स्टार्ट हुन लागेको मोटरनिर गएर डाइवरलाई किसलालकै अगाडि फेरि भने—

“ए वहाँको मान्छेलाई यहीं ल्याउनु, म यहीं हुन्छु ।”

डाइवरले सोध्यो—

“निवासमा?”

“पदैँन, यहीं ल्याउनु !”

किसलाललाई लिएर मोटर वायुवेगमा उड्यो ।

X

X

X

मेजर गगनसिंहजी तमाखु खाएर कोठामै बसिरहेका थिए . मेजरनी ताशको बट्टा उघारेर नयाँ ताश हेर्दै मेजरसित भनिरहेका थिएन्—

अर्कालाई आस देखाउँदै नदेखाउनु, देखाएपछि आ

देखाएअनुसार गर्नु पनि पर्छ ! वहाँ रामवीरले विहाको ठीक-ठाक गरिसक्यो ! यहाँ भने यस्तो चाल छ । स्वास्नीमान्छे भएर झण्डा बोकी बोकी जुलूसमा हिंडेको थाहापायो भने उल्ले के भन्ला छिः !”

गौरीले बाहिर मटानदेखि नै बाबुलाई बोलाउँदै भित्र आएर सोधिन्—

“वा, तपाईंले आज पनि बुझ्न पठाएको छु—भन्नुभएको मान्छे आएको हैन अगि, के भन्यो ?”

मेजरले भने—

“खै वा, उल्ले पनि केही पत्ता लाग्न सकेन भन्यो । एकपल्ट आफै जानुपर्ला उनीहरूसित बुझ्न । कांग्रेसीमै भएको भए सबै आएको वेलासा उ पनि आउनुपर्ने हो ।—मलाई त किन हो ज्ञानुको मुख देख्न नपाइकनै मछु कि जस्तो पो लाग्छ !”

तल चोकबाट कसैले बोलाएको आवाज सुनेर बूढाले फेरि भने—

तल को बोलाउँछ, हेर त गौरीमैयाँ !”

गौरीले झ्यालबाट तलतिर हेरेर भनिन्—

“हो !”

“.....”

झ्यालबाट मुख भित्रतिर फर्काएर गौरीमैयाँले बाबुसित भनिन्—

“नेताहरूले हामीहरूलाई लिन पठाएको मान्छे-रे ! तलै उभिरहेको छ । मोटर ल्याएको छ—रे !”

मेजरले भने—

माथि डाक्न त ! ज्ञानु आएको रहेछ, उसैले हामीलाई
डाक्न पठाएको होला !.....”

गौरीले झ्यालवाट नै तल चोकमा उभिरहेको आगन्तुकलाई
माथि बोलाइन् ।

मेजर वूढा भनिरहेकै थिए—

“एकै पल्ट न आएर अगि, पछि भयोहोला ! त्यसैले हामीले
देख्न सकेनौं !”

आगन्तुकले कोठामा प्रवेश गरेर मेजरलाई हात जोडेर
नमस्कार गर्दै भन्यो—

“अस्तिको स्वागतले नेताहरू तपाईंहरूदेखि खुशी हुनुभएको
छ । अरु सबै जना एक, एक गरेर नेताहरूसँग भेटघाट र देश
र जनताको विषयमा आफ्नो, आफ्नो मत प्रकट गर्न आए ।
तपाईंहरू नेताहरूसँग भेटघाट गर्न आजसम्म नआउनु भएकोले
वहाँहरूले नै तपाईंहरूलाई लिन पठाउनु भएको !”

आगन्तुक भैरवप्रसादजीको उही किसलाल थियो—

मेजर वूढाले भने—

“हामीहरू पनि आउने विचार नै गरिरहेका थियौं ! लौ त
गौरीभैयाँ, जानु पर्‍यो—उहाँहरूले यसरी लिन पठाएपछि ! लुगा
लाएर आऊ !”

गौरीले भनिन्—

“म तयारै छु वा !”

मेजरले उठेर कीलामा ऋण्डिरहेको कोट छिकेर लाए ।

उत्तरकुमारीले टेबिलबाट मेजर बूढाको विकें टोपी छिक्दा चियालाई भनेर राखेको दूधको गिलाँस उनको हातले ठक्कर लागेर दूध पोखियो । काँचको गिलाँस पनि टेबिलबाट खसेर फुट्यो ।

गौरीमैयाँ फुटेका काँचका टुक्राहरू टिपिरहेकी थिइन् ।

टोपी लाउँदै बूढाले भने—

“भैहाल्यो छोडिद्यौ,—कान्छीले टिपिहालिछन् नि यति !

लौ, त हामीहरू नेताहरूलाई भेटेर आउछौँ कान्छी ! ज्ञानुको खबर पनि ।

दुवै बाबु, छोरी किसलालसँगै निस्केर मोटरमा बसे ।

मोटर हावा भयो !

आफ्नो कामको सफलताको निम्ति किसलालको छाती गर्वले फुलिँरहेको थियो ।

आफ्नो डेढ घण्टा अगाडिको काम संझेर घडी हेर्दै भैरव-प्रसादजीले उही रोबमा ज्वालासिंहजीलाई भने—

“तपाईंले मेरो खुशामद गर्नुभयो । म तपाईंसित प्रसन्न भएँ । अब म तपाईंलाई वरदान त हैन बधूदान दिन्छु;—तपाईंलाई चाहिएको पनि यही हो । एकै छिन धैर्य गर्नुस्, तपाईंकी अराध्य देवी यहीं प्रकट हुन्छिन् ।”

भैरवप्रसादजीको कुरामा ज्वालासिंहजी जिल्लिरहेकै थिए—

१४६

पूर्वस्मृति

नभन्दै ड्राइवर र किसलालको अगि अगि, मेजर गगनसिंह र गौरीले कोठाभित्र प्रवेश गरे ।

एककासि गौरीलाई देखेर एक छिनसम्म त ज्वालाजी बेहोश नै भए । उही रूप, उही तेज र उही लावण्यले बलिरहेकी थिइन् गौरी । ज्वालाजीलाई आफ्नै आँखाको पनि विश्वास भएन ।

गौरीमैयाँ र गगनसिंहजीले दुवै नेताहरूलाई नमस्कार गरे । ज्वालाजीले उनीहरूलाई प्रतिनमस्कार गर्दै आफ्नो होश सञ्चालने कोशिश गरिरहेका थिए ।

भैरवप्रसादजीले कुरा अजमाउन खोज्दै सकेसम्मको मीठो बोलीले उनीहरूसँग भने—

“ओहो, आउनुस्—आउनुस् ! हामीहरूले तपाईंहरूलाई नै संझिरहेका थियौं !!”

भैरवले किसलाल र ड्राइवरलाई फर्कने इशारा गरेर उनीहरूसित फेरि भने—

“यहाँहरूले हवाईअड्डामा हाम्रो त्यत्रो स्वागत गरेर—फेरि नआउनुभएकोमा मैले यहाँहरूलाई संझ्ने को हुँ ।—बस्नोस्न कुर्सीमा !”

दुवै बाबु, छोरी मेच-मेचमा बसे ।

बल्ल ज्वालाजीलाई उनीहरू प्रकट हुनाको भैरवजीको कुराबाट अलिकति खुल्यो । उनले पनि आफ्नो होश सञ्चालेर सभ्यताको मुकुण्डोले ढाकेको मुख बाए—

“हामीहरू तपाईंहरूकै सेवाको लागि पहाडलाई कुहुनाले फोरेर नेपालमा आएका छौं ! देशमा प्रजातन्त्रको शिलान्यासको निम्ति हामीलाई अब सबै देशवासीको सहयोग चाहिएको छ ।

‘जनतन्त्र कांग्रेस’ जनताको हो । बुद्धिजीवी जनताको हैसियतमा यहाँहरूले पनि यसको सदस्य भएर देशसेवाको कार्यभार लिनुपर्दछ !”

गगनसिंहले ससम्मान कुराको सिलसिला मिलाए—

“धन्य छ यहाँहरूको त्याग, तपस्या र बलिदानलाई ! म त बूढो भएँ, अब के काम गर्न सकुँला—र, तैपनि सास छउञ्जेल देश-सेवाको सत्कार्यमा सदस्य हुन कसरी पछि हट्दुँ ?—शिरोपर छ यहाँको आज्ञा… ! फेरि छोरो पनि देश-सेवामै लागि रहेको छ—भन्ने सुन्छु !”

गौरीलाई देखाएर बूढाले फेरि थपे—

“छोरीको पनि देश-भक्तिमा खूब मन छ !”

ज्वालाजीले भने—

“राम्रो कुरा हो !……!”

बूढाका कुरा भैरवजीले पनि ध्यानपूर्वक सुनिरहेका थिए । बूढोको छोरो पनि देश-सेवामै लागि रहेको छ—भन्ने कुरा उनको विचारमा अलि चढेन । उनले त्यो कुरा खुलाउनको निम्ति ज्वाला सिंहको कुरालाई उछिनेर गौरी र गगनसिंहसँग आफ्नो कुराको पेटमा एउटा प्रश्न राखेर भने—

“कृपया, यहाँहरूको पूरा परिचय पाए हामीलाई……(?)

गगनसिंहले आफ्नो परिचय मजबूतमै बताए—

“मेरो नाम गगनसिंह हो । गोरखा राइफल्समा म मेजरसम्म भएको थिएँ । आखिर रिटाएर भएर मातृभूमिमै बसिरहेको छु । जमल गाउँमा एउटा सानो घर, चारो छ ।……छोरो त्यसै

विदेशिएको थियो । पछि उ कलकत्तामा देश-सेवाको काममा लागेको छ—भन्ने सुनें । छोरी यही हो 'गौरी'—विहाको कुरा चलिरहेको छ !”

बाबुले विनाप्रसङ्गमै आफ्नो विवाहको कुरा गरेकोमा गौरीको मुख लाजले अलि रातो भयो ।

गौरीको त्यो लालिमामय लावण्य देखेर ज्वालाजीको मुखमा पानी आइरहेको थियो ।

भैरवप्रसादजीले वृढासित फेरि सोधे—

“यहाँको छोराको शुभ नाम...?”

गगनसिंहले बताए—

“ज्ञानु !”

गौरीले आफ्नो मधुर कण्ठ खोलिन्—

“दाजुको बाहिरको नाम सागरसिंह हो !”

“सागरसिंह—????.....?”

गौरीको मधुर कण्ठबाट निस्केको सागरसिंहको नामले दुवै जना वीर नेताहरूको हृदयमा वम पड्क्यो । उनीहरूको अन्तर-ज्वलमा कर्नालपुरको गोलीकाण्डको दृश्य लागिरहेको थियो ।

ज्वालाजीले नाटकीय अभिनय गर्दै सावधान भएर भने—

“ओ, सागर ? हो, हो सागरसिंहजी हाम्रै साथी हुनुहुन्छ—
एक बहादुर युवक ! वहाँ अहिले आउनुभएको छैन । केही दिन पछि मात्र आउने कुरा छ वहाँको ”

भैरवप्रसादजीलाई ज्वालाजीको कुरांगराइको ढङ्गमा अलि-

कति विचार नपुगेको जस्तो आभास भयो । उनले त्यही कुरा-
लाई पुष्टि गर्दै भने—

“यहाँ सागरसिंहजीको पिता हुनुहुँदो रहेछ—हामीलाई सारै
खुशी लाग्यो !”

कोठाको ढोकाबाहिर एक जना व्यक्तिलाई देखेर उसँग
भैरवजीले भने—

“ओ ओ प्रधानजी, खै यहाँ चिया पठाउनुपर्‍यो !—उता
साथीहरूलाई पनि हामी यहाँछौं—भन्नोस् ! सभापतिको चिया
पनि यहाँ पठाउनुोस् !”

एकछिनमै अरू नेताहरू पनि त्यहीं आए । सभापतिजी पनि
आए !

भैरवजीले सबै साथीहरूलाई गगनसिंहजी र गौरीदेवीको
परिचय गराउँदै भने—

“हाम्रो साथी सागरसिंहजी जो कलकत्तामा विजयको साथ-
मा वसेर काम गरिरहनुभएको छ;—वहाँको यहाँ पिता र यहाँ
बहिनी हुनुहुन्छ—श्रीमान् मेजर गगनसिंह र कुमारी गौरीदेवी !”

गगनसिंह र गौरीमैयाँसित सबको नमस्कार चल्‍यो ।

भैरवजीले बाबु, छोरीको परिचय गराउँदा—आफ्नो कुरा
हरू अर्कै पर्न जाला भन्ने आशङ्काले—साथीहरूलाई संकेत
गरका थिए ।

नमस्कारको आदान, प्रदानपछि भैरवजीले ती बाबु, छोरी-
लाई पनि साथीहरूको सांकेतिक परिचय गराए—

“.....हुनुहुन्छ । यहाँ हाम्रा माननीय सभापति !”

सभापतिजीले गगनसिंह र गौरीप्रति आफ्नो उद्गार प्रकट
गरे—

“यहाँहरूसँग भेट भएर ज्यादै खुशी लाग्यो !”

चियाको कप र खानेकुराहरूको प्लेटहरूले एक, एक गरे
टेबुल भरियो ।

भैरवजी र ज्वालाजी कोठाबाट बाहिर निस्के ।

अर्को खाली कोठामा पुगेर भैरवप्रसादजीले ज्वालासिंहजी
लाई भने—

“एउटा कुरा अलि खराब पन्यो । त्यो के भने—सागरसिंह
यो वूढाको छोरो रहेछ त हामीले सागरको बारेमा अरु नै कुनै
कुरा गर्नुपर्ने या यिनीहरूमा सागरलाई हामी चिन्दै नचिनेको
जस्तो भाव पार्नुपर्ने । अब यिनीहरूले भोलि, पर्सितिर पनि
सागरको चर्चा उठाइरहलान् । फेरि एक दिन त यिनीहरूले
सागर खतम भएको कुरा पनि जरूर थाहा पाउलान्—अनि त
कुरा अर्कै हुन्छ । यिनीहरूले हामीलाई अर्कै दृष्टिले हेर्नेछन्—
हैन त ?”

भैरवजीको दूरदर्शी कुराले ज्वालासिंहजीको आँखा पनि
उघ्यो । उनले भैरवजीका कुरामा सही थापेर आफ्नो मत पनि
प्रकट गरे—

“हो हुन त……”, तर कुराले दुस्रो हालुब्जेल हामीले चिडि-
यालाई छोपिसकेको हुनुपर्छ ।—अनि जे होला ! या त जङ्गली
चरो त्यसै रत्तिएला, या त्यसको पखेटा काट्नुपर्ला !”

भैरवजीले एक छिन विचार गरेर भने—

“हो, त्यसो गर्नलाई अहिले के गर्नुपर्छ—थाहा छ ?—ताँत
ग्याउँ, जल्दी मरूँ—गर्नु हुँदैन । अहिले यो चिडियालाई हामीले
जानी, जानी छोडिदिनुपर्छ—संक्नुहुन्छ ? यो चिडिय अह

चिडिया जस्तो छैन । त्यसो गज्याँभने विस्तार, विस्तार आफै
सब कुरा ठीक हुन्छ ! बरु यिनीहरूलाई अहिले हाम्रो मेम्बर
बनाएर पठाऊँ ! यसो गर्नाले यिनीहरूलाई हामीकहाँ आउने
वाटो हुन्छ । बूढाको त काम थिएन—अब के गर्नु, त्यसलाई
झन् मान्यता देखाउनै पर्‍यो ।—यस्तै छ—गुलाबको फूल
सुमन खोज्नेले काँडे काँडा भएको गुलाबको बोटको पनि कदर
गर्नेपर्दछ !

यदि उही अस्ति मैले भनेको किसिमले नेपालको एक, एक
फूलको उपभोग गर्ने हो भने—मैले भने जस्तै एउटा स्वास्ती-
मान्छेको संघ पनि हामीले यहाँ खडा गराउनैपर्छ । यो के रे
नाम ?—गौरी पनि त्यही संघमै रहन्छे नाई—के भयो र !
हिँड्नोस्, उतै गएर अहिले यिनीहरूलाई पठाइदिऊँ । बरु
मेम्बरबूक कहाँ छ ?—ए, उहाँ टेबुलको घर्मासा पनि देखेको
थिएँ ! हिँड्नोस्, धैर्य गर्नुस् ।”

भैरवप्रसादजी र ज्वालासिंहजी फेरि उही पहिलेकै
कोठामा आए । जहाँ गगनसिंह, गौरी र धेरै नेताहरू चिया
खाएर बसिरहेका थिए ।

त्यस दिन सर्वश्री नेताहरूको अनुरोधले दुवै बाबु, छोरी
नेपाल जनतन्त्र काँग्रेस’ का सदस्य बनेर फर्के । सागरसिंह—
चाँडै आउँछन् भन्ने कुराले गौरी र गगनसिंहको मन प्रफुल्ल नै
थियो ।

सागरको चिठी लिएर—जमल गाउँ सोध्दै, सोध्दै विजय
अगाडि बढिरहेका थिए ।

विजयले बरुनथली टाकुरावाट मातृभूमि नेपालको दर्शन
गरे । जसको हीराको ताज थियो, पन्नाको माला । जो दक्षिणा-
भिमुखले पूर्वतिर देब्र र पश्चिमतिर दाहिने हात फैलाएर
बसिरहेकी थिइन् । उनका दुवै हात रिक्ता थिए । उनको काखमा
बसेर मूर्ख सन्तानहरूले आफसमा लुछाचुँडी र तँछाड् म
छाड् गर्दै उनलाई चुसिरहेका थिए । अत्याचार र अन्यायको
कारण उनका दुर्बल सन्तानहरूमा ज्यादै विचल्ली थियो । उनको
पवित्र काखमा कुनै प्रबन्ध थिएन, नियम थिएन, अनुशासन
नै थिएन । बलिया सन्तानको मनमानी थियो ।

बलिया र पापी सन्तानले आमाका अलङ्कारसम्म बेचेर
एकलौटी तर मारिरहेका थिए—कसै-कसैले त आमालाई नै
बेच्ने गुइँया पनि मिलाइरहेका थिए—जो मुखले भने आफूलाई
मातृ-भक्त हुँ भन्दथे ।

सन्तानहरूको अत्याचारले नेपालमाता थर थर काँपेर
रोइरहेकी थिइन् । भान हुन्थ्यो—उनको अविरल अश्रुप्रपात
झर्ना, छहरा, खोला र नदीनाला भएर बगिरहेका थिए ।

मातृ—भूमिको त्यो शोषित र दयनीय अवस्थामा पनि
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

उनको अलौकिक शान विद्यमान नै थियो । उनको त्यो संसारमा सर्वोच्च क्लामल हीरा जडित ताज, हरिया र नीला माला; रातो पहेंलो, सेतो, नीलो, हरियो र फुस्रो भएर रङ्ग बदल्ने वस्त्राभूषण, त्यो डीलडौल, त्यो छटा, त्यो कान्ति, त्यो पवित्रता र सुन्दरतालाई लिएर उनलाई कसले गरीब भन्ने--? जसलाई देखेर सारा विदेशी दुनियाँहरू गिद्ध-दृष्टि गाड्दै लोभले राल काढिरहेका थिए !—जहाँ हजारौं मृगहरू सिंगौरी खेल्दै, नाच्दै र उफ्रँदै आफसमा प्रेम प्रदर्शन गरिरहेका थिए; रङ्ग विरङ्गका हजारौं सुन्दर पक्षीहरू मस्त भएर गीत गाउँदै आफ्नो, आफ्नो तालमा फुलिरहेका थिए; नाना रंगका सुगन्धी फूलहरू फक्रिरहेका थिए, —स्वच्छ हावाले सुवास फैलाइरहेको थियो, भमराहरू वेदध्वनि गरिरहेका थिए; मन्दिर, मन्दिरमा वजेका शङ्ख, घण्ट र मृदंग—हरूको आवाजले आकाश उचालिरहेको थियो—

—जहाँ रसले पट्ट फुट्लान्—भने जस्ता फलफूलहरूले रूख, रूखका हाँगाहरू लच्चिकरहेका थिए । जहाँ किसिम, किसिमका अन्न उब्जनी भइरहेका छन् । जहाँको मीठो पानी र स्वच्छ हावाले किसानहरू आफ्नो पसीनाको फलमा डाँका लागेर पनि मोटाघाटा र भूसतिघ्रे नै देखिन्छन् । अब देशको यस्तो स्वच्छ, ताजा र अमृत जस्तो मीठो पानी छोडेर विदेशी वोतलासृत पान गर्ने थोरै रोगी नचावहरूको त के कुरा ?—उनीहरूको त जीवन नै वेग्लै थियो, नीति नै वेग्लै । जसलाई न देशको चिन्ता, न आफ्नै भविष्य सन्तानको प्रेम थियो । उनीहरूको के कुरा, जसलाई मखमलको डसनाले डस्थ्यो, विद्याउँथ्यो—जसले सुरा र सुन्दरीको

क्षणिक आनन्दमा मोहित भएर दुनियाँ नै विर्सिरहेका थिए ।
उनीहरू त त्यही क्षणिक आनन्दमै जीवन-यापन गर्न चाहन्थे ।
ती क्वचित् महात्माहरूलाई के वास्ता देश र दुनियाँको ?

धेरै दिनदेखि परदेश गएको मातृ-भक्त छोरोको—घरमा फर्के
र आमासँग भेट हुँदा—उसको छातीभित्र आमाप्रति भक्ति, स्नेह,
ममता र हर्षको साथसाथै आमाको वृद्धावस्थाप्रति दुःख लागे
जस्तै मातृभूमिको दर्शनले विजयलाई एकैचोटि भक्ति, ममता,
प्रेम, उमंग र आमाको गलितावस्थाप्रति अफसोस लाग्यो ।

विजयका आँखामा हर्ष र विस्मातको संमिश्रण आँसु उर्लियो ।

विजयलाई खुशी थियो—मातृभूमिको दर्शन र उनको पवित्र
छटामा । उनले विचार गरे—

‘नेपालमा के कुराको कमी छ ?—हिमालयको स्वच्छ हावा
र निर्मल जल, पशु पक्षी र कामधेनु जंगल, गुफा, कन्दरा र
पहाड, पर्वत, समथर मैदान र खेत, भडकिला हजारन् मन्दिर र
मूर्तिहरू । जहाँ हाम्रा पूर्वजहरूको वीरगाथा, शिलालेख र स्तम्भ
हरूले एक एक बताइरहेको छ ।’

विजयलाई दुःख लाग्यो—मातृभूमिमा सुपुत्रको आभावले ।
मानिस त धेरै छन् यहाँ—मानवता कसैमा छैन । जहाँ उद्योग
छैन, सभ्यता छैन, इलम छैन । जसलाई अलिकति सभ्यता
भन्ने कुरो थाहा छ—तिनीहरूमा सच्चरित्रता छैन । ठूला ठाउँ
हरूको यहाँ मनपरि छ । मानिसहरू दिन परदिन सडिरहेका
छन् । नाना किसिमका रोगहरू—मुख्य त साम्प्रदायिकताको

कलह-रोगले देश बरवाद भइरहेको छ । यहाँ राष्ट्रको कदर छैन । अरु कुरा त के राष्ट्र-भाषाको समेत यहाँ आदर छैन । अपठितहरू अपठित भइहाले । गण्यमान्य पठित भनाउँदाहरू आफ्नो राष्ट्र-भाषाको अनादर गरेर विदेशी भाषाको कदर गर्दछन् ।

ती विद्वान् भनाउँदाहरू कसैले त आफ्नो राष्ट्र-भाषामा शुद्ध अक्षरले नामसम्म लेख्न जानेका छैनन्—आफ्नै । उनीहरू भन्छन्—जुन भाषामा अरु भाषामा जस्तो पुस्तक नै छैन—त्यो भाषा के भाषा ? न विज्ञानको कुनै पुस्तक छ यसमा, न अर्थको न दर्शनको, न केको, न केको !

कुरा काट्ने मात्र अघि सर्ने, काम नगर्ने—त्यस्ता बुझ्नु-गहरूलाई के थाहा कि कसले हाम्रो राष्ट्र-भाषाको यो गति गरायो ? ती पतलूनवाला विद्वान्हरूले आफूलाई विद्वान् संझ्छन् भने कुरा काट्ने वेलामा राष्ट्र-भाषाको अलिकति सेवा तिनीहरूले पनि गरेदेखि पाप लाग्दैनथ्यो—होला । जुन भाषा तिनीहरूको पनि मातृभाषा हो । जुन नेपाली भाषा—नेपालका सबै जस्ता जनता बोल्दछन् र बुझ्दछन् । जुन भाषामा माने पढेर ती गण्यमान्य विद्वान्हरू विद्वान् भए ।—भने किन यस्तो छुद्र विचार, किन साम्प्रदायिकता ?

पापी सन्तानहरूको कुकृत्यबाट दुब्ली र रोगी भए पनि आखिर आमा—आमा नै हुन् ।

हाम्रो राष्ट्रमा ताजमहल छैन विक्टोरिया मेमोरियल हल छैन, कुतुब मीनार नै छैन, पिरामिड र ह्याङ्गिङ्ग गार्डेन इत्यादि कृत्रिम वस्तु कुनै छैन—भन्दैमा के हाम्रो राष्ट्र—राष्ट्र नै हैन ?—

यस्तै छ हाम्रो राष्ट्र । जुन कुरा हाम्रो राष्ट्रमा विद्यमान छ-त्यो अरु राष्ट्रमा पाइँदैन ।

के कुनै राष्ट्रमा प्राकृतिक सगरमाथा छ ? गौरीशंकर, धवलागिरि र अन्नपूर्णा छन् ? कान्तिपुर र आर्यघाट छ ?

हाम्रो राष्ट्रमा दिल्लीकै विधान हुनुपर्छ भन्ने पनि कुनै देवी लालमोहर छैन । जस्तो राष्ट्र उस्तै हाम्रो नेपाल—राष्ट्र-भाषा, उस्तै अरु सबै कुरा ।

पछाँटे चाल छोडेर, कुरा काट्ने वेलाका काम गरेर—लडेर राष्ट्र र राष्ट्र-भाषाको उन्नति गर्नु हाम्रो कर्तव्य हो ।

हामीले हाम्रो कर्तव्य पालन गर्नुभन्ने—हाम्रो राष्ट्रको खेतको गह्वा, गह्वाबाट शेक्सपियर, शेली, किट्स र रवीन्द्रहरू निस्कनेछन्; गाँधी, लेनिन, सुकरात, वाशिङ्गटन, ईसा, महम्मद र स्ट्यालिनहरू पैदा हुनेछन्; सुन दुसाउनेछ, चाँदी वर्षनेछ, हीरा फल्नेछ र राष्ट्र स्वर्ग हुनेछ । यी सब कुराको निम्ति, दलित र गलितवर्गको हितको निम्ति, दुष्ट एकलौटी परस्पराको आमूल परिवर्तन हुनु नितान्त आवश्यक छ ।

यो देशमा अरु कुनै देशमा जस्तो प्रकृतिको प्रकोप छैन । यहाँ न दिनहुँ भूकम्प हुन्छ, न यहाँ समुद्र वढेर देशलाई जलामय पार्दछ । यहाँ अन्नपात प्रशस्त उब्जाउ हुन्छ, फलफूल फल्दछन् । केवल यहाँ जाली सन्तानको जाल र एकलौटी चलेको छ । उद्योग, उन्नति र हक कुरामा यहाँ कसैले टाउकै उठाउन सक्तैन । कोही उठ्योभने—हरतरहको विध्न, बाधा र आपद् विपद्बाट उसले दबनुपर्दछ ।

काम सब बराबर हुन् । सबैलाई खानुपर्छ, वाच्नु र मर्नुपर्छ, —सबैको पेट छ, बालबच्चा छन्—भने कसैले खानै नपाउनु र कसैको धन, धान्यले छेलोखेलो भएर त्यसको दुरुपयोग हुनु यो ठूलो अन्याय हो । ठूलो र सानोको भेदभाव भयानक अत्याचार हो । दुर्जन सन्तानहरूको जुन अन्याय र अत्याचारले मातृभूमि नेपाल आज यस्तो गलेपतित अवस्थामा परेर रोइरहेकी छन् ।'

क्रान्तिकारी विजयको तन्द्राको वेग बढिरहेकै थियो । उनले आफ्ना देश-भक्त भनाउँदा एक, एक साथीहरूलाई संझेर कुरा गुन्र थाले—

‘नेपालको मुक्तिसंग्रामले सन्धि गन्यो । हेरूँ—कुकुर, विराला-हरूको यस सन्धिले कतिसम्म प्रजाको हित गर्छ या यस सन्धिले स्वार्थ-साधनमा लागेर प्रजाको आलो रगत चुस्तछ ।

हैन,—यस सन्धिका पात्रहरूले देशलाई निश्चय नै बर्बाद गर्नेछन् ;—किनभने दुवै पक्षको उद्देश्यमा स्वार्थ छ ।

हुनत दुनियाँ नै स्वार्थमा अडेको छ—पतिको स्वार्थमा पत्नी र पत्नीको स्वार्थमा पति भए जस्तै । तर उनीहरूको स्वार्थमा प्रेम भन्ने एउटा वस्तु पनि त हुन्छ । जुन प्रेमले स्वार्थलाई त्यागमा परिणत गराउँछ । त्यसैले त उसको निम्तिमा उ मर्दछे, उसको निम्तिमा उ ।

यो मुक्ति-संग्रामको सन्धि त कसैको आदेशबाट भएको छ । यसमा दुवै पक्षको वर्गमा स्वार्थ र प्रेमको ठाउँमा डर छ । डरले आत्मरक्षाको निम्ति हातमा नाङ्गो छुरी लिएको छ । दुवै वर्गको हृदयमा प्रतिशोधको आगो छ । मौका पाए कि उल्ले उल्लै छुरी

रोष्ण, उल्ले उल्लाइ । अनि त्यो कूटनीतिक स्वार्थ-संग्राममा साँढेको जुधाइ, र वाच्छाको मिचाइ जस्तै भएर मिचिने जनता हुन्छ । जब त्यसरी जनता मिचिन्छ—उद्योग र उन्नति भन्ने कुरा देशमा सपना जस्तै हुन्छ । मातृभूमिमा ठूलो आघात पर्दछ ।’

तन्द्रै तन्द्रामा विजय आवेशमा आएर काँप्न थाले । उनलाई मातृभूमि नेपालले—

‘कोही देश-भक्त भए मलाई बचाऊ !’—भनेर चीत्कार गरेको जस्तो लाग्यो ।

वरुनथली टाकुराको फेदीमा वरुनथली छहरा छ्याङ्, छ्याङ् ध्वनिले वज्रै खसिरहेको थियो ।

विजय टाकुरावाट हाम्फाल्दै ओर्ले । र उनले वरुनथलीको पानी अँजुलिमा लिएर प्रतिज्ञा गरे ।

‘म यो पवित्र मातृभूमिको सेवा गर्छु । मेरो विरोधी आत्मा हक कुराको पक्षमा लागेर अत्याचार र अन्यायको विरोध गरी नै रहनेछ, लडी नै रहनेछ । मातृभूमिको लागि म आफ्नो ज्यान अर्पण गर्नेछु !’

विजयले अँजुलिको पानी जलराशिमै छोडिदिए । पानी पानीमै मिलेर छहरावाट खस्यो; उनको शब्द अमर भएर महाकाशमा तरङ्गियो—

‘...मातृभूमिको लागि म आफ्नो ज्यान अर्पण गर्ने छु !’

विजयको मनमा त्यो वाक्य दोहरिरह्यो—

‘...मातृभूमिको लागि म आफ्नो ज्यान अर्पण गर्नेछु !’

‘...मातृभूमिको लागि म आफ्नो ज्यान अर्पण गर्नेछु !’

विजयले सागरलाई संधेर फेरि मनमा कुरा खेलाए—

‘सागर पहिले नै बलिदान भए। सागर भएका भए मातृभूमि-को सेवा गर्न मलाई उनको ठूलो मदत हुन्थ्यो। सागर—सागर जस्तै गम्भीर र महान् थिए।’

सागरको संझनाले विजयका आँखामा आँसु भरिएर आयो। जसको धोकेवाज साथीहरूको गोलो लागेर पुतलीको घरमा देहावसान भयो।

विजयले ठूले र पुतलीलाई पनि संधे। भैरवप्रसादको पाल-भिन्न डराएर खुम्चिरहेको पुतलीको रूप संधे उनले।

पुतली पहाडी युवती गङ्गा जस्तै पवित्र थिइन्, गाई जस्तै साध्वी थिइन्।

‘सुग्धरी, हँसिली, राम्री, चतुरी, प्रियवादिनी’—यो चरण कविले पुतलीलाई नै लक्ष्य गरेर लेखेका हुन् कि—जस्तो लागेको थियो—विजयलाई।

पुतलीलाई कुनै किसिमको नयाँ सभ्यताको हावाले छोएको थिएन। त्यसैले उनी छन् पवित्र थिइन्—तर विजयले भैरवप्रसाद-जीको पालभिन्न पसेर पुतलीको उद्धार नगरेका भए पुतलीको पवित्रताले पखेटा हालिसकेको थियो।

जब पुतलीको पवित्रता हावामा मिल्थ्यो—धर्म र विश्वासमा पालिएको पुतली के हुन्थिन्,—उनले के गर्थिन्?—कल्पनावाहि-रको कुरा छ।

भैरवप्रसादजी जस्ता नर-पिशाचहरूको कुकृत्यबाट आज पुतली जस्ता कति सती साध्वी नारीहरूको कस्तो गति छ?—कतिले आत्म-हत्या गर्छन्, कतिले भ्रूण—हत्या, कतिले छातीमा मुड्कीले हानेर बजारमा बस्नुपर्छ। अनि मातृजातिको यस्तो

अधःपतनमा—सन्तानहरूको के गति ?—देशका सन्तानहरूको जुन गति छ—त्यो आज आँखामारी देखिएकै छ—जताततै भैरव-प्रसाद, भैरवप्रसाद ।

ठूले र पुतली दुई लोग्ने-स्वास्तीमा लोग्ने-स्वास्तीमा हुनुपर्ने प्रेम थियो ।

ठूले र पुतलीसित विदा भएर हिँड्ने बेलामा विजयको केही थिएन;—जो थियो, त्यो वित्यो ।

अलिकति सामल र केही खानेकुराहरू राखिएको एउटा ढोला ल्याएर पुतलीले विजयलाई भिराइदिएकी थिइन् । विजयले त्यो लिन हिचकिचाएका थिए;—तर उनले पुतलीका मायालु आँखामा आँसु टलपलाएको देखेर कुनै नाइँ नास्ति गर्न सकेनन् । उनले श्रद्धापूर्वक त्यो ढोला भिरेरै आए । पुतलीको त्यो ढोला विजयको कम्मरमा ढुन्डिरहेकै थियो ।

वरुनथली खोलाको एउटा ढुङ्गामा विश्राम गर्दै विजयले ढोलाबाट खाने कुराहरू छिके ।

भुटेका मकै, भटमास,—तिलको छोप, अर्सा अत्यन्त स्वादिला थिए । विजयले त्यस्तो मीठो नेपाली खानेकुरा त्योभन्दा अघि कहिले पनि खाएका थिएनन् ।

विजय जमलगाउँको निम्ति फेरि अगाडि बढे ।

ग्रामीण मानिसहरूले विजयलाई अनौठा किसिमसँग हेर्थे । उनको वेशभूषा, चाल ढाल र बोलाइ उनीहरूको निम्ति एकदम नयाँ किसिमको थियो ।

काँग्रेसको हाउले तर्सैका कतिपय ग्रामीण व्यक्तिहरूले त विजयलाई—काँग्रेस भनेको यही होला—भन्ने बुझ् गरे; कतिले उनलाई विदेशी ठहर्‍याए; कतिले काँग्रेससँग हारेर नेपालका

राजा भागेर आएका यिनै होलान्—भन्ने कुरा पनि ठाने ।

विजय—विशुद्ध नेपाली वातावरणको अध्ययन गर्दै, विचारले दुनमुनिंदै उकालो र ओह्वालो नागवेली बाटोमा सागरको पत्र-वाहक भएर अगाडि बढिरहेकै थिए । यही नै उनको मनले आफ्नो पहिलो कर्तव्य संझ्नेको थियो ।

गौरीको संझनामा ज्वालासिंह र भैरवप्रसादजीलाई रातभर —भर पटकै निद्रा लागेन । कस्तो रूप, यौवन र छटा थियो गौरीको ! त्यो हिसी, त्यो गम्भीरता र सबभन्दा मुख्य उनको व्यक्तित्व कि व्यक्तित्वमा सौन्दर्य थियो गौरीको—उनीहरूले त्यो खुट्याउनै सकेनन् ।

वास्तवमा सौन्दर्य र व्यक्तित्वको संमिश्रण तेज थियो गौरीमा । त्यही उनको शक्ति थियो ।

गौरीको जुन व्यक्तित्वले गर्दा—उनको सौन्दर्यमा मोहित भएर भैरवप्रसाद र ज्वालासिंहले मनमा हजार हजार जौ, तिल उमादेँ जतिसुकै चालवाजी सोचे पनि उनीहरूले आफ्नो मनमा लागेको कुरा प्रकट गर्ने सक्तै नथे—गौरीको अगाडि । कतिपल्ट गौरीलाई उनीहरूले लिन पठाइसके, कतिपल्ट भेटघाट र कुरा-कानी पनि गरिसके, एकान्त पनि पारे—तर उनीहरूको मनको कुरो गलासम्म आएर अड्कन्थ्यो । उनीहरूले गौरीसंग त्यस्तो केही पनि भन्न सकेनन्—जो उनीहरूले भन्न सोचेका थिए ।

व्यक्तित्व भनेको एउटा गजबकै कुरा हो ।

पौराणिक र ऐतिहासिक उदाहरण नै लिऊँ या देखे, सुनेकै कुराहरू लिऊँ—जुन स्वास्नीमान्छेमा अलिकति पनि व्यक्तित्व

भन्ने वस्तु हुन्छ— त्यो स्वास्नीमान्छेको निम्ति जसले जे संके पनि, भुतुकै भएर मर्न खोजे पनि, जतिसुकै षड्यन्त्र रचे पनि होपापापी र गुण्डाहरूको केही लाग्दैन । उनीहरूको सारा कुचेष्टा र षड्यन्त्रहरू असफल नै हुन्छ ।

कविहरूले जेसुकै भनून्—वास्तवमा सुन्दरी सीतालाई देखेर रावणले कामवासनाको कुचेष्टा नै लिएको देखिन्छ । उसले आफ्नो वासना-पूर्तिको निम्ति सीतालाई हरण गर्‍यो, ठूल-ठूलो काण्ड रच्यो । तर रावणले सीतालाई उनको व्यक्तिले गर्दा केही पनि गर्न सकेन । केही गर्ने त के कुरा सीतालाई उसले छुन पनि सकेन—रे । त्यस्तै कति रजपूत-रमणीहरूको इतिहास हाम्रो अगाडि नै छ ।

व्यक्तित्व—

शिक्षा, सौन्दर्य, संयम, गम्भीरता, चातुर्य, सभ्यता र सचरित्रतामै हुन्छ—व्यक्तित्व ।

लोग्नेमानिसको निम्ति पनि व्यक्तित्व भन्ने कुरा नै मुख्य छ ।

लिन त पठाउँथे नेताहरूले गौरीलाई । गौरी पनि आउँथिन् । तर गौरी आउनेबित्तिकै उनीहरूको होसहवास नै गुम हुन्थ्यो ।

एक छिन कुराकानी गरेर गौरीले नेताहरूलाई विदाइको नमस्कार गरेर उठ्थिन् । ज्वालासिंहजी र भैरवप्रसादजी हेरेका हेर्‍यै हुन्थे ।

गौरीको मनमा वीर नेताहरूप्रति नजाने के, के शङ्का उजिरहेको थियो ।

बूढा गगनसिंहलाई भने गौरीमा अलिकति पनि कुनै किसिमको आशङ्का थिएन । ज्ञानु निस्केर गएपछि बूढाको आँखा उघिसकेका थिए । तिनै उब्रेका आँखाले उनले छोरीको गुण र प्रतिभा, साहस र बुद्धि, सौन्दर्य र गम्भीरता देखेका थिए । गौरीमा बूढाको पूरा स्नेह, ममता र विश्वास थियो ।

बूढा गगनसिंह आजकाल जोसंग पनि गौरीमैयाँकै तारीफ गरेर हिँड्थे ।

गौरीको लायक नदेखेर उत्तरकुमारीको रामवीरसँग गौरीको विहा गर्न बूढाको मन थिएन । गौरीले पनि मानेकी थिइनन् । फेरि बूढा—मेजनीको कुरा काटिहाल्न पनि सक्तैनथे । त्यसैले उनले उत्तरकुमारी, रामवीर र अरू जोसुकैसित पनि भन्थे—

“गौरीमैयाँ जोसित विहा गर्न राजी हुन्छिन्—म उसैसित उनको विहा गरिदिन्छु !”

बूढाको कुरा मेजनी र रामवीरलाई अलिकति पनि चित्त बुझ्नेको थिएन ।

उत्तरकुमारीको रामवीरसितको बाहिरी कुरा जस्तै—गौरी रामवीरलाई नै दिने उनको भित्री मनमा पनि हुँदोहो त—बूढालाई त उनले जितिहालेकी थिइनन्—शायद गौरीलाई पनि च्याकुल्छ्याउँ पारेर विहा गरिदिन्थिन्होलिन् । उत्तरकुमारीलाई त केवल रामवीरलाई झुलाउनु र गौरीलाई चिढाउनु मात्रै थियो । त्यसैले आजै, भोलि नै जस्तो गएर तारनतार विहाको कुरा चलिरहेको भए पनि कामकुरोचाहिँ वास बसिरहेको थियो ।

यता नेताहरूले गौरीको व्यक्तित्वको अगाडि मुख उघार्न नसकेर गौरीको पछाडि ज्वालाजीले कुरा घुमाएर गगनसिंहसित नै मुख फारे--

“गौरीजीको विहा कस्तो मान्छेसित गर्ने विचार गर्नुभएको छ कुन्नि ! विहा भनेको योग्यता, सौन्दर्य र सम्पन्नता सबै कुराको जोडी मिलाएर मात्र गरिदिनुपर्छ ! वरु भन्नुहुन्छभने— गौरीजीको निम्ति कुनै योग्य मान्छे हामीहरू नै ठीक गरिदिन्छौं !”

बूढाले भने—

“यहाँको यो कुरा मनासीव हो !—तर गौरीलाई मैले छोरो नै संझ्को छु !—जोसित उनको विहा गर्ने इच्छा हुन्छ, उनी जल्लाई मन पराउँछिन्—म उसैसित उनको विहा गरिदिन्छु !”

बूढाको कुरामा ज्वालाजी नाजवाफ भए ।

ज्वालासिंहजी र भैरवप्रसादजीले गौरीलाई जसरी भए पनि ठीक गरी छोड्ने मतो गरेका थिए । एकपल्ट उनीहरूले गौरीलाई पुर्‍याउने बहानाले उनीहरू पनि गौरीसँगै मोटरमा आएर बसे । बाटोमा गौरीसँग केही कुरा गर्नको निम्ति उल्ले, उल्लाई चिमोट्थे—उल्ले, उल्लाई । धेरै बेरसम्म दुवै जनाले उनीसँग केही पनि भन्न सकेनन् । आखिर, भैरवजीले गौरीलाई सुनाएर ड्राइवरसित भने--

“ए, टुँडिखेलतिर लैजान —बेलुकाको हावा खाने बेला छ ।”

गौरीले भनिन्--

“पर्देन, पहिले मलाई पुर्‍याइदिनेस्—नभए तपाईंहरू घुम्नेस्—म हिँडेरे जान्छु ।

नेताहरूवाट फेरि अर्को आडर नपाएकोले डाइवरले—
मोटरभौरोको घरतिरै बढायो । गौरीको घर जाने ड्यौढीमा
पुगेर तीनै जना मोटरवाट ओर्ले ।

गौरीले नेताहरूलाई नमस्कार गर्दै भनिन् ।

“अब मोटर जाँदैन, हिंडेर जानुपर्छ—तीं नजीकै छ घर—
विदा भएँ !”

गौरीले घरतिर कदम बढाइन् ।

नेताहरूले लामो सास फेरे र उनीहरू फेरि मोटरमै आएर
बसे । मोटर मोडियो ।

गौरीको आँच लागेर कल्पिएका भैरवजी र ज्वालाजी
रातभर सुरा र अन्य सुन्दरीमा भुलेर भोलिपल्ट फेरि गौरीको
बारेमा कुरा गरिरहेका थिए ।

ज्वालाजीले भैरवप्रसादजीसित भने—

“त्यै, केही पनि हुन सकेन-अब गौरीसँग कुन चाल चलने
हो ?—न त्यल्ले हामीले दिएको केही कुरा लिन्छे, उही पनि
कसरी दिने र !”

भैरवप्रसादजीले सोधे—

“हैन, के दिन आँट्नुभयो—र ?”

ज्वालाजीले भने—

“अरू त केही हैन,—त्यल्ले कालो रेशमी सारी लगाएको—
त्यसको सौन्दर्य हेर्न चौपट्टै मन लागेको छ मलाई ! हेर्नोस् न
कति गोरी कालो रेशमी सारीमा त त्यो झन् बर्ती जस्तै
बल्ली—हगि !”

ज्वालाजीको कुराले-भैरवजीको कल्पना अर्कैतिर उडेको
जस्तो थियो । उनी आफै कल्पनामा उडेर बेहोशी चालले

ज्वालासिंहको कुरामा सही थापिरहेका थिए—

“अँ !”

भैरवजीले आफ्नो कुरामा ध्यान नदिएको थाहा पाएर ज्वालाजीले उनलाई भने—

“हँ, तपाईं कता हुनुहुन्छ ?—बुझ्नुभो त मेरो कुरा ?”

ज्वालाको कुरामा उत्रेर—भैरवजीले खूबसित हाँसोको खित्का छोड्दै भने—

“ए, बुझ्ने !”

ज्वालाले सोधे—

“किन हाँस्नुभो त्यसै ?”

“तपाईंले गौरीलाई कालो रेशमी सारीमा हेर्ने इच्छा गर्नुभएछ !—मलाई त लुगा, सारी र अवगुण्ठनमा भन्दा उसको वास्तविक सौन्दर्य नै हेर्ने इच्छा लागेको छ ।”

ज्वालाले डिच्च हाँसेर भने—

“वावा, त्यो त मेरो पनि त्यही इच्छा छ ! तर इच्छा लागेर मात्रै के गर्नुहुन्छ—आकाशको फलमा, खै छर्दै, छर्दैन ! त्यसैले म त पहिले गौरीलाई एकजोर कालो रङ्गको रेशमी लुगा, ‘प्रिजेन्ट’ गर्न चाहन्छु !”

तपाईंले अघि मेरो कुरामा ध्यान नदिएर के, के संझेको कुरा—मैले बुझ्ने ! कालो रेशमी सारी भएर के भयो र—तपाईंको ‘एक्सरे’ जस्तै कल्पनाका आँखा छँदैछन् नि !—हेर्नोस्न त्यही कल्पनाका आँखा गडाएर उसको एक, एक वास्तविक सौन्दर्य पनि !”

ज्वालाजीको ठट्ट्यालो कुरामा हाँस्दै भैरवजीले पनि त्यस्तै किसिमको जवाफ दिए—

“भैरवलाई के ठान्नुभएको छ तपाईंले ? — भैरव जे आँट्छ — त्यो गरी छोड्छ ! मनमनै अनेक, थोकको कल्पना गरेर भुट्भुटिनु त तपाईं जस्तो कातरको काम पो !”

दुवै जनाले हाँसोका खित्का छोडे ।

खित्का छोडेर हाँसे पनि, ठट्टा गरे पनि भैरवप्रसादजी र ज्वालासिंहजीको मन त एउटै भएर गौरीकै उपासनामा तल्लीन थियो ।

एक छिनपछि भैरवले वास्तविकतामा आएर ज्वालासित सोधे-

“तपाईंले गौरीलाई कालो रेशमी सारी कहिले दिनुहुन्छ त ?”

“आजै एउटा निहुँ पारेर दिन्छु !”

भैरवजीले एक छिन सोचेर भने—

“हेन,—भोलि दिनोस् !”

“किन, भोलि ?”

“उसको वास्तविक सौन्दर्य हेर्न !”

“कसरी ?”

“लौ, सुन्नोस् कुरा—

आज त त्यो ऐना मेरो निवासको ड्रइङ्गरूमको बाथरूममा जड्न लगाउँछु !”

“ए, उही हरियो ऐना ?”

“हो !”

भैरवजीले कलकत्ताबाट अट्टाईस, छत्तीस साइजको एउटा ठूलो ऐना ल्याएका थिए । जुन ऐना आजकाल निस्केको मर्करी चशमाको ऐना जस्तै थियो—आफूले संसार देख्ने, अर्कोले उसकै मुख देख्ने—बडो गजबको, हरियो रङ्गको !

भैरवप्रसादजीले ज्वालाजीलाई कुरा बताए—

“त्यो ऐना म आज नै बाथरूमको पूर्वपट्टिको सानो कोठाको ढ्यालमा जडन लगाउँछु—भित्रपट्टिबाट ।—अनि भोली गौरीलाई केही निहुँ गरेर नुहाउन र लुगा फेर्न पनि बाथरूमभित्र पठाउनुपर्छ । हामी चूपचापसित बाथरूमको बगलको सानो कोठामा मजासित बसेर त्यो ऐनाबाट—ढ्यालबाट संसार हेरे जस्तै गरेर—बाथरूमभित्रकी गौरीको एक एक वास्तविक सौन्दर्य हेर्न सक्छौं,—एकदम नजीकबाट । उल्लेचाहिं त्यो ऐनालाई ऐना नै संझ्छे । हामीलाई उल्ले देख्नै सक्तिन—कसो ?”

भैरवप्रसादजीको बुद्धिमानी उपायमा ज्वालाजीलाई अत्यन्त नै घत लाग्यो । उनले भैरवप्रसादजीलाई—“वाः भैरव वाः” भनेर धाप दिनु र तिघ्रा ठटाएर हाँस्ते उफ्रनुसिवाय कति बेरसम्म त अरु केही पनि भन्न सकेनन् ।

एक छिनपछि खुशी हुँदै ज्वालाजीले भैरवसँग भने—

“ठीक उपाय निकाल्नुभयो, ठीक ।—तर…… !”

“के तर…… ?”

“उल्लाई त्यो बाथरूमभित्र नुहाउन र लुगा फेर्न पठाउनलाई के बहाना गर्ने ?—खै, मैले त विचारै गर्न सकिनँ ।”

“त्यो कुरा पनि मैले सोचिसकेको छु ! के भने पहिले गौरीलाई लिन मोटर पठाउनुपर्छ—एउटा जरूरी काम देखाएर—निवासमै । हामीहरू पनि उहाँ निवासमै बसिरहनुपर्छ ! गौरी आउँछे । जब मोटरबाट ओर्लेर त्यो मार्बलको ठूलो सिंढी चढिरहे की हुन्छे—सिंढीमाथि निवासको एउटा सानो ढ्याल छ नि, हो

त्यही कृयालवाट फ्याँकिएको कोपराको फोहोर पानी गौरीको जीउभरी परेर गौरी निथुक्कै हुन्छे । यो कुरा गर्न पनि एउटी सुसारेलाई पहिले नै सिकाएर ठोक पारिराख्नुपर्छ ।

कोपराको फोहोर पानी परेर जब गौरीको लुगा पनि विग्रन्छ —हामीहरूले भित्रवाट निस्केर खूब अभिनय गर्नुपर्छ—दुरुस्त भएर, त्यो कोपराको पानी फाल्ने मान्छेसित पनि खूब रिसाउनुपर्छ —बुझ्नुभयो त ? अनि गौरीलाई हामीले देखाएको बाथरूममा गएर नुहाउनु र तपाईंले दिएको कालो सारी फेर्न पनि करै लाग्छ !”

ज्वालाजीले प्रसन्न भएर भने—

“हो ! लौ त आज तपाईं निवासमा गइहाल्नोस्—त्यो ऐना जडाउन !”

एक छिनपछि भैरवप्रसादजी मोटरमा वसेर निवासतिर लागे ।

ज्वालाजी नन्दनमै वसेर कल्पना—सागरमा गोता लगाइरहेका थिए ।

+

+

+

भैरवप्रसादजीको निवासको ड्रइङ्गरूम—स्वर्गका विलासी राजा इन्द्रको रङ्गमञ्चभन्दा कमथिएन—होला । जहाँ सधैं गन्धर्वहरूको साज र अप्सराहरूको घुँगुराको आवाजले मोलम्बा चढाइरहन्थ्यो !

आधुनिक ढङ्गले सजाएको विशाल र फराकिलो ड्रइंग-रूममा कुनै कुराको कमी थिएन । पालिशदार सिङ्गमर्मरले छापिएको भुइँमाथि ठाउँ, ठाउँमा बेलायती बुट्टे कार्पेटहरू ओछ्याइएका थिए । माथि आकाश रंगको सिलिङमा बादल

धुम्मिरहेको थियो । बादलको अन्तरबाट चन्द्रमाले चियाइरहेका थिए । त्यसैले होला—त्यो रूपौला संसार झलमल्ल थियो । सुनौला भित्तामा पश्चिमी सभ्यताका वडे, वडे दिगम्बर तसवीरहरू टाँगिएका थिए । ती तसवीरका कुनै, कुनै अप्सराहरूले आधा अङ्ग छोपेको पातलो वस्त्र कतिको त फुस्कनै आँटेको थियो । तसवीरहरूवाहेक भित्ताको चारै सुरमा ठूल-ठूला ऐनाहरू पनि जडिएका थिए ।

झङ्झरूममा ठाउँ, ठाउँमा किम्मती कुर्सी र कौचहरू सजिएका थिए । बीचमा हस्तिहाडको ठूलो टेबुल शोभायमान थियो । एक लहर पुस्तकका दराज र आलमारीहरू थिए ।

झङ्झरूमको सिद्धानको भित्तामा दुइतिर दुइटा ढोकालाई—तीन खण्डमा पट्याउन हुने कलापूर्ण दुइटा छेकावारले छेकिरहेका थिए । ती ढोकाहरूमा एउटा त बाथरूममा पस्ने ढोका थियो—अर्को बाथरूमकै वगलको एउटा सानो कोठाको ।

बाथरूम पनि आधुनिक ढङ्गकै थियो,—जहाँ धारा, नुहाउने टब, ऐना, साबून, मिसी, दाँतेब्रुस, रूमाल, पानीका भाँडा इत्यादि सबै कुरा तयार थिए ।

बाथरूमको वगलको कोठा र बाथरूमको बीचमा एउटा सानो खुला झ्याल थियो । त्यो खुला झ्याललाई नै टम्म ढाकेर भैरवप्रसादजीले बाथरूमपट्टिबाट उही ठूलो मर्करी ऐना पेच कसेर जडाउन लगाएकाले—त्यो झ्याल भनूँ वा द्वार बन्द भएर बाथरूमको ऐनामा परिणत भएको थियो ।—तर बाथरूमको वगलको सानो कोठाबाट भने त्यो खुला झ्यालबाट बाथरूमका सबै वस्तु छर्लङ्ग नै देखिन्थे ।

वाथरूमको बगलको त्यो सानो कोठामा उज्यालो अलि कम आउँथ्यो ।

मित्रद्वयको उही वाथरूममा ऐना जडान गर्ने र गौरीलाई कालो रेशमी सारी दिने सल्लाह भएको भोलिपल्ट दिउँसो—ज्वालासिंहजी इङ्गलरूमको एउटा कौचमा बसेर उपरखुट्टी लगाएको खुट्टा हल्लाउँदै सोचिरहेका थिए ।

मित्रद्वयको सल्लाहबमोजिम सबै कुरा दुरुस्त भइसकेको थियो । उनीहरूले ड्राइवरलाई सबै कुरा अह्वाएर गौरीलाई लिन मोटर पनि पठाइसकेका थिए ।

भैरवप्रसादजीको 'रोल्सरायस' कारको हरनको 'पाँ-पूँ-पाँ' आवाज, मोटर कहाँ पुगिसकेको भए पनि ज्वालासिंहजीका कानमा टङ्कारै बजिरहेको थिए ।

रेशमी सारी र बाँकटे च्वाउजको पुरिया टेबुलको घर्षाभित्र थियो । ज्वालासिंहजी सोचिरहेका थिए—

“पाँ-पूँ-पाँ” आवाज गर्दै मोटर आएर सिँढी अगाडि घ्याच्च रोकियो ।

मोटरबाट सर्वाङ्ग सुन्दरी, रूपकी रानी, हँसमुखी, गौरी उत्रेर बान्की परेको लचकदार हिँडाइले सिँढी उक्लिरहेकी नै थिइन्;—सिँढीमाथिको निवासको एउटा सानो ऋचालबाट फ्याँकिएको फोहोर पानीले गौरीको शरीरलाई सचैलस्नान गरायो । गौरीका सबै लुगा खराब भए । उनको श्रृङ्गार पनि विग्न्यो ।

रुनु न हाँस्नु भएर—गौरी जिल्ल परिरहेकी नै थिइन्;—गौरीकी स्वागतको निम्ति हस्याङ र फस्याङ गर्दै आएका भैरव-प्रसाद र ज्वालासिंहजीले फोहोर पानी फ्याँकिएको ऋचालतिर हेरेर रिसाउँदै भने—

“कस्तो असभ्यता !—पानी फाल्ने ठाउँ हो यो ?—पानी फाले पनि मान्छे त हेर्नुपर्छ्यो—गँवार कहींकी !”

झ्यालमा डराएर खुम्चिरहेकी एउटी स्वास्नीमान्छेसित भैरवप्रसादजीले त्यहीँवाट सोधे—

“कस्तो पानी हो यो ?”

झ्यालवाट स्वास्नीमान्छेको रुख्र आवाज आयो—

“विराएँ, हजूर — मलाई होशै भएन !”

“त कस्तो पानी हो यो ?”

“पानी खराबै हो हजूर, कोपराको !”

भैरवप्रसादजीले गौरीसँग भने—

“के गर्नु, यस्तै छ हाम्रो देशको सभ्यता ! नयाँ मान्छेलाई काम गर्न राखेको—यस्तो ! केही भएन, भित्र बाथहरूमा नुहाएर अर्को लुगा फेर्नोस्—हिँड्नोस् !”

ज्वालासिंहजी मनमनै हाँसिरहेका थिए । तीनै जना झुङ्ग-रुमभित्र पसे ।

झुङ्ग-रुममा एकै छिन यता उति गरीटोपलेर ज्वालाजीले कालो रेशमी सारी र प्लाउज लिएको हात गौरीको समक्ष वढाउँदै गौरीसँग भने—

“यो लुगा फेर्नोस् !”

भैरवप्रसादजीले गौरीलाई हातले बाथरुमको ढोका देखाउँदै भने—

“त्यहाँ बाथरुम छ—नुहाउनुस्, गर्मी नै छ ठण्डा पनि हुन्छ !—बाथरुम भित्रवाट छेस्कनी लाग्छ, जानोस् !”

सङ्गोचसित ज्वालासिंहजीले दिएका लुगा लिएर गौरी बाथरुमभित्र पसिन् !

कति लाज मानेकी नि छिः गौरीले !

वाथरूमभित्रवाट छेस्कनी लगाएको आवाज बाहिर
ड्डङ्गरूमसम्म सुनियो ।

भैरवप्रसादजी र ज्वालाजीको निधारमा पसीना आइरहेको
थियो । उनीहरूले मुखामुख गरेर उल्ले उल्लाई र उल्ले उल्लाई
धक्का दिए ।

आवेशमा आएर ज्वालाजीको मुखले त भैरवप्रसादजीको
भुकुल्ले गालामै टोक्न पुगेछ । त्यसपछि दुवै जना फूत्तिसाथ—
वाथरूमको वगलको सानो कोठाभित्र पसे र उही ऐनाखाल-
वाट चूपचापसित भित्रको दृश्य हेर्न थाले ।

रूपकी रानी गौरीले वाथरूमको ढोकामा भित्रवाट
छेस्कनी लगाएर—ढोकाको पर्दा पनि खसालिसकेपछि
नुहाउनको निम्ति खराब पानीले भिजेका लुगा फुकालिरहेकी
थिइन् ।—पेटीकोट पनि फोहोर पानीले अलिकति भिजेको
रहेछ । पेटीकोट स्याहार्दा स्याहार्दै पनि खुस्केर एकपल्ट गौरीको
कटिभन्दा तल खसिसकेको थियो । गौरीले निहुरेर हत्त र पत्त
त्यल्लाई सञ्चालेर खस्त दिइन् ।—उनलाई शायद, आफ्नो
काममा आफैलाई शरम लाग्यो—कारण, वाथरूममा कोही
थिएन । ढोकामा आफैले बलियोसित छेस्कनी लगाएर पर्दा
समेत खसालेकी थिइन्—पेटीकोट खस्ने केको डर, कसको
लाज ?—हँसमुखी गौरी फिस्स हाँसिन् ।

यता

उता

यता कामज्वरको आवेशमा आएर ज्वालाजीले दाहा किट्दै भैरवजीसित भने--

“जे होला, होला--म यो गर्धन दिन पनि तयार छु !—
जान्छु, बाथरूमभित्र म यतैवाट मुड्कीले ऐना फुटालेर !!”

ज्वालाजी असह्य हुनाको कारण--आफूलाई सञ्चालन नसकेर ऐना फोर्नलाई मुड्की उजाएर लम्किसकेका थिए--
भैरवप्रसादजीले उनलाई लछारेर तान्दै भने--

“अहिले हैन, अहिले हैन ! तपाईंको इच्छावमोजिमको कामको पनि मैले बन्दोवस्त मिलाइसकेको छु ! नुहाइसकेर त निस्कन दिनोस्--बाथरूमबाट,—कहाँ उम्कली आज !”

उता नुहाउँदा उछिट्टिएको साबुनको सानो एउटा फीजको डल्लो ऐनामा परेको हुँनाले--त्यल्ललाई औँलाले पुछ्न गौरीले ऐनामा औँला के लागेकी थिइन्--त्यहीं फिजनिरै एउटा आँखा पारेर गौरीलाई हेरिरहेका भैरवजी--हो न हो गौरीले आँखें घोचन लागिन् कि भनेर--यसरी ढस्केर पछिल्लिर उफ्रे--उनी चित भए ।

नुहाइसकेर गौरीले कालो सारी लगाइन् । कालो रेशमी सारीमा मोहनीमूर्ति गौरी बत्ती जस्तै बलिरहेकी थिइन् ।

एकदमसित बाहिरवाट कानको जाली नै च्यातिने गरी उही मोटरको डबल हरनको आवाज आयो -

“पाँ—पूँ—पाँ”

झङ्झरूमको सोफामा बलेर—उपरखुट्टी लगाएको खुट्टा हल्लाएर सोचिरहेका ज्वालाजीको तन्द्राको वेग मोटरको आवाजले छथाङ्ङ भएर उठ्यो ।

ज्वालाजी—गौरीको स्वागतको निम्ति हतपत्त झङ्झरूमबाट बाहिर निस्के । भैरवप्रसादजी पनि उनीसँगसँगै बाहिर आए ।

मोटरबाट डाइवर मात्रै उत्रेको देखेर ज्वालाजीले डाइवरसित सोधे—

“ए, खै त ?”

डाइवरले हात जोरेर भन्यो—

“उहाँ आउनुभएन—हजूर, आज फुर्सत छैन—रे ! उहाँले भन्नुभएको—अब कहिले पनि लिन नआउनु’—रे !”

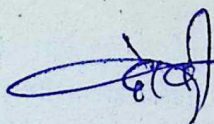
भैरवप्रसाद र ज्वालार्सिहले माथि आकाशतिर हेरेर निराशाको लामो सास फेरे । उनीहरूको सारा बन्दोबस्त हावा भएर उड्यो ।

दुवै जना नेता निराश भएर मार्बलको ठूलो सिंढी उक्लिरहेका थिए । माथि छ्थालमा—फोहोर पानीको कोपरा ठीक पारेर—मोटरको ‘पाँ—पूँ—पाँ’ आवाज पर्खेर बसिरहेकी केटीको हातबाट कोपरा रड्केर खस्यो ।

केटीको हातबाट चिप्लेर खसेको फोहोर पानीको कोपरा ठीक भैरवप्रसादजीको टाउकैमा वज्र र रगतको फोहरा छुटिरहेको थियो ।

कोपराको पानीले ज्वालाजी पनि निथ्रुक्कै भएर रुहे ।

१२

गौरीमैयाँ एकलै कोठामा वसेर गब्जी बुन्दै आकाश र पातालको भ्रमण गरिरहेकी थिइन् । उनको मनमा वीर नेताहरू-प्रति नजाने के के शङ्का र उपशङ्काहरू उब्जिरहेका थिए । नेताहरूको कुनै कुनै व्यवहार देखेर उनले मनमनै नेताहरूलाई ताडिरहेकी थिइन् । नेताहरूमाथि उनलाई घृणा लागिरहेको थियो । जुन नेताहरूमाथि उनको मनमा कत्रो-कत्रो भक्ति र श्रद्धा थियो—उनै नेताहरूको त्यो चाल ?—सधैं छुटा कुराकानी, असभ्यताको प्रदर्शन, कामुक व्यंग्य, उच्छृङ्खल चालढाल, अप्रासङ्गिक वक्तव्य, अभिमान र फूर्ति—के यिनै हुन् नेताका लक्षण ?

गौरीले आज आफूलाई नेताहरूले लिन पठाएको ड्राइवर-लाई पनि ठाडै खुट्टाले फर्काइदिइन् । उनको विचारले अब फेरि यसरी नेताहरूको संपर्कमा नजाने नै ठहर गरेको थियो । नेताहरूकहाँ गइरहने काम पनि थिएन—उनको । दाजुको पत्ता लाग्छ कि भनेर मात्र उनी गएकी थिइन्—उनीहरूकहाँ, नत्र के मतलब ? उनको दाजुको बारेमा पनि उनीहरू कहिले के भन्थे, कहिले के—सधैं टार्न खोज्थे । उनीहरूको कुनै कुरा पनि ठीक थिएन—के विश्वास गरून्—गौरी ?

१७८

पूर्वस्मृति

गौरीलाई त्यो दिन ज्यादै ननिको लागिरहेको थियो । त्यो दिन मेजर बूढाको जीउमा पनि अलि आराम थिएन ।

गौरीमैयाँको मनमा कुरा खेलिरहेको थियो—

‘वा बूढो भइसक्नुभयो !

आफूलाई सार्नाआमाको रात दिनको चच्का र टोकसो छ !

दाजुको पत्ता छैन !—चिठीपत्र पनि आउँदैन अब त !

दाजुको पत्ता लाग्छ कि भनेर जाँदा यी नेता भनाउँदाहरू-सँग भेटघाट भयो । यिनीहरूको पनि ठीक चाल छैन ।

कठै दाजु, तपाईं कहाँ हुनुहुन्छ--यो अनाथ बहिनीको दुःखमा !”

दाजुको संझनामा गौरीमैयाँको आँखाबाट आँसु बगिरहेको थियो । यत्तिकैमा उनले पल्लो कोठाबाट आफूलाई बाबुले बोलाएको सुनिन्—

“गौरीमैयाँ !—ए, छोरी !”

गौरामैयाँले आफ्नो आँखाको आँसु पुछपाछ गरेर उठ्दै भनिन्—

“आएँ, वा !”

गौरी--बाबुको कोठातिर गइन् ।

मेजर बूढा विछ्यौनामा पल्टिरहेका थिए । मेजनी अगाडि ऐना राखेर सिंगार पारिरहेको थिइन् ।

गौरीमैयाँले ढोकामा उभिएर बाबुसित सोधिन्—

“ऐले कस्तो छ त वा ?”

“ठीक छ छोरी, भित्र आएर बसन !”

गौरीले बाबुको कोठामा प्रवेश गरेर झ्यालनिर बसेपछि मेजर बूढाले फेरि भने--

“मोटर लिएर लिन आएको मान्छे गयो त ?”

“अनि नै गयो !”

“हामीलाई उनीहरूबाट ज्ञानुको पत्ता लाग्छ कि भन्ने आशा थियो । त्यही कुरामै उनीहरू छल गर्छन् भने उनीहरूकहाँ गइरहने के काम छ ?--मेरो मनले हरेस खाइरहेको छ--ज्ञानुको मुख देख्न नपाएर नै मछुँ कि भनेर ! ज्ञानुलाई मैले सपनामा.....!”

तलबाट कसैले बोलाएको जस्तो लागेर गौरीले बाबुसित भनिन्--

“तल को बोलाउँछ फेरि !”

“हेरन, को हो !”

गौरीमैयाँले झ्यालबाट तल चोकमा हेरिन्--

तल चोकमा एक जना नवजवान र सुन्दर अपरिचित व्यक्ति उभिरहेका थिए । जसको गम्भीर आकृति र सीधा-साधा शैशभूषा थियो । जल्लाई देखेर गौरीमैयाँलाई केही देखेको जस्तो लाग्यो ।

तल चोकमा उभिरहेका ती अगन्तुक पनि झ्यालमा गौरीमैयाँलाई देखेर आश्चर्य मानिरहेका कुरा उनको अनुहारबाट स्पष्ट थाहा हुन्थ्यो ।

मेजर बूढा भनिरहेका थिए--

“उनीहरूले नै पठाएको मान्छे होला....”

झ्वालवाट हेरिरहेकी गौरीसँग तल चोकवाट ती नवागन्तुक-
ले सोधे—

“मेजर गगनसिंहजीको घर यही हो ?”

“उहाँको नाममा एउटा चिठी छ, म त्यही चिठी पुर्‍याउन
आएको !”

गौरीमैयाँले भित्रतिर मुख फर्काएर बाबुसित भनिन्—

“बाको नामको चिठी पुर्‍याउन आएका—रे, मान्छे भलाग्दी
जस्ता नै छन् !”

मेजर बूढाले भने—

“सदस्य बनेका थियौं,—त्यसैको फल होला सके ! तिनै
कांग्रेसका नेताहरूले नै पठाएका होलान् —चिठी पनि ! सोध्न
कसले पठाएको ? भनेर !”

गौरीले झ्वालवाट तल आगन्तुकसित फेरि सोधिन्—

“चिठी कसले पठाएको ?”

तलवाट आगन्तुकले भने—

“मलाई यहाँ दिनु—भनेर सागरले दिएको !”

सागरको नाम सुनेर गौरीको मन बुदबुद उफ्रियो । उनी
ज्यादै खुशी भइन्—

सिंगार पारेर - बसिरहेकी मेजरनीसाहेवको कानमा पनि
सागरको नाम ट्वाङ्ङ बज्यो । उनी पनि सतर्क भइन् ।

गौरीले प्रसन्नतापूर्वक बाबुसित भनिन्—

“दाजुले पठाउनु भएको चिठी—रे !”

विरामी भएर लडिरहेका बूढा पनि एकदमसँग जुमुराएर उठे
र उनले गौरीसित भने—

“माथि डाकन त !”

गौरीमैयाँले चोकमा उभइरहेका नवागन्तुकलाई माथि आउने अनुरोध गरिन्—

गौरीमैयाँले तलका नवागन्तुकलाई माथि बोलाउन झ्यालबाट हेर्दा—ती नवागन्तुक महाशयले आफ्नो हातमा रहेको के हो वस्तु ऐना हेरे जस्तै खूबसँग गौर गरेर हेरिरहेका थिए ।

एकै छिनपछि नवागन्तुक माथि मेजरको कोठामा दाखिल भए ।

नवागन्तुक महाशय विजय थिए । उनले झोलाबाट चिठीको बन्दी खाम छिक्दै बूढालाई हेरेर भने—

“मेजरसाहेव उहाँ नै हुनुहुन्छ क्यार ।”

गौरीमैयाँले टाउको हल्लाएर—‘हो’ भन्ने जनाइन् ।

विजयको अनुहार र स्वर बूढालाई आफूले कता, कता, चिनेको मान्छेको अनुहार र स्वर जस्तो लागे पनि उनले विजयलाई—यिनै हुन् भनेर ठमाउन सकेनन् ।

विजयले शिष्टतापूर्वक बूढाको हातमा चिठी दिएर लामो सास फेरे ।

विजयको शिष्टता देखेर मेजर बूढा खुशी भइरहेका थिए ।

उत्तरकुमारी पनि विजयको चालढाल र रूप, रङ्गमा आँखा गाढेर हेरिरहेकी थिइन् ।

चिठी लिएर मेजर बूढाले विजयलाई वस्न लम्पट देखाउँदै भने—

“वस्नोस्न,—यहाँलाई यो चिठी उल्ले कहाँ दिएको ?”

विजयले लम्पटमा वस्दै भने—

“मलाई यो चिठी सागरले कर्नालपुरमा दिएका हुन् !”

“कर्नालपुर ?—कर्नालपुर त हाम्रै सरहद हो !”

मेजर वृढाले गौरीलाई चिठी दिन हात पसाउँ भने—

“पढ त गौरीमैयाँ, ल—j”

‘गौरी’—नाम सुनेर विजयलाई केही थाहा पाएको जस्तै लाग्यो । उनी गौर गरिरहेका थिए । सागरको देहान्त भएको कुरा उनीहरूलाई सुनाउन विजयको मन धकाइरहेको थियो ।

मेजरनीसाहेव चिठीको खामतिर टुलुटुलु हेरेर सतर्क भइरहेकी थिइन् । उनको मुटु उफ्रिरहेको थियो ।

गौरी मैयाँले खामको अक्षर हेरिसकेर खाम च्यात्तै चिठी फुकाएर भनिन्—

“दाजुकै अक्षर रहेछ !”

उनीहरूको एक एक कुराले विजयको निमित्त रहस्योद्घाटन भइरहेको थियो ।

मेजर वृढाले चिठी सुन्न हतपताएर विजयलाई लक्ष्य गर्दै गौरीमैयाँसित भने—

“उहाँकै अगाडि भए पनि हुन्छ—पढेर सुनाऊन !”

गौरीमैयाँले अलिकति मात्रै मनैमनले चिठी सर्सरी कै पढेकी थिइन्—उनको अनुहारको रङ्ग नै उड्यो । उनले आत्ति-एर भनिन्—

“के लेखेको यस्तो ?”

गौरीमैयाँ आत्तिएको देखेर विजय पनि आत्तिए ।

मेजर वृढाले आवेशमा भने—

“हूँ, के लेखेको रहेछ—सवैले सुन्ने गरी बाँचन !”

गौरीमैयाँले दृढ भएर आफूलाई सहालन खोज्दै चिठी बाँचिन्—

“श्री ६ वावाका चरणमा—

तपाईंको शत्रु जस्तै छोरोको यो अन्तिम घडी हो । त्यसैले तपाईंसित र मेरी बहिनी गौरीमैयाँसित पनि बिदा माग्दै यो पत्र लेखिरहेको छु !”

मेजर बूढाले तर्सेर भने—

“के लेखेको यस्तो—पढ, पढ !”

गौरीको हृदयमा भक्तानो परेर आँखामा आँसु छचल्किरहेको थियो । उनले आफ्नो हृदयको यन्त्रणालाई दबाएर चिठी पढिन्—

“मेरी बहिनी, तिमीसँग भेट गर्ने मेरो ठूलो इच्छा थियो । मेरो त्यो इच्छा पुग्न सकेन ! बहिनी, म घरबाट निकालिएर यता आएपछि विरानो देशमा मेरो एक जना ज्यादै असल मान्छेसित मित्रता भयो । जसको स्वभाव तिम्रो स्वभावसित मिल्दथ्यो, जसको रुचि तिम्रो रुचिसित मिल्थ्यो !

वा, यहाँ मेरो मनमा एउटा सपना थियो—केभने, मेरा यिनै मित्रसित अब म मेरी बहिनीको विहा गरिदिन्छु ! अहा, कति सुहाउला यो सुन्दर जोडी !—तर म अहिले मेरो यो राम्रो सपनाभित्रै बितिरहेको छु ?... ”

गौरीमैयाँका आँखाबाट बलिन्द्रधारा आँसु छुट्यो । उनले चिठी बाँचन बन्द गरिन् ।

बूढाको गलामा पनि हिक्का छुटिरहेको थियो । उनले आफ्नो गलामा अड्केको दुङ्गालाई पन्छाउन खोज्दै गौरीसित भने—

“भनन भन गौरी, अरू पनि छ—मैले त बुझ्नै सकिनँ,—के भनेको यो !”

मेजनीसाहेबको मन पनि तुलविलिएर चिठीको समाप्तिसम्म सुन्नमा बडो चाख मानिरहेको थियो । उनले गौरीलाई भनिन्—

“कुरा नै नसिद्ध्याईकन के रोइरहेको त्यस्तै पनि !—के लेखेको रहेछ, जम्मै पढन—अनि पो त कुरा बुझिएला !”

बूढाले आफ्नो खोक्रो स्वरले गौरीमैयाँलाई चिठी पढ्न फेरि पनि अनुरोध गरे—

“भन छोरी, भन ।”

गौरीमैयाँले बाबुको आज्ञा शिरोपर गरेर आँशुले चिठी भिजाउँदै रुच्चे स्वरले बडो मुश्किलसँग चिठीको बाँकी रहेका कुराहरू पढिन् ।

“गौरीमैयाँ, मलाई गोली लागेको छ ! शायद यो चिठी समाप्त हुनेवित्तिकै अब मेरो प्राण पखेरु उडनेछ !

म मरे पनि वाले मेरो अन्त्य-अवस्थाको यो प्रार्थना सुनिदिनुभएर—मेरो सपनालाई सार्थक बनाइदिनुभयो भने—मेरो आत्मालाई शान्ति हुनेछ ।

मेरा यी मित्र मेरै अगाडि छन्, म धेरै लेख्न सक्तिनँ;—उनैबाट सबै कुरा खुल्नेछ । उनको शुभ नाम—विजयविक्रम शाह हो । वाले उनीसँग प्रार्थना गरेर मेरो सपना बताउनुभए—उनले मेरो सपनालाई निश्चय नै पूरा गर्नेछन्—भन्ने

उत्तको मित्रताको मलाई पूरा विश्वास छ । मेरो अखिरी सासको यो चिठी उनै मेरा मित्रद्वारा तिमिकहाँ पठाउँछु !

विदा, बहिनी गौरीमैयाँ !

विदा, सबैसँग !

—सागरसिंह

गौरीमैयाँले येनकेन प्रकारले चिठी पढेर समाप्त गरिन् ।

मेजर वूढाले निसास्सिएर विजयसित सोधे—

“के लेखेको यस्तो ?”

विजयको हृदयमा पनि गाँठो परिरहेको थियो ।

गौरी बहिनी र मेजर वूढा सागरका बाबु रहेछन्—भन्ने कुरा विजयलाई खुलिसकेको थियो । उनी सागरलाई संक्षेप विचार गरिरहेका थिए—

“सागरको बहिनीमा कत्रो प्रेम !—जसले आफ्नो अन्तिम घडीसम्म बहिनीकै नाम लिइरहेका थिए—कठै !”

मेजर वूढाको प्रश्नले आफ्नो विचारबाट विउँझ्दै विजयले बडो मुश्किलसँग वूढालाई बताए—

“सागरको देहान्त भयो ! उनले यो चिठी आफ्नो अन्त्य अवस्थामा लेखेका हुन् !”

दाजुको देहान्त भएको कुरा सुनेर गौरीमैयाँले डाँको छोडेर रुँदै कराइन्—

“मेरो दाजु !!!”

भिन्न मनमा जेसुकै भए पनि बाहिर मेजनीसाहेब पनि रोइ-रहेकी देखिएकी थिइन् ।

पुत्र-शोकमा मेजर बूढा त बेहोश जस्तै भए । उनकाँ चारै-
तिर अँध्यारोले ढाकिरहेको थियो ।

त्यो विजोगमा विजयलाई पनि ठूलो चोट लाग्यो । उनको
छाती धुजा धुजा भएर चिरिरहेको थियो, फाटिरहेको थियो ।
त्यहाँबाट उठेर जान मनमा लागेर पनि विजयले उनीहरूलाई
त्यो हालतमा छोडेर हिँड्न पनि सकेनन् । एक छिनपछि आफ्नो
मनलाई सहालेर उनले रोइरहेका बूढालाई संझाउँदै भने—

“अब रोएर के हुन्छ र बा ! नरुनोस्, उनी मेरा पनि ज्यादा
प्यारा साथी थिए । मैले उनलाई आफू नै संझेको थिएँ ! के गर्नु,
यस्तै पर्‍यो !”

एक छिनपछि बूढाले धैर्य गरेर विजयसित सोधे—

“तपाईंको नाम?”

विजयले सागरको सपना र बूढाको सोधाइको अर्थ पनि
बुझे । उनको भित्र विचारको संघर्ष मच्चिरहेको थियो तापनि
बूढासँग उनले छुटो बोलिहाल्न पनि सकेनन् । उनले बताए—

“मेरो नाम ‘विजय’ हो !”

“कसको छोरा ?”

“मेरा पिताजीको नाम जनेन्द्रविक्रम शाह हो !”

जनेन्द्रविक्रम शाहको नाम सुनेर मेजर गगनसिंहले आवेशमा
आएर सोधे—

“चौतरिया बाबुसाहेब ?”

विजयले भने—

“हो !”

बूढालाई एकदमसित हर्ष र विस्मात्ले छोप्यो । त्यो वेलांमा उनलाई विस्मात् थियो—पुत्रशोकको, हर्ष भयो—आफ्ना उही बालककालका साथी चौतरियासाहेवका छोरा विजयलाई आफ्नोअगाडि पाएर, जुन चौतरियासाहेवको साथमा उनी नेपाल छोडेर गएका थिए, जोसित उनको ठूलो प्रेम थियो, जसले हरिद्वारमा उनको विहा गरिदिएका थिए ।

मेजर बूढाले खुशीले पागल जस्तै भएर विजयलाई छाँद हाल्दै भने—

“मेरो विजु, मेरो बाबुसाहेव ! मेरो काखमा हुर्केको मेरो बाबुसाहेवका छोरा !! ज्ञानु, मेरो सागर, मेरो राजा !!! भगवान्ले पठाएको मेरो छोरा !!!!!”

मेजर बूढाको चालमा गौरीमैयाँलाई पनि आश्चर्य लाग्यो । उनी रुन छोडेर एक टकसँग विजयलाई हेरिरहेकी थिइन् ।

मेजर्नीसाहेवलाई पनि उदेक लागिरहेको थियो ।

बूढाले विजयसित भने—

“बुबा बनारसमा स्वर्गे भएको कुरा मैले धेरै दिनपछि सुनेर म बनारसमा गएको थिएँ ! मैले हजूरको पनि खोजी गर्ने कतै पत्ता पाइँनँ ! सागरसित मेरो राजाको कहाँ भेट भएको ?”

विजयलाई पनि बूढासितको त्यो मिलनमा ज्यादै आनन्द लाग्यो । बूढालाई देख्नेबित्तिकै कता कता देखेको जस्तो त उनलाई पनि लागेको थियो । गगनसिंहको वारेको कुराकानी

पनि उनले आफ्ना स्वर्गीय पिता, माताको मुखबाट उहिले धेरैपल्ट सुनेका थिए—अहिले पो उनलाई त्यो संझना भयो ।

विजयले बूढालाई आफ्नो बाबुको देहान्त भएदेखिका आफ्नो घटना र कलकत्ताका काँग्रैसी कुराहरू, सागरसित भेट भएको कुरा, सागरको देहान्त हुनाको कारण, आफूले सागरको अन्तिम संस्कार गरेको कुरा र आफू सागरको पत्रवाहक भएर जमलगाउँ सोध्दै, सोध्दै आएको इतिवृत्तिकुराहरूको एउटा तेरीज कसेर मजबूतमै बताए ।

बूढालाई सबै यथार्थ कुराहरू-ऐना जस्तै छर्लङ्ग भयो ।

गौरीमैयाँ र मेजर बूढाले अनिमेष दृष्टिले विजयलाई हेरिरहेर उनका कुरा सुनिरहेका थिए । उनीहरूले सागरको ठाउँमा विजयलाई पाएर उनीहरूको सागरको वियोगको आलो दुःख अलि कम भइरहेको थियो ।

बूढाले मनमनै छोराको सपना पुन्याउने सङ्कल्प गरे । उनको भित्रको हर्ष र विस्मात्को द्वन्द्व-युद्धमा पुत्रशोकको विस्मात्, ज्यादै उग्र र कठोर थियो तापनि—पुत्रको अन्तिम इच्छा पूरा गर्ने समस्या पनि ज्यादै ठूलो र उचित हुनाले विस्मात्को पराजय भइरहेको थियो ।

गौरीमैयाँले पनि बाबुको भाव बुझिरहेकी थिइन् । उनलाई विजयको समक्ष बसिरहन मन लागिरेकै भए पनि—लाज पनि लागिरेको थियो । गौरी त्यहाँबाट फुत्कनको निम्ति उठेकी मात्रै थिइन्—बूढाले उनीसित भने—

“कहाँ छोरी, बसन !”

गौरीमैयाँले फेरि वस्नै पन्यो । उनी लाज मानी मानी त्यहीं बसिन् ।

मेजनीसाहेव पनि खुशी मानिरहेकी थिइन् । उनी त त्यसै पनि खुशी थिइन्—यसै पनि खुशी भइन् । सागरको मृत्युको कुरा उनको आफ्नो विजयको कुरा थियो । त्यस-माथि विजय जस्ता सुन्दर र लायक युवकको आगमन ?—खुशीकै कुरा थियो ।

त्यो वियोग र संयोगको विचित्र घटनाको सामना गरेर रुँदारुँदै—कुरा गर्दागर्दै दिन ढल्किसकेको थाहा पाएर विजयले उठ्न चटपटाउँदै बूढासित भने—

“म विदा हुन्छु त बा !”

विजयले आफूलाई बा भनेर संबोधन गरेकोमा बूढालाई उनको अत्यन्त प्रेम लाग्यो । उनले भने—

“अब कहाँ जाने राजा ?—यहीं वस्तुपर्छ !”

विजयले बूढालाई संझाए—

“हेन,—म फेरि भोलि नै आउँछु वरु !—म बाको नाम सोद्वैसोद्वै आइरहेको थिएँ—एक जना ज्यादै असल मान्छेसित भेट भयो । उनले मलाई आफ्नो घरमा पनि लगे । उनैले मलाई तपाईंको घर पनि देखाइदिए । मैले उनीसँग यताबाट फर्केर उनैको घरमा बास बस्नै कबूल गरेर यता आएँ । त्यसैले म उनैको घरमा बस्न जान्छु—”

मेजर बूढाले सोधे—

“को हुन् तिनी ?”

विजयले भने—

“उनले मलाई आफ्नो नाम त बताएका थिए । लामो छ उनको नाम—के रे, अँ...श्रीमान् पण्डित ठाकुरदत्त—यस्तै के हो अरु पनि छ ।”

बूढाले अलिकति हाँसेर भने—

“ए ठोटरी पण्डित, ठोटरी पण्डित—बडा ठट्ट्याला छन् । उनी त यही जमलगाउँकै हुन् । नजीकै छ उनको घर !”

विजयले—भोलि नै दाखिल हुने कबूल गरेर मात्र मेजर बूढावाट बल्ल, बल्ल विदा पाउन सके ।

बूढा पनि विजयलाई पुर्‍याउन सँगसँगै निस्के ।

विजय उठेर मेजरसाहेबको कोठावाट निस्कँदा गौरीमैयाँले गहभरीको आँसुमा चर्लुम्म आँखा डुवाएर उनलाई हेरिरहेकी थिइन् । गौरीमैयाँको त्यो आँसु हर्षको हैन, विस्मातको पनि हैन, उनको त्यो प्रेमको आँसु थियो ।

मेजरसाहेबले पनि विजयलाई झ्यालवाट देखुञ्जेलसम्म हेरिरहेकी थिइन् ।

लीलाधरजीको ओ २ वरुहात उपन्यास भाली-
समाप्तो रेनी सरह नई मेजर दुर्बलादेव

ठोटरी पंडित जमल गाउँका एक प्रतिष्ठित व्यक्ति थिए । उनले आफ्नो नाममा सीङ र पुच्छर जोरेर—‘श्रीमान् पंडित ठाकुरदत्त उपाध्याय लामिछाने साहित्यशास्त्रीजी—जमल’ बताए पनि मानिसहरूले उनलाई ठोटरी पंडित नै भन्दथे ।

पंडितजी ठोटरीकै एक अवतार थिए । उनको सानो, सानो र कुप्रो कद थियो । दुइतिर उठेका दुइ कुममा एक वित्ता जति लामो गर्धन स्वात्तै भित्र पसालेर हिँड्थे—उनी । कहिलेकाहीँ उनले घाँटी तन्काएर हेर्दा खँगाले हाडबाट उनको गर्धन एक वित्ता नै बाहिर निस्कन्थ्यो होला । घाँटी जति लामो थियो, उनको सानो गाँठीको मुखमा नाक त्यति नै लामो थियो । लामो नाकसम्म आउने वैष्णवी टीकाले उनको साधुता झल्काउँथ्यो । उनको सानो मुखमा लामो नाक र बुलन्द वैष्णवी टीकामा भन्दा पनि दुइतिरका दुइ मुठा जुडामा मानिसहरू ज्यादै नै आकर्षित हुन्थे । नाङ्ग्लो जस्तै च्याप्टो आङमा कोगिटाको लामो मयलपोस लाएर घाँटी तन्काउँदै र भित्रतिर पसाल्दै छोटो, छोटो बाङ्खुरे हात, खुट्टा लमक लमक, लम्काएर हिँड्दा दुरुस्त उनी ठोटरी जस्तै देखिन्थे ।

ठोटरी पंडित जतिसुकै रसिक भए भनि व्यसनी र दुराचारी त थिएनन् । वास्तवमा उनी स्वाभिमान्नी र बुझ्नु क थिए । ककोसै

१६२

पूर्वस्मृति

खरखुशामद र मरमोलाहिजा गर्न त उनले जानेकै थिएनन्—
भने पनि हुन्छ । त्यसै भएर होला उनी गाउँभरमा प्रसिद्ध भए
पनि उनको घनिष्ठता पनि कसैसित थिएन । हम्मेसी उनी कसैको
घरमा जाँदा पनि जाँदैनथे ।

ठोटरीजीको सानो गृहस्थी थियो । एउटा सानो छोरो,
पंडितजी र आफूसमेत गरेर उनको घरमा तीन प्राणी मात्र थिए ।

बाबु, आमाको काखमा पहिले, पहिले त ठोटरीजी कुनै काम-
धाम नगरेर पठन, पाठन र हँसी, खुशीमै समय बिताउँथे ।
पछि उनका बाबु, आमा गुज्रिए पछि आफ्ना बालवच्चाका निम्ति
उनले ठाउँ, ठाउँका जजमानी काम र गाउँका केटा-केटीहरूलाई
पढाउने काम पनि गर्नुपर्थ्यो । वर्षमा एक, दुईपटक गाउँमा उनी
पुराण पनि भन्दथे । ठोटरी पंडितको पुराण भन्ने शैली र विल-
क्षणताले सारा श्रोतावर्ग पुराण सुन्दा, सुन्दै पेट मिची, मिची
हाँस्तथे ।

हास्यरसका ठट्ट्याँला मूर्ति ठोटरीजी आफू कहिले पनि
हाँस्तैनथे ।

ठोटरीजी पल्ला गाउँवाट जजमानी गरेर फर्किरहेका थिए ।
उनको हातमा पहेंलो रुमालले बाँधेको सिधाको एउटा पोको
थियो ।

सानसाना बाङ्खुरे हात, खुट्टा हल्लाएर घरि गर्धन
तन्काउँदै र घरि गर्धन खँगाले हाडभिन्न पसाल्दै फूर्तिसाथ
हिंडिरहेका ठोटरीजीको पछि पछि, यताउति हेर्ने

विजय आइरहेका थिए । उनलाई कसैसित जमल गाउँमा मेजर गगनसिंहको घर सोध्नुथियो ।

एकदमसित अगिल्लिरवाट दगुर्दै आइरहेको एउटा मान्छेले ठोटरीजीको हातको पोको बाँदरले जस्तै ढुम्टेर खोस्यो । पोको खोसिएका ठोटरीजीचाहिँ गीत गाउँदै नाच्न पो लागे । उनको गीत थिलो—

“खा, खा वच्चू खा, खा !

घरमा गईकन खूब पका !

दाल, भात र तर्कारी, खा !

दही र अचारको सितन खा !

खा, खा वच्चू खा, खा !”

ठोटरी पण्डितको चालमा विजयलाई हाँसो उठिरहेको थियो ।

पण्डितजीको पोको खोस्ने व्यक्तिलाई विजयले दुइ पाइला लम्केर ट्याप्प समाते र पोकोसमेतको मान्छेलाई उनले ठोटरीजीको सामुन्नेमा पुर्‍याए । त्यो देखेर ठोटरीजीले विजयसित भने—

“तपाईंले जो हो सो यसलाई किन ल्याउनुभयो बाबुसाहेव ! यो जो हो सो भोको होला । त्यसैले जो हो सो यसले मेरो सिधा खोस्यो । खाओस्, जो हो सो खाओस् !”

ठोटरीजीको कुराले जिल्ल परेर विजयले त्यो आफूले समा-तिराखेको व्यक्तिलाई छोडिदिए ।

विजयको हातवाट मुक्त भएको त्यो व्यक्ति कुलेलम ठोक्‍यो ।

ठोटरीजीको उदारतामा प्रसन्न हुँदै विजयले उनीसँग प्रश्न

गरे—

“त्यो तपाईले चिन्नुभएको मान्छे हो ?”

ठोटरीजीले भने—

“वाः बाबुसाहेब, जो हो सो तपाईले मलाई के ठान्नुभयो ?
—म जो हो सो चोरको सरदार हुँ—र, त्यल्लाई चिन्ने ?—त्यो
जो हो सो अवश्यमेव गरीब मनुष्य हो !

त्यसको पनि पेट, जो हो सो मेरो पनि पेट—आजको जो
हो सो सिधा त्यही खाओस् !”

दुवै जना कुरा गरेर हिँड्दै थिए । ठोटरीजीको कुरामा विजय-
लाई बडो रमाइलो लागिरहेको थियो । ठोटरीजी भन्दै थिए—

“घरमा जो हो सो भीमदत्तेकी आमाले आजको जो हो
सो सिधाको खै गर्ली । त्यसमा पनि के, म जो हो सो फूर्तिसाथ
महादान गर्ने भनेर भीमदत्तेकी आमाको चित्त बुझाउँला । दान-
माथिको दान महादान नै हो !”

ठोटरीजीको कुरा सुनेर विजयले मुसमुसु हाँस्तै उनीसँग सोधे-

“तपाईंको घर यतै हो ?”

ठोटरीजीले भने—

“यतै के—जो हो सो यही जमलगाउँमा हो, आइपुग्यो !”

विजयले फेरि सोधे—

“तपाईंको शुभनाम के होला ?

ठोटरीजीले अकडिएर भने—

“मेरो शुभनाम जो हो सो लामो छ, सुन्नोस्—‘श्रीमान्
पंडित ठाकुरदत्त उपाध्याय लामिछाने साहित्य शास्त्रीजी—जमल’
—तर मलाई बोलाउँदाखेरि जो हो सो पंडितजी मात्र भने पनि
हुन्छ !”

ठोटरीजीको नाम सुनेर विजयलाई हाँसो थाम्न मुस्किल
परिरहेको थियो । ठोटरीजीले पनि विजयसँग सोधे—

“तपाईं नि जो हो सो बाबुसाहेब, काजीसाहेब, राजासाहेब
जो हो सो कुन साहेब हुनुहुन्छ ?”

विजयले भने—

“मेरो नाम विजय हो !”

“तपाईंले त जो हो सो आफ्नो नाम नै बताउनुभयो—
भला ! मेरो भनाइको मतलब जो हो सो तपाईं कसमा
हुनुहुन्छ ?”

विजयले भने—

“यसमा, उसमा त मेरो निम्ति सब सरोवर नै छ—तापनि
मेरो नामको पछाडि ‘शाह’ भन्ने पुच्छर पनि आजसम्म चुँडि-
एको छैन !”

विजयको कुरा सुनेर ठोटरीजी पनि खुशी भइरहेका थिए ।
उत्तले भने—

“बुद्धे, जो हो सो मैले तपाईंको भनाइको मतलब बुद्धे !
तपाईं जो हो सो बाबुसाहेब नै हुनुहुँदो रहेछ ! तपाईंको भनाइ
जो हो सो विलकुल मनासीब हो ! प्रजातन्त्र आयो भन्छन्—
जाति, वर्ण र जो हो सो लिङ्ग सब सरोवरी नै छ—। यता,
उता—कता, कता; यसमा, उसमा—कसमा, कसमा ।—जसमा
पनि ठीक, जता पनि ठीक !”

बाटोमा ठोटरी पण्डितजी फलाक्दै थिए—

“अब त जो हो सो गृहस्थी चलाउन पनि कठिन नै भयो ।
दान र दया जो हो सो यो दुनियाँबाट उडिसक्यो—भने पनि

हुन्छ । अब त जजमानी पनि जो हो सो दुट्त्तै छ । जब बाबु, आमाको जो हो सो श्राद्ध गर्नसम्म मान्छेले छोडिसके—अब जजमानको जो हो सो के प्रयोजन ? फेशन र महँगी जो हो सो बढिरहेको छ—दिनपर दिन ! कसैले जो हो सो कसैलाई टेदैन । जता हेरूँ पार्टी, जसलाई हेरूँ—जो हो सो पार्टीमा ! जजमानीको सट्टा आफूलाई भने जो हो सो बेईमानी गर्न आएन !”

ठोटरी पंडितको कुराले विजयलाई उनको धेरै कुरा थाहा भयो । विजयले भने—

“बेईमानी किन गर्नुपर्छ—र ! पंडितजीले गाउँका केटाकेटीहरूलाई पढाउनुभए त—उनीहरूले जो दिएको दक्षिणाले पंडितजीको गुजारा चलिहाल्ला नि—! उनीहरूले पनि विद्या हासिल गर्न पाउँछन् !”

विजयलाई ठोटरीले एकपल्ट टाउकोदेखि खुट्टासम्म हेरेर भने—

“बाबुसाहेबले भन्नुभएको कुरा जो हो सो विलकुल मनासीव हो ! दुइ, चार जना केटाकेटीहरूलाई त जो हो सो मैले घरमा पढाउने नै गरेको छु ! मेरो भनाइ जो हो सो के भने—गाउँमा एउटा विद्याश्रम नै खडा गरेर त्यसमा पढाउने जो हो काम गर्न पाए त वैसे कुरा हो ! गाउँमा जो हो सो केटाकेटी पनि छँदै छन् ।”

“किन नहुनु !”

कुरा गरेर हिँड्दाहिँड्दै फाटफुट घरहरू आइपुगेकोले विजयले ठोटरी पंडितसित सोधे—

“यहाँ मेजर गगसिंहको घर पंडितजीलाई थाहा होला ?”

“ए, लाहुरे मेजरलाई जो हो सो भन्नुभएको हो क्यार,—
अलि पर छ उनको घर,—आउनुस् जो हो सो म देखाइदिन्छु ?”
वाटोमा ठोठरीजी र विजयमा अरू कुराहरू पनि भए ।

ठोठरी पंडितजीमा विजयलाई खुशी र विश्वास लागि रहेको
थियो पंडितजी ठट्याँला भए पनि उनी सत्पात्र र ईमानदारका
साथै उदार पनि छन्—भन्ने कुरा विजयले पहिचान गरे ।

पंडितजीको प्रश्नको उत्तरमा—विजयले आफ्ना एक एक
कुराहरू सारांशमा सबै बताए ।

उनले सागरको कुरा र उनको चिठी मेजर गगनसिंहकहाँ
पुन्याउने आफ्नो पहिलो काम र मेजर गगसिंहलाई भेटेर
फर्केपछि आफू फेरि कहाँ जाने, कहाँ बस्ने र के गर्ने कुराको
आफ्नो ठेगाना नभएको कुरा पनि ठोठरीजीलाई बताएका थिए ।

ठोठरीजी पनि विजय जस्ता योग्य मानिससँग भेट भए-
कोमा दङ्ग परिरहेको थिए । उनले भने—

“के भयो त ? अलि दिन जो हो सो मेरो घरमा बस्नुभए
बाबुसाहेबलाई जो हो सो आफ्नो प्रतिज्ञा-पालन गर्नमा सुविधा
हुन्छ ! मेरो घरलाई जो हो सो आफ्नै घर संझेर बस्दा बाबु-
साहेबको यो जो हो सो गुप्तवास कसैलाई पनि थाहा हुँनेछैन ।

गुप्तवासमा जो हो सो बाबुसाहेबले पनि केटाकेटीहरूलाई
पढाए गुजारा चलिहाल्छ । मेरो घरको गोठलाई नै जो हो सो
हाललाई पाठशाला तुल्याउँला ! अरू कुराको जो हो सो वन्दो-
वस्त गर्ने म भएँ !”

विजयलाई ठोटरी पंडितजीको परामर्श र सहयोग अत्यधिक उचित लाग्यो ।

पंडितजीको घर बाटैमा परेकोले उनले विजयलाई अनुरोध गरेर पहिले आफ्नै घरमा लगे ।

विजयले देखे—

पंडितजीको घरमा पंडितनी वज्रै ज्यादै सुशीला र मिज्या-सिनी रहिछन् । पंडितजीको तीन वर्षको छोरो भीमदत्त पनि ज्यादै प्यारो रहेछ ।

पंडितजीको अनुरोधले विजयले उनको घरमा केही जल-पान गरे र उनले मेजर गगनसिंहको घरबाट फर्केर पंडितजीकै घरमा आउने कबूल गरेपछि मात्र उनी त्यहाँबाट आउन सके ।

मेजर गगनसिंहको घर देखाउन विजयसँगै आएर पंडितजीले उनलाई मेजर गगनसिंहको घर देखाइदिएका थिए ।

× × × ×
मेजर गगनसिंहजीसित—भोलि नै आउँछु—भनेर विजयले विदा लिए ।

विजयसँग छुट्टिदा मेजर वृद्धाको मन फेरि रोयो ।

विजय—ठोटरी पंडितजीको घरतिर आइरहेका थिए उनको मन भने गगनसिंहजीकै कोठामा थियो । बाटामा उनी सोचिरहेका थिए—

‘आज पो बुझियो सागरको सपना ! गौरीलाई पनि देखे—जो सागरकै बहिनी रहिछन्—जसको फोटो पनि मैले अगाडि नै पाएको थिएँ ! कस्तो किसिमको आश्चर्य हुनुपर्ने तारतम्य

यो ! फेरि बूढा पनि उही गगनसिंह हुनु—जसको काखमा म हुर्केको थिएँ । सागरलाई यो कुरा केही पनि थाहा भएन । थाहा नभए पनि थाहा भएकै किसिमले उनको हृदयमा हाम्रो संबन्धको कुरा टाँसिएको थियो । यसैले होला—उनको मसँग त्यति छोटो अवधिमै त्यत्रो गाढा मित्रता भएको ! जसले दुइ, दुइपटक मेरो ज्यान बचाए । मलाई बचाएर आफूचाहिँ बिते ।

सागरको अन्तिम अवस्थाको पत्रको पार्थना सुनेर—उनको सपना पूरा गर्ने बूढाको मनले अठोट गरिसकेको छ । गौरीको पनि त्यही भाव देखिएको थियो । जुन भाव र अठोटमा आफ्नो प्यारो दाजु र आफ्नो छोरोको मृत्युको शोकलाई पनि विर्सेर उनीहरू खुशी नै देखिएका थिए ।

आज कस्तो हृदय-विदारक घटनाको सामना गर्नुपर्थ्यो ! —गौरीो मान्छे बेस रहिछन् । उनको शील, स्वभाव र कुराकानी पनि बेसै रहेछ, पढेको पनि रहिछन्—त अब म यो विहा गरूँ—विहा गरेर मैले आफ्नो कर्तव्य जीवनको लक्ष्य र प्रतिज्ञा सधैं छोडिदिऊँ ?

विजयले आफ्नो प्रतिज्ञा संझ्दै—
 “....मातृभूमिको लागि म आफ्नो ज्यान अर्पण गर्नेछु !”
 ‘आफ्नो प्रतिज्ञा र कर्तव्यको निम्ति गर्दिनँ म यो विहा,— गर्दिनँ, संसारभरको सुख, भोग पनि मेरो निम्ति त्याज्य छ ! म देखे—पस्वी हुँ, परीक्षार्थी हुँ, राजनीति-संग्रामको एक सिपाही हुँ— अगाडि कसरी विहा गरूँ ! त फेरि यो विहा नगरेर सागर जस्तो तम्य पत्रको अन्तिम पुकार त्यसै पन्छाइदिऊँ ? यो पनि त कर्तव्य-

वाहिरकै कुरा हुन्छ ! सागरले मलाई लश्य गरेर उनको बाबुको पत्रमा लेखेका रहेछन्—‘उनले मेरो सपनालाई निश्चय नै पूरा गर्नेछन्, भन्ने उनको मित्रताको मलाई पूरा विश्वास छ ?’ हो सागरको मित्रताको मलाई पनि पूरा विश्वास थियो र भयो पनि—त म मित्रताको विश्वासघाती बनूँ ? उनले आफ्नो ज्यान दिएर मलाई बचाएको बदलामा उनको इच्छाको, अनुरोधको यो एउटा सानो कुरासम्म पनि मैले नगरेर म मित्र-द्रोही बनूँ ?—फेरि यसो गर्नाले मलाई यी बाबु, छोरीले समेत के संझलान्,—अह गौरीको मन कस्तो होला ।

जब मैले मित्रको निम्ति ज्यानसम्म दिने सच्चा मित्रको विश्वासघाती बनेर एक वयोवृद्ध सज्जन र एक अबला स्वास्नी, मान्छेको आत्मालाई रुवाएर आफै पनि रुन्छु—त मैले कसरी देश सेवाको महान् कार्य गर्न सक्छुला ? कसरी आफ्नो प्रतिज्ञा-पालन गर्न सक्छुला ?

बाबु, छोराको ठ्याक नमिलेर सागर घरबाट निस्केर आएका रहेछन् । त्यसैले उनले आफ्नो घरको कुरा कहिले पनि गरेनन् । उनलाई यही कुराको दुःख रहेछ । बहिनीको उनलाई ज्यादै फिक्री रहेछ ।

बूढाको कोठामा गौरीकै उमेरकी अर्की युवती को रहिछन् तिनी ? जसले आँखैले खाँउला भने जस्तै गरेर मलाई क्वार-क्वार्ती हेरिरहेकी थिइन् । तिनी सागरकी...हुन् कि,—कि गौरीकै दिदी, बहिनी कोही हुन् । गौरी र सागरको अनुहार

सित त उनको अनुहार मिल्दैन । गौरीको भने नाक र आँखा त काटीकुटी सागरसितै मिल्दो रहेछ ।’

विजय विचारले दुनमुनिदै आइरहेका थिए । उनलाई अलि परैवाट देखेर ठोटरी पंडितजीको हृदय खुशीले उफिरहेको थियो । विजय अलि नजीक आइपुगेपछि पंडितजीले भने—

“बाबुसाहेबलाई जो हो सो निकै बेर पो लाग्यो ! लाहुरे मेजरलाई जो हो सो भेट भयो त ?”

विजयले भने—

“भेट भयो !”

अगि जाँदाखेरिका विजय र अहिले मेजर गगनसिंहलाई भेटेर आएका विजयमा केही भिन्नता जस्तो लागेर पंडितजीले भने—

“बाबुसाहेबको मनमा जो हो सो कुरा खेलिरहेको जस्तो छ नि ! जाऊँ माथि, भीमदत्त की आमाले जो हो सो भान्छा तयार पारिसकी !”

ठोटरीजीको वचनले मंत्र-मुग्ध भएर विजय माथि उक्ले । एक छिनपछि उनले कमजोर जस्तो भएर ठोटरीसित भने—

“यहाँ पंडितजीको घरमा केही दिन बस्ने विचार गरेको थिएँ ; तर अहिले मलाई यो गाउँमा नबस्नु नै मेरो निम्ति उचित हो कि जस्तो लागिरहेको छ !”

ठोटरीजीले सोधे—

“किन र के भयो ?”

एक छिन गम्भीर भएर विचारले दुःख दिएको अनुहारले विजयले रायको निम्ति ठोटरीजीसित भने—

“मेजर बूढा मेरा आफ्नै मानिस पो रहेछन्,—म उनैको काखमा हुर्केको ! फेरि उनकी छोरी गौरी—सागरकी बहिनी र उनी बाबु रहेछन् !”

ठोटरीजीले भने—

“ए, बाबुसाहेबका सागर जो हो सो ज्ञानुकाजी पो हुन् क्यार ! कठै, विचरा जो हो सो गएछन् !”

विजयले सोधे—

“बूढाको एउटै छोरो मात्र हैन ?”

“हो !”

“उसोभए—त्यसै हो ! बूढा पनि ज्ञानु भन्थे ! ज्ञानु सागरको घरको नाम रहेछ ! सागरको त्यो अन्तिम अवस्थाको चिठीले उनीहरूलाई आज गर्नु गन्यो ! सागरले चिठीमा-बूढासित उनकी बहिनीको विहाको बारेमा—मलाई लक्ष्य गरेर पो लेखेका रहेछन् । छोरीको इच्छालाई पूरा गर्ने नै विचार छ बूढाको पनि । बाबुको भाव बुझेर होला—गौरी पनि लाज मानिरहेकी थिइन् । हुन त बूढाले मुखले त विहाको बारेमा केही भनेनन् । मलाई उनले उहाँ वस्तुपर्छ भनेका थिए । मैले यता पण्डितजीसितको कुरा देखाएर—भोलि नै आउँछु; भन्ने कबूल गरेपछि मात्र पो उनले आउन दिए मलाई । त्यहाँ पीपलको बोटसम्म मलाई पुर्‍याउन पनि आएका थिए उनी ।

म एउटा सिपाही, कति कति काम गर्नु छ ! ती सबै कुरालाई छोडेर म अहिले नै कसरी विहा गर्न तम्सिउँ ?—त्यसैले

विहाको वारेमा बूढाले मुख बाउन नपाउँदै मैले यताबाट कुलेलम ठोक्नु नै आफ्नो कतव्यको निम्ति असल हो कि जस्तो मलाई लागेको !”

ठोटरीजीले खुशी भएर, उठेर नाचन खोज्दै भने—

“धन्य, बाबुसाहेब धन्य !—बाबुसाहेबको जो हो सो विहा खान पाइने भयो ! बाबुसाहेब, म तपाईंसित जों हो सो एउटा कुरा सोध्छु !—गौरी कस्ती रहिछन् त ?”

विजयले भने—

“बेसै छन्,--राम्री रहिछन् !”

ठोटरीजीले अत्यन्त खुशी भएर भने—

“उसोभए जो हो सो विहा पक्का भयो ! म विश्वास गर्छु, बाबुसाहेबबाट जोहो सो ज्ञानुकाजी जस्तो आफ्नो वीर मित्रको कदापि विश्वास-घात हुन सक्तैन !

गौरीमैयाँ जो हो सो गौरीकै अवतार हुनुहुन्छ-लाखमा एक ।

ज्ञानुकाजी—बाबुसाहेबको त जो हो सो के-रे सागर पनि ज्यादै असल मान्छे हुन् । बाबुले कान्छी स्वास्नी विहा गरेपछि दुवै दाजु, बहिनी जो हो सो दुहुरा जस्तै भए । सानी आमाकै कारणले, जों हो सो ज्ञानुकाजीले घर छाड्नुपप्यो । गौरीमैयाँको पनि सानी आमासित जो हो सो मेल छैन । त्यसै भएर दाजुले जो हो सो बहिनीको निम्ति योग्य वर छानेर पठाएको कुरा जों हो सो यहाँबाट बुझिन्छ !”

विजयले ठोटरीजीको कुरा खूब चित्त लगाएर सुनिरहेका

२०४

पूर्वस्मृति

थिए । उनले उही अर्की युवतीलाई मेजर बूढाकी कान्छी स्वास्नी होलिन्—भन्ने कुरा सङ्गे—जसले उनलाई कार्कार्ती हेरिरहेकी थिइन्—मेजरको कोठामा ।

ठोटरीजी भन्दै थिए—

“एकै गाउँले भएको हुनाले जो हो सो गौरीमैयाँलाई मैले देखिरहेको छु । उनमा जो हो सो खराब कुरा भनेको दंसो पनि छैन । पढेकी छन्, शील स्वभाव र बोली, वचन अत्यन्त राम्रो छ—उनको सौन्दर्य त जो हो सो आफैले देखेहाल्नुभयो !

बाबुसाहेब, गौरीमैयाँलाई विहा गरेर ल्याएपछि जो हो सो तपाईँलाई आफ्नो कर्तव्य-पालन गर्नमा सागरको भन्दा पनि ठूलो मद्दत हुनेछ । गौरी पनि जो हो सो उही दाजुकी बहिनी हुन् । हिम्मत बुद्धि, चातुर्य उनको जो हो सो दाजुको भन्दा कम छैन !”

ठोटरी पण्डितको सल्लाहले विजयलाई ज्यादै शान्ति लाग्यो । खानपीन गरेर उनी आनन्दसित पल्टे । उनले घण्टौंसम्म आफ्नो वन्द पलकमा गौरीको ध्यान गरेर निद्रादेवीको शरण लिए ।

— — —

सागरको काजक्रियाबाट निवृत्त भएर मेजर गगनसिंहजी विजयको वाल्यावस्थाको कुरा संझिरहेका थिए। उनको संझनामा पाँच वर्षका बालक विजूको तोतेबोली फुटिरहेको थियो—

“हाम्लाई नेपालको राजाले निकालेको हो गनू वा ?”

गगनसिंहले भनेका थिए—

“राजाले त हैन, राजाको मंत्रीले !”

“म थूलो भएर त्यो मंतिलीसंग लराइँ गछु !”

“हो—ठूलो भएपछि नानी नेपालमै जानुपर्छ; विहा गर्नुपर्छ !”

“म त गौरीसित विहा गर्ने !!

“गौरी ऐले सानी छ—नानीभन्दा !”

“म थूलो भएपछि—उ पनि थूलो भइहाल्छ नि !”

“... !”

बूढाले फेरि सागरको चिठी संझे। फेरि उनले विजय र गौरीको आज—भोलि हेलमेल भइरहेको कुरा पनि संझे। उनका आँखामा पुत्र-वात्सल्यको आँसु रसाइरहेको थियो।

गौरी विजयकै वाटो हेर्थिन्। विजय गौरीकै निम्ति आइ-रहन्थे। दिनभर रमाइला, रमाइला कुराकानी गरेर बेलुका छुट्टिने बेलामा उनीहरूले मन कुँडाएको पनि—बूढाले थाहा पाएका थिए।

ज्यादै मिल्दो जोडी थियो—गौरी र विजयको ।

विजय—बूढाको एकै घरका परिवार जस्ता भइसकेका थिए ।

विजयकै निम्ति गौरीलाई र गौरीकै निमित्त विजयलाई विधाताले सृष्टि गरेका हुन् कि—भन्ने कुरा बूढालाई लागेको थियो । त्यसैले उनले सागरको सपना पूरा गर्ने नै निधो गरेका थिए ।—केवल शुभ मुहूर्तको कुरा बाँकी थियो ।

मेजर बूढाले गौरी र विजयको भेटघाट र कुराकानीमा कुनै किसिमको बाधा र नियन्त्रण गरेका थिएनन् । उनीहरू नै योग्य र बुद्धिमान थिए ।

बुद्धिमान भएर नै सागरकी बहिनी गौरीमा आफ्नो त्यत्रो प्रेम जमिसकेर पनि, दिनभर स्वतन्त्र भएर दुइ जना हाँस, खेल र घुमफिर गरेर पनि—बेलुका विजय ठोटरीजीकै घरमा सुत्न जान्थे; विहान केटाकेटीहरूलाई पढाउँथे ।

विजयका एक एक काम र कुराहरूमा बूढा रिझिएका थिए । विजयले ठोटरीजीको घरमा डेरा गरेको कुरा पनि बूढाको विचारले बेसै ठहर्‍याइरहेको थियो—

‘एकै घर हुनुभन्दा विहा नहुञ्जेल वर र कन्याको दुइ घर हुनु बेसै कुरा हो । जब विवाह भएपछि गौरी र विजय एक हुन्छन्—अनि विजयलाई मेरो घर नसह्यालेर सुख्खै छैन । किनभने—मेरो सब थोक अब गौरीकै हो,—गौरीको सम्पत्ति विजयको । मेरो मर्ने बेला भइहाल्यो । अब मेरो छोरो भने पनि जे भने पनि विजय नै । नत्र उनीसिवाय अरु को छ र मेरो ?—अहा ! मेरो कत्रो भाग्य, यो मर्ने बखतमा छोरो गुमाएर

पनि छोरौले आफ्नो ठाउँमा पठाएको अर्को योग्य र बहादुर
छोरौ पाएँ—विजय जस्तो !

अहा ! क्या रूप, गुण र बुद्धि, कस्तो साहस र फूर्ति, कत्रो
त्याग र तपस्या, कस्तो बोली वचन र मिजास—विजयको !

विजय—चौतरियासाहेब जनेन्द्रविक्रमको दोस्रो अवतार,
दोस्रो रूप ! उनको पूर्वजन्म, सफल कामना ! चौतरिया-
साहेबको पनि यही रङ थियो, यही कद, यही रूप, यही स्वर !
विद्या, साहस र फूर्ति उनको भन्दा विजयमा बढी ! विजय
मेरो……… !

मेजर बूढा दलानमा बसेर विजय र गौरीलाई संझिरहेका
थिए । गौरी र विजय बगैँचाबाट घुमाफिर गरेर आइपुगे ।

सारौँहरूले खलबल मच्चाइरहेका थिए । साँझ छिप्पिरहेको
थियो ।

गौरीमैयाँले बाबुसित भनिन्—

हेर्नोस् न बा, बाबुसाहेब यहीँबाट जाने—रे चिया पनि
नखाईकन !”

बूढाले विजयलाई भने—

“कहिले हुन्थ्यो चिया नखाईकन जान, जाऔँ माथि !”

तीनै जना माथि उक्ले ।

माथि गौरीको कोठामा विजयले चियाको सुरसार गरिरहेकी
गौरीमैयाँसित सोधे—

“अनि गइनौ त तिमी त्यो दिन ?”

“गइन्;—मैले त्थो डाइभरलाई—अव यसरी कहिले पनि लिन नआउनु—भनेर फर्काइदिउँ ! अनि एकछिनपछि त हजुर सवारी भइहाल्यो !”

बूढाले भने—

“मेरो छोराको हत्यारा, बदमाशहरू !”

गौरीमैयाँले भनिन्—

“दाजुको पत्ता लाग्छ कि भनेर गएको—के गर्नु, तैपनि मान्छे यस्ता रहेछन् भनेर चिनियो नि !”

विजयले भने—

“वहाँ पनि यस्तै यिनीहरू ! कर्नालपुरको कुरा मैले भनिहालें—विचरी पुतली त भैरवप्रसादको पालमा सातोपुल्लो उडाएर जमीन लिइरहेकी ! मेरो ठूलो गुन मानेका छन् उनीहरूले । ठूले पनि बेस मान्छे रहेछन् !”

कुरा गदागर्दै गौरीमैयाँले चार कप चिया तयार पारिन् । तीन कप उनीहरूकै र एक कप मेजनीसाहेबको निम्ति थियो । गौरीमैयाँले त्यहीँवाट मेजनीलाई बोलाइन् मेजनीसाहेब कोठाको ढोकावाट भित्र च्याइरहेकी नै रहिछन् । गौरीमैयाँले बोलाएपछि पो उनी आफ्नो कोठातिर लागिन् !

मैना आएर मेजनीसाहेबको चिया लगी ।

गौरीमैयाँ र मेजर बूढाले नेताहरूसित भेट भएको सारा कुरा गफको रूपमा विजयलाई बताइसकेका थिए ।

चिया उडिरहेको थियो ।

विजयले भने—

“बादमाशहरू केही गरे पनि ठीक हुँदैनन् । मेरो एकपल्ट भेट्ने विचार छ उनीहरूसँग,—डर देखाएर सुध्रन्छन् कि हेरूँ ! हुन त तिनीहरूसित केही दिन राजनीतिक काममा विरोध गर्ने विचार छैन मेरो !—हेरूँ न अलि दिन तटस्थ रहेर, के-के गर्दा रहेछन् यिनीहरूले—नेपालमा !”

यत्तिकैमा तलवाट कसैले बोलाएको आवाज सुनियो ।

मेजर बूढाले गौरीमैयाँ र विजयसित भने—

“यो त उही ड्राइवरको स्वर हो !”

तीनै जनाले मुखामुख गरे ।

विजयले भने—

“किन आएको रहेछ—सोधूँ न !”

बूढाले छयालवाट तल हेरेर सोधे—

“ए, को हँ ?”

तलवाट ड्राइवरले भन्यो—

“म ! नेताहरू ती मोटरमा हुनुहुन्छ ! संस्थाको कुरामा-के हो सोध्न-रे, वहाँहरूले एकै छिन गौरीजीलाई बोलाउनुभएको छ !”

विजयले गौरीसित भने—

“आज हेपेरै आएको जस्तो बुझिन्छ, यस बेला राती संस्थाको कुरा गर्ने ? केही कुरा नै गर्नुपरेको भए पनि तिनीहरू त्यहाँसम्म आएर यहाँ किन आउन सकेनन् ?—बोलाउन ड्राइवरलाई माथि ! ड्राइवरको लुगा लाएर म जान्छु, तिमीलाई लिएर !”

गौरीमैयाँले विजयको कुरा बुझेर अलिकति डराएर भनिन्—

“फेरि तिनीहरूले बाबुसाहेबलाई चिनेर गोलमाल मच्चाए—भने नि ?”

विजयले गौरीको काननिर मुख लगेर के हो बताए । गौरीले अलिकति हाँसेर बाबुसित भनिन्—

“डाकनोस् न त वा, माथि नै त्यो ड्राइवरलाई !”

बूढाले ड्राइवरलाई माथि बोलाए ।

भन्याडमा ड्राइवरको पद-ध्वनि सुनेर गौरी कोठाबाट निस्कन् । र उनले सागरको कोठा खोलेर ड्राइवरसित भनिन्—
“यता, यता !”

ड्राइवर सागरको कोठाभित्र पस्यो ।

ड्राइवर सागरको कोठाभित्र पस्नेवित्तिकै विजय पनि त्यही कोठाभित्र पसे र उनले ढोकैनिर उभिएर ड्राइवरलाई भने—

“सलाम, ड्राइवरसाहेब तपाईंले मलाई चिन्नुभयो ?”

ड्राइवरलाई अन्कनाइरहेको देखेर विजयले फेरि भने—

“मैले त तपाईंलाई चिनें । भैहाल्यो, अहिले यो कुरा ! तपाईंसित मेरो एउटा काम छ,—के भने, तपाईंले कृपा गरेर तपाईंको त्यो कोट र टोपी एक छिन मलाई दिनुपन्यो ! लुगा त तपाईंको र मेरो उस्तै, उस्तै रहेछ ।”

विजयको व्यक्तित्व र कुराले ड्राइवरको सातोपुत्लो उडिरहेको थियो । उल्ले ठूलो साहस गरेर सोध्यो—

“किन चाहियो तपाईंलाई...?”

विजयले थुत्त ड्राइवरको टोपी थुतेर भने—

“ड्राइवरसाहेव, अहिले यो सवाल नगरेर कोट फुकाल्नुस् !”
डरले थरथर काँपिरहेको ड्राइवरले कोट फुकालेर विजय-
लाई दियो ।

विजयले ड्राइवरको टोपी र कोट लिएर उसित फेरि भने—

“अब एकाध घण्टा मेहरवानी गरेर तपाईं यहीं आराम गर्नुस् ! म एक छिन तपाईंको भेषमा डुलेर आउँछु ! भाग्ने चेष्टा गर्नुभयो भने गोलीको शिकार बन्नुहुनेछ, होश राख्नुस् नि ड्राइवरसाहेव, सलाम !”

विजय फूर्तिसाथ ड्राइवर भएको कोठाबाट बाहिर निस्के र उनले ढोका बन्द गरेर ढोकाको खैमलमा ढुण्डिरहेको भोटेटाल्चां को डाँठ घुसारिदिए ।

मटानमा मेजर वूढा र गौरी मुसुमुसु हाँसेर उभिरहेका थिए ।

विजयले भित्र थुनिएको ड्राइवरलाई सुनाएर मेजर वूढासित भने—

“तपाईं यहीं बसिरहनुस्,—क्यैगरी भाग्न खोज्यो भने लौ यो पिस्तोल…… !”

मटानको ढ्यालमा तर्कारीको निम्ति ल्याएको भण्डा रहेछ । पिस्तोलको नाममा त्यही कालो भण्डा लिएर विजयले वूढाको हातमा थमाइदिए । मेजर वूढा र गौरीमैयाँको हाँसोको खित्का ढुण्डै फुस्केको थियो । वूढाले त हाँसो रोक्नाको निम्ति मुखमा त्यही काँचो भण्डा सिङ्गैकोचेर मर्मरी चपाए । गौरीमैयाँचाहिँ आफ्नो कोठामा पुगेर पेट मिची-मिची लडिबुडीगर्न थालिन् ।

विजयले गौरीमैयाँको कोठामा आएर ड्राइवरको कोट र टोपी लाउँदै पेट मिची-मिची हाँसिरहेकी गौरीमैयाँसित भने—

“भो, भो अब नहाँस ! हेर, म त्यो ड्राइवर भइनँ त ?—
अँध्यारोमा के याद हुन्छ—तिनीहरूलाई ! हिँड त अब ! अँ...
तिमीले अगि मैले भने जस्तै गर्नुपर्छ नि !”

गौरी तयारै थिइन् ।

मेजर वूढासित इशाराले विदा लिएर दुवै जना भ्याड ओर्ले ।

मोटरमा भैरवप्रसादजी र ज्वालासिंहजी बसिरहेका थिए ।

आफ्नो स्वागतको निम्ति हस्याङ र फस्याङ गर्दै मोटरबाट उत्रन खोजिरहेका भैरवप्रसाद र ज्वालासिंहलाई गौरीले भनिन्—

“भो, भो नओर्लनोस् तपाईंहरू,—म आज अगिल्लिरको सीटमै बस्छु ! वरु तपाईंहरूलाई मैले लुगा लाउँदावर्दा धेरै बेर कुह्याँ क्यार !”

भैरवजीले व्यंग्य हाने—

“केही भएन,—हामीहरू सधैं तपाईंको प्रतीक्षा गरिरहेकै छौं !”

गौरीले पनि उनीहरूको व्यंग्योक्तिको जवाफ दिइन्—

“अब आज प्रतीक्षा पूरा हुन्छ !”

गौरीको जवाफमा पनि एउटा गहीरो व्यंग्य थियो । त्यसको गहिराइसम्म नेताजीहरू पुग्न सकेनन् । गौरीले—आज प्रतीक्षा पूरा हुन्छ—भनेकोमा उनीहरूको मनमा आज गौरीलाई पाउने निश्चय भइरहेको थियो । उनीहरू आतुर भइरहेका थिए ।

ड्राइवरसाहेव मोटरमा गएर मोटर स्टार्ट गरिरहेका थिए ।
गौरीमैयाँ मोटरमा ड्राइवरसँग गएर बसिन् ।

मोटर हावा भयो । मोड, मोडमा गौरीमैयाँले लुकाएर लगे-
को हातको औँलाले ड्राइवरसाहेबलाई कोठ्याएर बाटोको इशारा
गरिरहेकी थिइन् ।

हावा भइरहेको मोटरमा गौरीलाई लक्ष्य गरेर ज्वालासिंह-
जीले मुख उघारे—

“धेरै दिन भयो यहाँसित भेट नभएको,—लिन पठाएको
पनि आउनुभएन !”

गौरीमैयाँले भनिन्—

“के गर्नु, फुर्सत भएन—दाजुको खबर आएको थियो !”

ज्वालासिंहजीले उत्तरेर सोधे—

“को दाजु—सागरको ?”

“हो !”

सागरको खबर आएको कुराले नेताजीहरू एक छिनसम्म
निष्प्राण भए ।

ज्वालासिंहजीले एक छिनपछि साहस गरेर फेरि गौरीमैयाँ-
सित सोधे—

“कस्तो खबर ?”

गौरीमैयाँको औँलाको इशारामा नन्दनको ढोका अगाडि
पुगेर मोटर रोकियो ।

गौरीमैयाँले भैरवप्रसादजीलाई हेर्दै ज्वाला सिंहजीसित
भनिन् —

“तपाईं ओर्लनुभए—दाजुको खबर म यहाँलाई बताएर
आउँछु !”

भैरवप्रसादजीको हातले ज्वालासिंहजीलाई मोटरबाट ओर्लने संकेत गर्‍यो । ज्वालासिंहजी मोटरबाट उत्रे ।

गौरीको औंलाको इशारामा मोटर फेरि हावा भयो । गौरीले भनिन्—

“यहाँहरूले मसित—दाजु कलकत्ताबाट आउँदै हुनुहुन्छ— भन्नुभएको थियो । तर मेरो दाजु त कर्नालपुरमा यहाँहरूको हातबाट मुक्त हुनुभएको रहेछ !”

गौरीको कुराले भैरवप्रसादजीको सारा शरीरभर रगत जमिरहेको थियो, मुख सुकिरहेको थियो । उनले कोशिश गरेर भने—

“तपाईंलाई छूटो खबर आयोहोला !”

गौरीमैयाँले भनिन्—

“खै, मलाई आएको खबर छूटो कि— यहाँहरूको कुरा साँचो हो ! सत्यासत्य त खुलिहाल्छ नि आफै !”

भैरवप्रसादजीलाई एकतिर मोटर हुइकिरहेको पत्तै भएको थिएन । उनले सुनसान ठाउँतिर आएको थाहा पाएर ड्राइवरसित भने—

“ए, कतातिर ल्याएको ?”

गौरीले भनिन्—

“एकान्त ठाउँमा आनन्द हुन्छ—भनेर मैले ड्राइवरसाहेवलाई यतातिर मोटर ल्याउन लगाएको !”

ड्राइवरसाहेव मुसमुसु हाँसिरहेका थिए ।

मौलिक उपन्यास

२१५

गौरीमैयाँको कुराले भैरवजीको हृदयमा एउटा अर्कै कुराको आशा उत्पन्न भइरहेको थियो । उनी विचार गरिरहेका थिए—

‘ज्वालासिंहजीलाई मोटरबाट ओह्वालेर गौरीले मलाई मात्र यस्तो एकान्त ठाउँमा ल्याउनु—अवश्य गौरी आज ममाथि खुलि-रहेकी छन् । फेरि आज गौरी कुरा गरिरहेकी छन्—प्रतीक्षा पूरा हुन्छ—रे, एकान्त ठाउँमा आनन्द हुन्छ रे !’

भैरवप्रसादजीले अलि अधीर भएर गौरीमैयाँसित भने—

“त्यहाँ किन,—यहाँ आएर बसे त हुन्छ नि !”

एउटा एकान्त खोंचमा पुर्‍याएर ड्राइवरसाहेबले मोटर रोके—
गौरीमैयाँले भैरवप्रसादजीसित भनिन्—

“कति रमाइलो ठाउँ ! यहाँ त ओर्लने नै बेश होला !”

भैरवप्रसादजी उच्छृङ्खल भएर मोटरबाट ओर्ले । गौरी र विजय पनि ओर्ले ।

विजयले ड्राइवरको कोट र टोपी मोटरमै राखेर उत्रेका थिए ।

विजयको आँलाको संकेतबाट गौरीले भैरवप्रसादजीसित भन गरिन्—

“मेरो दाजुलाई कलकत्तामा कोसँग बसेर काम गरिरहनु-एको छ—भन्नुभएको यहाँले ?”

फेरि सागरको कुरा उठान भएकोमा भैरवप्रसादजीलाई खल्लो भयो । उनले भने—

“अहिले के त त्यो कुरा !”

विजयले गम्भीर स्वरले भने—

२१६

पूर्वस्मृति

“अहिले नै चाहिएको छ !”

एक्कासि विजय प्रकट भएको देखेर भैरवप्रसादजी खंग्रै भए । उनको हातले बगलीवाट पिस्तोल छिकेको मात्रै थियो—
विजयले छुस्तेर उनको हातको पिस्तोल खोसे ।

विजयले पिस्तौल छामेर भने—

“ए यो त मेरै रिभालभर हो—कर्नालपुरमा छुटेको—धन्य-
वाद ! अँ, भन्नोस्—सागर कलकत्तामै बसेर काम गरिरहेका
छन् त ?”

“.....”

विजयले कड्केर भने—

“धोका, छूट, वेईमानी, अत्याचार यही होला देशभक्ति ?”

भैरवप्रसादजी लाचार भएर डरले थरथर काँपिरहेका थिए ।
उनले विस्तारै भने—

“विजय, मसँग पाँच हजार रुपियाँ छ ! त्यो लिएर मलाई
छाडिदिनोस् !”

विजयले भने—

“ओहो ! भैरवजी, तपाईंले अझ विजयलाई चिन्नुभएको
छैन ! म डाँकू हैन ! म तिमीहरू जस्तो नीच पनि हैन ! मैले
चाहे जहिले पनि म तिमीहरूको सर्वस्वसमेत ज्यानै लिन सक्छु ।
आफ्नो रुपियाँ आफैसित राख्नोस् ! धेरै पटक भइसक्यो तपाईं
को अत्याचार—अब ज्यान लिएर मात्र छोड्छु ।”

भैरवप्रसादजी ज्यादै कमजोर भइरहेका थिए । उनले घुँडा
टेक्दै आत्म-समर्पण गरेर भने—

“विजय, मेरो मित्र, मलाई माफ गर्नुस् !”

“तपाईंले मलाई मित्र भन्नुभयो—हुन्छ !” तपाईंलाई माफ दिएर म तपाईंसित मित्रता गर्छु ;—तर हाम्रो मित्रताको निमित्त पहिले केही कुरा छ !

“पहिले गौरीलाई बहिनी भनेर उनीसित माफी माग्नुस् !”

भैरवजीले गौरीलाई हात जोडेर भने—

“मलाई माफ गर्नुस् !”

विजयले भने—

“अर्को कुरा—तपाईंहरू कसैसित पनि मेरो शत्रुता छैन, म तपाईंहरूको काम हेरिरहन्छु ! तर तपाईंले मित्रताको आडमा फेरि कुनै बेईमानी गर्न खोज्नु भयो भने—म तपाईंको ज्यानै लिएर छोड्नेछु ! शायद, तपाईंले मलाई पक्राउने चेष्टा गर्नुहोला—तर त्यो काममा तपाईं सफल हुन सक्नु हुन्न ! अहं म तपाईंको विश्वास गर्न सक्तैन ! यसको परीक्षाको निमित्त म भन्छु—मसँग भेट भएको कुरा कसैसित नगर्नुहोला !”

भैरवप्रसादजीको ज्यानमा ज्यान आइरहेको थियो । उनले

भएको भने—

“हुन्छ, म कसैसित पनि तपाईंसित भेट भएको कुरा गर्दिनँ !”

विजयले भने—

“तपाईंसितको मित्रता कायम राख्न मेरो अर्को पनि एउटा कुरा छ—के भने, तपाईंहरूले नेपालमा आएर आजसम्ममा के

के चालवाजी खेलनुभयो,—के के दुष्टता गर्नुभयो ?—ती सारा कुराहरू छोटकरीमा एक एक लेखेर तपाईंले उही तपाईंको डाइवरद्वारा गौरीजीको घरमा पठाउनुस्—भोलि नै ।”

“हुन्छ मं भोलि नै लेखेर पठाउँछु !”

विजयले एकैछिन गमेर भने—

“लौ त,—अब एउटा सानो सजाय त तपाईंले भोग्ने पर्थ्यो—! तपाईं आज एक दिन अलिकति हिंड्ने परिश्रम गर्नुस् ! तपाईं आफ्नो ठाउँमा पुग्दा नपुग्दै तपाईंको डाइवरले यो मोटर पनि ल्याइपुर्‍याउनेछ ! लौ त विदा,—भोलि लेखेर पठाउनुस् त !”

भैरवप्रसादजीलाई छोडेर विजय र गौरी दुवै जना मोटरमा बसे ।

मोटर हावामा उड्यो ।

मोटरमा विजयले गौरीसँग भने—

एउटालाई पहिले नै तिमीले मोटरबाट ओह्यालिहाल्यौ—नत्र त्यल्लाई पनि चेताउनु हुन्थ्यो ।”

गौरीमैयाँले भनिन्—

“दुइ, दुइ जना बदमाशसित—एक जना हजूरलाई कसरी भिडाउनु त ? यही एक जनाले त पिस्तोल छिक्‍यो । एउटालाई यसरी चेताएर छाडेपछि—कुरै सुनेर त्यो अर्को पनि चेतवावा भइहाल्ला नि ! यल्ले हजूरसंग भेट भएको कुरा उसंग नगरे पनि डाइवरले त सुनाइहाल्ला नि—आफू थुनिएको कुरा, उसको मालिकलाई !”

विजयले भने—

“यो मोटर त भैरवप्रसादकै होला ! हामीले अहिले भैरव-
प्रसादजीलाई मोटरमै राखेर ल्याएको भए हुन्थ्यो ! तर के
विश्वास त्यसको, जसको विश्वासघात गर्नु नै एउटा ठूलो दाउ
छ ! अब हेरूँ, भोलि के गर्दोरहेछ—त्यल्ले ! त्यल्लाई अहिले
हामीले मोटरमा ल्याउँदा—उसको ठाउँमा पुर्‍याउनु नै पर्‍यो !
—यत्तिकैमा मौका पाएर त्यल्ले हो-हल्ला मच्चायो भने—हामी-
लाई भागाभाग गर्नुपर्छ कि सब दुष्टको सामना गर्नुपर्छ ! मोटर-
समेत छोडे पनि कुरा त्यही हो । हामीलाई घरसम्म हिँडेर
आउनुपर्छ । यसलाई पनि पहिले उतै हाम्रै ठाउँमा लगे त
हुन्थ्यो—तर व्यर्थैमा यल्लाई किन उता लैजानु भनेर—यति
सजाय दिएको ! हिँडोस्न आज अलिकति—कहिलेकाहीं हिँड्नु
पनि पर्छ !”

गौरीमैयाँले हाँसेर भनिन्—

“कसरी डराएको त्यो अगि—मानैँ आँट्यो भन्ने ठानेर
होला ! हजूर रिसाएर कङ्किवक्सँदा एकपल्ट त मलाई पनि
डर लाग्यो, सत्ते !”

विजयले मोटरको घडीमा आठ बजेको हेरेर गौरीमैयाँसित
भने—

“त्यल्लाई हिँडेर उसको ठाउँमा पुग्न एक घण्टा लाग्ला !
अब हामी सोच्नै जाने कि एकछिन घुमेर जाने ?”

गौरीले भनिन् —

“एकछिन घुमेरै जाऊँ न त,—उ चन्द्रमा पनि उदाएछ !”

विजयले मोटरमा तेलको अन्दाज गरेर मोटर टुँडिखेलतिर घुमाउँदै भने—

“मलाई त त्यो चन्द्रमाले पोल्छ,—तर तिमी चन्द्रमाको वर वस्ता भने ज्यादै आनन्द लागिरहेको छ !”

गौरीले भनिन्—

“फेरि कविता !—मलाई भने के भएको होला—डाँको छोडेर रुन मात्रै मन लाग्छ !”

“किन नि ?

“हजूरलाई पाएर—कुन्नि किन हो—! म कस्तो भाग्यमानी रहिछु, मैले हजूर जस्तो बहादुर र बुद्धिमान्, लायक र सुन्दर मान्छेलाई पाएँ ! हजूरसँग यसरी वस्तु पाउँदा त म यो पृथ्वी-भन्दा धेरै माथि छु कि जस्तो लाग्छ ! यो के भएको होला ?”

विजयले भने—

“प्रेम !—मलाई पनि गौरी, तिमीलाई पाएर ज्यादै ममता लाग्छ । कस्तो तारतम्य, कहाँको मान्छे कहाँ आएर तिमीसित यसरी भेटघाट भयो ! सागरको पनि मलाई ज्यादै प्रेम लाग्थ्यो ! तिमी उनैकी बहिनी अब ! फेरि तिमीसँग भेटघाट हुनुभन्दा पहिले नै मैले तिम्रो तसवीर पाउनु—कत्रो संयोगको कुरा ! म अस्ति एक दिन वंशीले डाकेर सुनडोलसम्म जाँदाखेरि पनि कहिले आएर तिमीलाई देखुँला जस्तो लागिरह्यो—मलाई ! तिमीलाई नै ढल्ङ्गली सँझिरहेँ !

अब बाले हाम्रो बिहा गरिदिनुहुन्छ । हाम्रो बिहामा नचाहिने किसिमको भडक त केही पनि नगर्ने है, गौरी !”

“.....”

“तिम्नो नाम कल्ले राखेको हँ ? कति प्यारो नाम ! मलाई त नाममै पनि प्रेम लागि रहेको छ !”

कुरा गर्दागर्दै टुँडिखेल र शहरको पनि फन्का लगाएर विजयले विस्तारै मोटर रोके ।

गौरीमैयाँले भनिन्—

“ए, कति चाँडै आइपुगिइसाकएछ !”

दुवै जना मीटरवाट ओर्ले र घरतिर लागे ।

डाइवर थुनिएको कोठाको ढोका खोलेर विजयले डाइवरलाई उसको कोट र टोपी दिएर भने—

“अब जानोस् डाइवरसाहेब, मोटर तयार छ !”

डाइवरले अपनी कोट र टोपी लिएर सुइँकुच्चा ठोक्क्यो ।

विजयले पनि बाह्र घण्टाको लागि मेजर बूढा र गौरीमैयाँसित बिदा लिए ।

१५

दुःख, पीडा, सन्ताप, पीर, रोग, शोक, व्यथा, जलन, डाह—यी सब के हुन् ? यो प्रश्नको अनुभवसिद्ध खुल्दा उत्तर छन्—सुख-सामग्रीको दिग्दर्शन, भोग र विलासको जागरण, लोभ-लालच, दुराग्रह र दुश्चिन्ता अनि असन्तोष !

मेजर गगनसिंहकी मेजनी उत्तरकुमारी-दुःख, पीडा सन्ताप, पीर, रोग, शोक, व्यथा, जलन र डाहले अस्पटाइरहेकी थिइन् । विजय र गौरीको परस्परको प्रेम देखेर ईर्ष्याको आगोले उनको मन गोली लागेको बाध जस्तै उफिरहेको थियो ।

विजयको सुगठित शरीर सुन्दर रूप देखेर उत्तरकुमारी—काम-वासनाले उत्तेजित भइरहेकी थिइन् । गौरी र विजयको परस्परको प्रेममा उनको क्रोधको आगो बलिरहेको थियो । गौरीको सट्टा आफैले विजयसँग प्रेम गर्ने लोभ र रहर लागि-रहेको थियो उनलाई । विजयदेखि उनी मोह भइरहेकी थिइन् । उनमा पनि आफ्नो यौवन, रूप र सौन्दर्यको पूरा मद थियो । विजय रिझिरहेका गौरीको सौन्दर्यमाथि उनी मात्सर्यले जलि-रहेकी थिइन्—मनमनै ।

काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मात्सर्यले एकैपल्ट वशीभूत भएर रन्थनिइरहेकी थिइन्—मेजनीसाहेव ! उनी मनमनै जलेर विचार गर्थिन्—

म गौरीभन्दा के कुरामा कम्ती छु—उमेरमा, रङमा, रूपमा, कदमा, हिसीमा, औकातमा—कुन कुरामा ? त्यो गोरी छ भने म पनि गोरी छु । त्यो तरुनी छ त म पनि तरुनी छु । त्यो उन्नाईस भए, म बीसको । त्यो राम्री भए, म छन् राम्रो छु । त्यो जत्री छ, म उत्रै छु । मेरो हिसीमा कति मानिसहरू भुत्कै छन् । रामवीर, मोहन, बले र डल्ले पनि मलाई देखेर हुरुक हुन्छन् । मेरो माइती पनि यो घरभन्दा कुनै कुरामा कम्ती छैन । म के कम—गौरीभन्दा—

कहिले घण्टौंसम्म अगाडि ऐना राखेर सिंगारपटार पारेपछि आफ्नो सौन्दर्यको घमण्डले मेजनीसाहेव आफै हाँस्थिन् । उनी ऐनाको आफ्नो प्रतिबिम्बसँग पनि सोधिन्—

“कोभन्दा को कम ?”

फेरि कहिले मेजनीसाहेव तर्क गर्थिन्—

‘म यस्ती राम्री र तरुनी छु त विजयले मलाई किन प्रेम गर्दैन ?—प्रेम गर्ने त के कुरा, त्यल्ले मलाई हेर्दै हेर्दैन, वास्तै गर्दैन !

विजय—राम्रो छ, बेस छ, लायक कै छ !

दुनियाँमा सब प्रेम गर्छन् । मैले त एउटा प्रेम गर्ने मानिस-सम्म पनि पाइँनँ । आफूलाई सधैंको यही घोरै बूढाको पीर छ । रामवीर, मोहन, बले र डल्लेहरू विजय जस्ता छैनन् । उनीहरू त सब भमरा नहुन् । फूलको रस चुस्यो—उड्यो, भमरालाई के प्रेम ।

प्रेम गर्नु कुनै पाप हैन भने—अब म पनि विजयसित प्रेम गर्छु ; म विजयलाई नै चाहन्छु ।

म गौरीकी सौतिनी आमा हुँ त मेरी आज्ञा बिना, सल्लाह-
बिना—जोसित पायो उसित प्रेम गर्ने त्यो मात्रै को हो र—त्यो
मात्रै कुन ड्याङ्की मूला हो ! त्यसको त रामवीरसित बिहाको
कुरा चलिरहेको छ ! गौरी रामवीरलाई नै भिडाउनुपर्छ,—अनि
हेरूला, विजयसित प्रेम गरेकी त्यल्ले, बाबुको सम्पत्तिमा दावी
गरेकी, हेरूला विष खाएर मरेकी !

अब यो घर बूढाको सम्पत्ति सब मेरै हो—! जो शत्रु
थियो, मेरो आधा भाग खोस्ने—त्यो बितिहाल्यो ! गौरी मेरै
हातकी पुतली हो ! हुनत म गौरीका निम्तिमा आउने विजयलाई
पनि यो घरमा खुट्टै राख्न नदिन सक्तथेँ—तर त्यो विजय
नभएर अरु कोही भएको भए ! विजय त आओस्, आओस्
सधैंभरि ! उ आएको त मलाई ज्यादै बेस लाग्छ ! म उसलाई
प्रेम गर्छु ! म उसलाई आफ्नै गराउँछु !

उत्तरकुमारीले विजय र गौरीको वारेमा जति सोच-विचार
गरे पनि मनको कुरा बाहिर व्यवहारमा ल्याइहाल्न पनि सकेकी
थिइनन् । उनको घाँटीमा बूढोको घाँडो लागेको थियो । त्यही
बाधा थियो । विजयसँग प्रेम गर्न पनि उनको बाटोमा गौरी नै
बाधा भइरहेकी थिइन् ।

मेजनीसाहेबलाई ठूलो डाह र छटपटी भइरहेको थियो ।
उनलाई रातमा नीद थिएन, दिनमा चैन थिएन । मुर्मुरिइरहेकी
थिइन् मनमनै उनी ।

मेजनीसाहेब कोठाको घडीको हरएक टिक-टिकमा

झस्कन्थिन् । घडीको टिक, टिकसँगै उनको मुटु पनि ढुक-ढुक हान्थ्यो । बाहिर नजीकैको वनमा चराले आफ्नो सुरिलो कण्ठले लयदार भाषामा लेग्रो तानेर 'काफल पाक्यो' भनेर कराएको पनि मेजनी साहेबलाई झर्को लाग्दथ्यो । त्यो 'काफल पाक्यो' चराले 'काफल पाक्यो' भनेर उनैलाई छेड हानेको ठान्थिन् उनी । कोठाको झ्याल, ढोका थुनेर बस्दा पनि घरमा ठक्कर लागी लागी बाहिर हावा सुसाएको सुनेर उनलाई विरहको गीत गाउन मन लाग्थ्यो । झ्यालको ऐना थर्कँदा उनी पनि थर्कन्थिन् । मेजर बूढाको चाउरे मुख देखेर उनलाई विरक्त लाग्थ्यो । उनी जहाँ पनि, जता पनि सधैंभरी मुसुक हाँसिरहेको विजयकै अनुहार देखिन्थन्— मेचको खुट्टामा, भित्तामा,—सिलिङमा, बादलको काप-कापमा, चन्द्रमामा अनि पलङमा । पलङमा त उही जर्कट्टो बूढो नै ठसठसी कनेर तेर्सिरहेको देख्ता फेरि उनको सातोपुत्तो उड्थ्यो । उनी ज्यादै दुःखित हुन्थिन् ।

मेजनीसाहेबलाई दुःख लाग्नु स्वाभाविकै कुरा हो ।

खानै नपाएको भोको मान्छेले आफ्नो अगाडि कसैले थाल-भरि-भरिका अनेक अनेक किसिमका मेवा-मिष्ठान्न र परिकार-हरू, तप् तप् रस चुहिरहेका रसवरी, चमचम र लालमोहनहरू कपाकप गोदिरहेको देख्ता—त्यो भोको मान्छेकोमुखा जरूर थूक रसाउँछ; आफूले खान खान नपाएकोमा उ जरूर दुःखी हुन्छ ।

दुनियाँमा दुःख भनेको कुरा नै अतमानता हो । कोही खान पाउने, कोही नपाउने ! कसैको बडे बडे शानदार भवन, कसैको टाउको घुसाने झुप्रो पनि नास्ति ! कोही करोडपति कोही

भीखमङ्गल ।—यस्तो नभएर सब कुरामा सब वरावर भए, सबको महल भए अथवा कसैको पनि नभए—अथवा सबैको समान कुप्रो भए—को दुःखी हुन्थ्यो ?

दुनियाँमा धानै नभएको भए—भात खान नपाउने गरीबलाई भात खान पाइँन भन्ने दुःख शायद हुँदैनथ्योहोला !—अथवा प्रकृतिले सबैलाई एक माना अटाउने वरावर साइजको पेट दिए जस्तै—पृथ्वीमा पनि सबैको वरावर हक भएर सबैले खान पाए पनि कोही दुःखी हुँदैनथ्योहोला !

कोही बल र छलले एकलौटी डकैती गर्दै धन-धान्यले पूर्ण भएर उपरतली हुने गरी भूँडी ठटाएर धिक्छन्, घाँटी ठड्याएर धोक्छन्; कसैलाई दाना, दानाको निम्ति सुकेर आँसु बगाउनु पर्छ । दाना दानाको निम्ति सुकेर छाती पिट्ने गरीबलाई दुरुपयोग भएर सडिरहेको अन्नको थुप्रो देख्दा जरूर दुःख हुन्छ !

केही वर्ष अघि हवाईजहाज थिएन । त्यो बेलामा हवाईजहाज चढ्न पाइँन भन्ने दुःख पनि कसैलाई थिएन होला ! अब हवाईजहाज आयो ! कोही काम न काजसित तारुन्तार यता र उता दौडँदा र डिल्ली र नेपालको ओहोरदोहोर गर्दा पनि वातिनैपिच्छे हवाईजहाजै चढ्छन्; कसैलाई भने बाबुको मर्ने अवस्थाको मुख हेर्नको निम्ति एक दिन हवाईजहाज चढ्न पनि नसीव छैनभने—त्यो नसीव नहुनेचाहिलाई जरूर दुःख लाग्दो हो !

कोही धनी, कोही गरीब ! एउटै मानव-जातिमा पनि दानव र मानव ! कोही ठूला जातका, कोही साना जातका

—रे स्वार्थीहरूको यस्तो जुद्धता, यस्तो जाली भेद-भाव, यस्तो कपटी असमानता—मान्छेको निम्ति दुःखकै कुरा हो ! अब यस्तो आफ्नो दुःख र मर्म वुझ्ने मान्छेहरू समानता र शान्तिको निम्ति इन्कलाव मच्चाएर क्रान्ति गर्न मैदानमा डट्छन् भने—यसमा कुनै आश्चर्यको कुरा छैन ।

ए, यो लेखनीको जोशमा कुरा त परै हुत्तिन्छ । यहाँ त कुराको प्रकरण छ उत्तरकुमारीको दुःखको ! हो, मेजरनासाहेव उत्तरकुमारीको हृदयरोगको, उनको मनको दुःखको उथल-पुथलको, इन्कलाव र क्रान्तिको !

उत्तरकुमारीको पनि मेजर वूढा उनी समानकै भएका भए— विजय र गौरीको खुल्दो जोडी देखेर उत्तरकुमारीलाई त्यस्तो विघ्न दुःख लाग्दैनथ्यो होला ! उनलाई त्यस्तो डाह र छटपटी हुँदैनथ्यो होला ! के गरून्, उत्तरकुमारी बहुताही नभएर— उनको जवानीको त्यस्तो मध्याह्न वेलासा शक्तिहीन वूढोकी स्वास्नी भएर आफ्नै अगाडि उनी विजय र गौरीको त्यो गाढा प्रेमलीला देख्थिन्—कसरी सहून् उनी !

विजय र गौरीमैयाँमा दिनपर दिन ज्यादै घनिष्ठता बढिरहेको थियो । उनीहरू स्वतन्त्र भएर हाँस, खेल र कुराकानी गर्थे, घुमफिर गर्दथे—वन र उपवनमा; पर्वत, मैदान र नदी नालामा !

गौरीमैयाँ र विजयको पवित्र प्रेम-विहारमा सन्ध्याले पखेटा फिजाएर पर्दाको काम दिन्थ्यो; रूख, रूखका पात, पाताले हावामा ठक्कर लागेर पड्का डोलाउँथे, चन्द्रमा चन्द्रिका फिजाएर हाँस्थे ताराहरू आफसमा कानेखुसी गरेर आँखा झिम्काउँथे ।

विजय सरासर पहिले बगैंचामा आएर गौरीको प्रसीक्षा गर्दथे । हाँस्ते, हाँस्ते हंसगामिनी गौरीमैयाँ विजयको स्वागत गर्न आइपुग्थिन् ।

गौरी र विजयको त्यो प्राकृतिक मिल्दो जोडी देखेर रुख, पात, लता, फलफूल, पशु, पक्षी सबै खुशी थिए; सूर्य, चन्द्र र सारा नक्षत्रगण खुशी थिए; मेजर वूढा त अत्यन्त नै खुशी थिए । आफ्नो खुशीले नै गौरीमैयाँ र विजयको हाँस-खेल र ठट्टामा, उनीहरूको बहारमा—कहिलेकाहीं मेजर वूढा पनि सरीक हुन्थे । वूढालाई आफ्नो साथमा पाएर गौरी र विजय पनि खुशी हुन्थे ।

मेजर वूढासमेत गौरी र विजयकै पक्षमा हुँदा, उनीहरूको साथमा लाग्दा—मेजरनीसाहेव मात्रै फुट्टा हुन्थिन् ।

आफ मात्र फुट्टा भएर होला त्यो वसन्तऋतुको उन्मादले उत्तरकुमारीको मन आतुर र अधीर भएर रुन्थ्यो । कहिले उनलाई कामज्वर बढेर त्यस्तो वसन्तऋतुमा पनि उनी ठक् ठक् दाँत बजाउँदै काँपथिन् । कहिले डाह र गर्मी भएर खल खल पसीना काढ्थिन्—उनी । कहिले र उनलाई त्यसै पनि थकाइ लागेर उनका हात, गोडा फतक्क गल्थे । उनलाई ज्यादै अशान्ति भइरहेको थियो ।

हुनत उत्तरकुमारीको दुःख, रोग र अशान्तिको हेतु केवल असन्तुष्टि मात्र हो,—नत्र उनलाई के कुराको कमी थियो—र ! धन, मान, इज्जत, रूप र यौवनको साथै रामवीर, मोहन, बले र डल्लेसित उनको पनि स्वतन्त्रता नै थियो ।

भोग विलासको आसक्त र अनुरागी व्यक्तिमा सन्तोष र

सुख भन्ने कुरा कहिल्यै पनि हुँदैन—भए पनि ज्यादै क्षणिक ।
भोग गर्दा, गर्दा विलासी व्यक्तिको अङ्ग-प्रत्यङ्ग नै चाहे
रोगले फतफती किन नझरोस् तर त्यो भोगमा उ कहिले पनि
सन्तुष्ट हुँदैन । जति होओस्—पुग्दैन, जति खाओस्—अघाउँ-
दैन, जति घुसोस्—घुस्तैन, जति लिप्सियोस्—हुँदैन !

तलतल त्यल्लाई लाग्छ—जो अम्मली छ ! जो अम्मली नै
छैन—त्यल्लाई अम्मलको के तलतल !! बाहुनको बाबुले च्याऊ
खाओस्न स्वाद पाओस् !!

तातो रगत चुसेर रात, दिन मखमलको डसना र सिरकमा
घुसने उपियाँ र उडुसहरूलाई जाडो लाग्ला, पानीमा वस्ने
माछालाई के जाडो !

हावादार वडेवडे महलको अटाली र कौसीको हावा, विजुली-
पङ्खाको हावा, मोटर र मैदानको हावाले पनि नलछारिएर
गर्मी ले त्यही पाक्छ,—जसलाई धनको राप र अर्काको ढाहले
पोलिरहेको हुन्छ—ज्येठ, वैशाखको धूपमा खलबली पसीना
काढेर भारी बोक्ने गरीव भरियालाई केको गर्मी !

अनेक, अनेक कुराको कल्पनामा कल्पिएर रात, दिन
अजिगर लडे छँ तेर्सिने लम्पटलाई थकाइ लाग्दछ-दाना, दानाको
निम्ति दिनभरभर चट्टान फोर्ने श्रमजीवीहरूलाई केको थकाइ !

वडे-वडे रङ्गमहलको चहलपहलमा, जाल खेल र कपटी व्यव-
हारमा, कूट-नीतिमा, विषय-वासनामा शान्ति र आनन्द खोजेर
कसरी पाइएला ? जहाँ अनिद्रा, जलन र अशान्ति मात्र हुन्छ !
त्यस्तो वस्तुमा शान्ति र आनन्द खोज्नेलाई मखमलको डसनाले
डस्तछ; मेवा मिष्ठान्न र चौरासी व्यञ्जनमा अमन हुन्छ !

शान्ति त त्याग, तपस्या, बलिदान र परोकारमै फुल्दछ; श्रमजीवीहरूको सुस्केरामा फल्दछ, गरीवहरूको साग, सिस्नु, गुन्द्रुक र ढिंडोमा मिल्दछ !

मेजर बूढामाथि सद्भावना राख्दै, गौरीलाई छोरी संकेर सत्य व्यवहार गरेकी भए—उत्तरकुमारीको हृदयमा पनि शान्ति हुने थियो कि ! तर त्यो किसिमको उनको चित्तावृत्ति नै भएन । उनी त गौरीमाथि जलेर दाह्रा किटिरहेकी थिइन्, विजयसंग मोह भएर आतुर भइरहेकी थिइन् ।

विजयको रूप डीलडौल र जवानी; उनको नाक, आँखा गाला, मुख, हात, खुट्टा इत्यादि अङ्ग-प्रत्यङ्ग र हिंडाइ, बोलाइ, हँसाइमा समेत उत्तरकुमारीलाई ज्यादै लोभ लागिरहेको थियो । निल्न हुने भए विजयलाई स्वात्तै निलिथिन् उनी, खान हुने भए खान्थिन् । आँखाले त विजयलाई स्वात्तै निलिसकेकी थिइन्—उनले । त्यसैले त उनी जता पनि विजयकै सुन्दर स्वरूप मात्र देख्थिन् । उत्तरकुमारीले कतिपल्ट विजयलाई सपनामा पनि देखिन्—देखिन् के एकपल्ट त उनले विजयलाई सपनामा पाइन् पनि । निद्राबाट विउँछ्न्दा त उनको तकिया निश्चुक्क भएर भिजिरहेको शायद उनको प्रेमको आँसुले होला ।

मेजरनीसाहेब अत्यन्त नै विह्वल भइरहेकी थिइन् । व्याकुल हृदयले सिंगारपटार पारेर उनी कतिपल्ट विजयको देखा परिन्—विजय उनलाई हेर्दै हेर्दै नथे । कुन बेला विजय आउँछन्—भनेर उनी तृषित नेत्रले ऋयालबाट विजयको बाटो हेरिरहन्थिन । विजय आएको ऋयालबाट देख्नेवित्तिकै भज्या

ओर्लेर कतिपल्ट उनले छिंडीमा र भय्याङ्मुनि विजयसित जंका भेट गरिन् । कति, कति नखरा देखाइन्, व्यंग्य पनि हानिन्—विजयले भने उनको वास्तै गरेनन् ।

मेजरनीसाहेव छयालवाट विजयको वाटो हेरिरहेकी थिइन्, मेजरसाहेव घरमा थिएनन् । गौरी आज आउनुभन्दा अगाडि नै विजयको स्वागतको निम्ति बगैंचामा गएको थिइन् । विजय तल चोकमा आएर बगैंचातिर सोझिनै लागेका थिए—छयालवाट विजयलाई लक्ष्य गरेर मेजरनीसाहेवले छाले पाउँ भनिन्—

“गौरीमैयाँ त माथि नै, आज सञ्चो छैन उनलाई, हजूर माथि नै सवारीहोस्न !”

विजयले एकपल्ट पुलुकक माथि छयालतिर हेरेर घरभित्र पसे । गौरीलाई सञ्चो छैन—भनेको सुन्दा उनको आकृति नै अर्को भएको थियो ।

विजयको स्वागतार्थ भय्याङ्को टाउकोसम्म आएर मेजरनीसाहेवले विजयलाई आफ्नो कोठातिर हातले देखाउँदै भनिन्—

“यता हजूर !”

मेजरनीसाहेवको मुटु ढुकढुक हानिरहेको थियो । विजय मेजरनीसाहेवको पछि लागेर उनको कोठामा पुगे ।

विजय कोठामा पसेका मात्र थिए—मेजरनीसाहेव उत्तरकुमारीले कोठाको ढोका बन्द गरेर छेस्कनी लाउँदै कमजोर बोलीले विजयसित भनिन्—

“राजहोस्न एक छिन् !”

विजयले अलि आश्चर्य भएर उत्तरकुमारीसित सोधे—

“किन ढोका लाउनुभो—गौरी खै त ?”

उत्तरकुमारीले विजयको हात समातेर विनीत भावले भनिन्—

“म काली छु र हजूर, म पनि त गौरी हुँ नि ! छिः राज होस्न एक छिन, विन्ति भन्छु ! हजूर त सारै निर्दयी मान्छे रेछ-व्यारे ! मलाई भने के भएको होला हजूरलाई देखेको दिनदेखि....!”

उत्तरकुमारीको भाव र कुरागराइको ढङ्गले विजयलाई एक-दम पृथ्वी नै भासिएको जस्तो लाग्यो । उनले उदसेर उत्तर-कुमारीको हात ढुक्दाँदै आत्तिको स्वरले भने—

“तपाईंले के भन्नुभएको—मैले त केही पनि बुझिँनँ ! तपाईं त मेरो....!”

उत्तरकुमारीले विजयको छातीमा त्यसै, त्यसै लिप्सन खोज्दै लागू खाएको स्वरले बीचैमा कुरा उछिनेर भनिन्—

“मेरो राजा, म पनि स्वास्नीमान्छे हुँ । मेरो उमेर छ, रूप छ; मेरो छातीभित्र ठूलो वेदना छ ! म यो बूढोको स्वास्नी भएर कसरी चित्त सहाल्छु ? मलाई पनि यो दुःखको समुद्रवाट पार लगादवक्स्योसं राजा ! म हजूरकै शरणमा छु,—म पनि पाउकी दासी बन्न पाउँ !”

विजय रनभुल्ल भए । उत्तरकुमारीमाथि उनको रनाहा छुट्टि-रहेको भए पनि उनलाई अलिकति दया पनि लागि-रहेको थियो । उनले दह्रो भएर उत्तरकुमारीको हातवाट फुल्कँदै भने—

“के भन्नुभएको यस्तो ?”

विजयले ढोका खोल्न लागेको देखेर उत्तरकुमारीले आवेशमा उनलाई—हजूर पनि नभनेर भनिन्—

“मलाई मारेर जानोस्—वरु ! मेरो भेद मात्र लिएर त्यसै जानुभयोभने म आत्म-हत्या गरेर मछु ! मेरो हत्याको दोषी तपाईं नै वन्नुहुनेछ !”

विजयले उत्तरकुमारीलाई संझाउने अभिप्रायले भने—

“तपाईं त मेरी आमावरावर हुनुहुन्छ !”

उत्तरकुमारीले रूखो हाँसोको एक हल्का लहर छोडेर भनिन्—

“म कसरी तपाईंकी आमावरावरकी छु,—म के तपाईं-भन्दा जेठी छु कि, बूढी छु कि,—म गौरीभन्दा के कम्ती छु ?”

“तपाईं बूढी र मभन्दा ज्येठी पनि हुनुहुन्न तर तपाईं मेरो आमाको ठाउँमा हुनुहुन्छ !”

उत्तरकुमारीले भनिन्—

“बुद्धू बाबुसाहेव, प्रेममा ठाउँको प्रयोजन हुँदैन ! समाजका दुइ रूप छन्—भित्री र बाहिरी ! समाजको बाहिरको रूपमा ठाउँको आवश्यक होला—भित्रीको रूपमा हुँदैन । समाजको भित्रीको रूपमा त जगन्नाथ छ जगन्नाथ ! जहाँ कुनै भेदभाव छैन—कुन आमा, कुन स्वास्नी, कुन दाजु, कुन पोइ सब सरोवर छन् ! मलाई नै हेर्नेस्—म सडेकी छु, गलेकी छु ?—हजूरलाई म आज आफ्नो छाती खोल्छु,—समाजको भित्री रूपमा म आफ्नै सौतेनी दाजुकी छोरी हुँ, बाहिरको समाजमा आफ्नै बाबुकी छोरी ! त्यस्तै—कति डोलेका छोरा-छोरी जन्मनेवित्तिकै जर्नेल र मैयाँसाहेव भएका छन् । कति सयस र बैठकेहरू खास जर्नेलका छोरा छन् । कस्ता, कस्ता घरानियाँ बाहुनका छोरीहरू रण्डीवाट जन्मेर रण्डी नै भएका पनि छन् ।

हामी पनि यही समाजभित्र छौं—भने हामी किन छोडौं-
दुनियाँको यो सुख-भोग ? समाजको दुइ रूपमा.....”

उत्तरकुमारीको कुरा सुनेर विजयको चारैतिरको संसार
घुमिरहेको थियो—पलङ्ग, भित्ता, तसवीर छ्वाला र छ्वालाबाट
देखिएका रुख र घरहरू पनि घुमिरहेका थिए । उनलाई रिंगटा
लागिरहेको थियो बाक्वाकी आइरहेको थियो । उनले दुइ हातले
कान थुनेर उत्तरकुमारीलाई भने—

“भो, भो नवताउनुस्—तपाईंको समाजको नग्न-रूप !
तपाईंको समाजको दुइ रूप होला,—मेरो त एउटै समाज छ—
त्यसको एउटै रूप छ ! तपाईंको लेखा दुनियाँ नै त्यस्तो
होला....!”

फूर्तिसाथ ढोका खोलेर विजय बाहिर निस्के । विजयले
कान थुन छोडेर ढोका खोलिरहेको वखतमा सुनेका थिए—

“.....जानोस्, जानोस् ! गौरीलाई पाउने लालसा भए-
मेरो कुराको पनि विचार गर्नुस् ! म तपाईंलाई.....।”

खलखली पसीना काढेर सर्पिणीले जस्तै सास फेरिरहेकी
थिइन्—उत्तरकुमारी । आगोको फिलुङ्गा जस्तै उनका आँखाबाट
आँसु बगिरहेको थियो । उनले धर्मराउँदै उठेर छ्वालाबाट
हेरिन्—

चोकबाट निस्केर विजय गइरहेका थिए । आज उनले वगैँ-
चाको ढोकामा खुट्टै राखेनन् ।

मैनाले कोठाभित्र पसेर छ्वालाबाट विजयलाई हेरिरहेकी
उत्तरकुमारीसँग सोधी—

“के हेरिरहनुभएको हजूर—आँखाभरि आँसु लिएर ?”
उत्तरकुमारीले मैनालाई नहेरेरै भनिन्—

“हँ ! हेर्न, यतातिर एकपल्ट पनि नहेरेर गएको त्यो !”

मैनाले भनी—“अर्काको मान्छेले पनि हेर्छ त भनेको—
हजूरको कुरा पनि !”

“आज नहेरे पनि भोली पर्सि त त्यल्ले नहेरेर सुख्खै छैन—
हेरिराख्न तँ ! सुमर्ला गौरीलाई नत्र...! त्यो बाइफाले नखरमा-
उली वगैँचामा के गरिरहेकी छ नि—हेरिन्स् तैले ?”

“हेर्ने,—वगैँचामा वसेर माला उनिरहेकी छ—त्यै नाठोलाई
लाइदिन होला !”

“होला; तर आज हिस्सिई त्यो ! विजय वगैँचामा जाँदै
गएन !”

मेजनीले छयालवाट फर्केर मैनासित भनिन्—

“साँच्ची भन्न त मैना, अब कुन उपाय गर्ने ? बद्धूसँगको
फेला परियो के गर्नु !—आज कत्रो आशा थियो, त्यसै भागेर
गयो !”

मैनाले एक छिन संझेर भनी—

“हजूरले उही अस्ति नै हजूरको माइतमा गरिवक्सेको जस्तो
काइदा गरिवक्स्योस्न, एकपल्ट यहाँ पनि !”

“ए, हो हो ! ठीक भनिस्—एकपल्ट त्यसो पनि गर्ने लौ !
हेरूँ, त्यसै त कहाँ उम्कला त्यो !”

ठोटरी पंडितजीले गाउँमा विजयको नाम र काम अर्कै बताएका थिए । साथै उनले घर-घरमा विजयको योग्यताको प्रचार गर्दै शिक्षाको महत्व पनि बुझाएको हुनाले विद्याध्ययनको लागि उनको घरमा गाउँका केटाकेटीहरूको ताँती लागिरहेको थियो ।

विजयले विद्यार्थीहरूको योग्यताअनुसार यथासाध्य सबैलाई राम्रोसँग पढाइरहेका थिए । ठोटरीजी पनि पढाउँथे ।

विहान, विहान ठोटरीजीको गोठ र आँगन पाठशाला जस्तै देखिन्थ्यो ।

त्यो अध्यापनको कार्यवाट ठोटरीजीको सानो गृहस्थी पनि सजिलैसित चलिरेहेको थियो । विजयको सहवासमा पण्डितजी अत्यन्त प्रसन्न भइरहेका थिए ।

ठोटरीजीसँग गाउँलेहरू त्यसै पनि खुशी थिए । उनको त्यस्तो सत्कार्यवाट झन् पनि खुशी भइरहेका थिए ।

विजय जस्ता मिलनसार र प्रतिभाशाली व्यक्तिलाई गाउँमा पाउँदा—गाउँका गण्यमान्य सज्जनहरू सबै खुशी थिए ।

त्यस जमलगाउँको घर-घरमा र अरू अरू गाउँ घरमा पनि घुमेर ग्राम-निवासी जनताको दुःख र सुखमा, उत्सवमा, जुनसुकै पर्व र संकट-कालमा पनि विजयले साथ दिइरहेका थिए । गाउँ-घरमा यता उता जाँदा विजय कहिले एकलै जान्थे,—कहिले उनले गौरी र मेजर बूढालाई पनि आफूसँगै लान्थे ।

विजयसँग भेटघाट गरेर एकपल्ट कुराकानी गर्ने जोसुकै मान्छे पनि—विजयको शिष्टता, विनय-शीलता र कर्तव्यपरायणतामा मुग्ध हुन्थे । उनीहरूले फेरि कहिले पनि विजयलाई विर्सन सक्तैनथे ।

विजयले समाज-सेवा नै मातृ-भूमिको सेवाको पहिलो कदम संकेर—त्यही सेवाभित्रै ग्रामनिवासी शुद्ध बुद्ध नेपाली जनताको जीवन र सुख, दुःखको अध्ययन गरिरहेका थिए ।

हुनत विजयको एक इशारामा एउटा ठूलो दल खडा हुन सक्तथ्यो । तर विजयले वर्षामा उम्रने च्याउ जस्तै—धमाधम खडा भइरहेका नेपालका संघ, संस्था जस्ता कुनै पार्टीको उद्घाटन नै गरेनन् । संस्था खडा गरे पनि उनी त चाहन्थे विश्वव्यापी आन्दोलन गर्न—विश्वकल्याणको निम्ति मातृभूमिको रक्षाको निम्ति । विश्वव्यापी आन्दोलन गर्न—विश्वसंस्था त खडा नै छ सधैं । जुन संस्थाको नाम छ—समाज ! राजनीति, धर्मनीति, अर्थनीति र कूटनीति इत्यादि यही समाजको अन्तर्गत छ । समाजमा शिक्षा, चेतना र एकता भएको खण्डमा—उद्योग, उन्नति, सुधार र आफ्नो अभाव पूर्तिको निम्ति स्वयमेव आन्दोलन हुन्छ—भन्ने धारणाले सधैं समाज-सेवामै संलग्न भइरहेका थिए—विजय ।

विजयले जमल गाउँमा गाउँका केही भलादमी र ठोठरी पण्डितको सहयोगबाट एउटा छुट्टै पाठशाला खडा गराए । त्यस पाठशालामा संस्कृत, नेपाली र अंग्रेजी शिक्षाका निमित्त माष्टर

र पण्डितहरू पनि नियुक्ति गरिए । विजयले पाठशालामा प्रौढ व्यक्तिहरूको निम्ति पनि राती शिक्षाको सुव्यवस्था मिलाएका थिए । विजयको प्रबन्धबाट आसपासका अरू गाउँहरूमा पनि त्यसै स्थानीय बालक, बालिका र प्रौढहरूको लागि पाठशालाहरू स्थापना भइरहेका थिए ।

विजयले गाउँ, गाउँका बाटाघाटा र घर-घरको सफाइको निम्ति पनि योजना तयार गरेर ग्रामनिवासीहरूमा एउटा सफाइ आन्दोलन गराए ।

जमलगाउँ र आसपासका गाउँका सारा वासिन्दाहरू एक भएर—कोदाला, कोदाली, चाँदे, हँसिया, कुटा, खुर्पा, पिक, सावेल, वेच्चा र खर्पन, डोका र डालाहरू लिएर गाउँमा बाटो बाटो र घर-घरमा सफाइ आन्दोलन मच्चाए । त्यस सफाइ आन्दोलनमा—केटा-केटी, नवजवान, बूढा र कति स्वास्नीमानिसहरू पनि थिए । किसान, काजीसाहेब, बाबुसाहेब र पण्डितजीहरू सबै हाँसी, हाँसी कोदाली खन्दथे । जसमा मेजर गगनसिंह, विजय, गौरीमैयाँ र ठोटरी पण्डितजी पनि थिए । गौरीमैयाँले डोको बोकी बोकी माटो ओसारेको देखेर त्यस सफाइ आन्दोलनमा सरिक भएर काम गर्न घर-घरबाट अरू-अरू स्वास्नी मानिसहरूको पनि धुइरो लाग्यो । तिनीहरूमा कति कोठे रानी थिए, कति मैयाँसाहेब; त्यहाँ कजिनीसाहेब र पण्डितनीबज्यैहरू पनि सामेल थिए ।

सफाइ-आन्दोलनमा—कुनै-कुनै घरको जीर्णोद्धार भयो; कति थोत्रा पाटीहरू भत्काइए, एउटा गाउँको खोलामा त पक्की

पुल पनि वन्यो; कति काँडा, सिस्ता र उन्धूँका घारी फाँडिए; ढल वने; वाटो छेक्ने डिस्कोफोरिएर—अध्यारोमा मान्छे र वस्तुभाउ मिल्ने वाटाका भोका खाडल पुरिए। त्यसो गर्दा वाटो सफा, सुग्घरको साथै फराकिलो पनि देखियो। मैदान—मैदान भएर छल्क्यो। भैंसीले समेत आल वस्न घिनाउने पोखरी—मानिसलाई नुहाउन र जलक्रीडा गर्न पनि लायकको भयो। इनार र कूवाका भ्यागुताहरूमा त—नेपालमा कांग्रेस आउँदा सामन्तीहरूमा फजिती परे जस्तै—ठूलो फजिती पच्यो।

हप्ता दिनमै उही रूपरेखा भए पनि सफाइ-आन्दोलनले घरका घर र गाउँका गाउँ पनि अर्कै भएर कुँदिएका हीरा जस्तै जगमगाउन थाले।

नयाँ जोश, नयाँ उत्साह र नयाँ चेतनाले गाउँ र घरको साथसाथै ग्रामवासीहरूको हृदय पनि प्रफुल्ल भएर चम्किरहेको थियो।

गाउँमा सफाइ-आन्दोलन गरेको आठौँ दिनमा गौरीमैयाँले आफ्नै तर्फबाट ग्रामनिवासीहरूलाई बोलाएर एउटा प्रीतिभोज लगाइन्। प्रीतिभोजमा नाच, गानहरूको पनि प्रबन्ध थियो। प्रीतिभोजको अवसरमा गाउँलेहरूले जमलगाउँमा एउटा चिकित्सालय राख्ने कुरा पनि तय गरे।

नेपालका समस्त गाउँहरूमा पनि सफाइ-आन्दोलन गर्ने कुराको छलफल ग्रामनिवासीहरूमा भइरहेको थियो।

कृषि, पशुपालन, व्यापार, कपडा बुनाइ इत्यादि इत्यादि

कुराको एकदेखि पचास जम्बरसम्मको एउटा सजिलो तात्कालिक योजना बनाएर विजयले ग्रामनिवासीहरूलाई देखाए ।

विजयको योजना सारा ग्रामीण जनतामा ऐना जस्तै छर्लङ्ग भयो । उनीहरू विचार गरिरहेका थिए—

“यो योजनाबमोजिम हामीहरू सबै एक भएर उद्योग र उन्नतिमा लाग्यौं भने—नेपाल चाँडै नै स्वर्ग हुनेछ ।

नभन्दै जमलगाउँ त निकै सुधिसकेको थियो । सबका घर सुगन्धर थियो । बाटो सफा थियो । अस्तिसम्म वराल्लिएर ढुगडा गरिरहने केटाकेटीहरू पुस्तक काखी च्यापेर पाठशालामा पढ्न जान्थे,—देश र देशवासीको उन्नतिको विषयमा वादविवाद र बहस गर्दथे । अस्तिसम्म खोपी र ताश खेल्ने अल्लारे युवकहरू वारी, विरुवाको काम गरिरहेका थिए ।

X

X

X

X

विजय उत्तरकुमारीको पञ्चावाट फुत्केर पसीनाले तर हुँदै सरासर आफ्नै वासस्थानमा आए । उनको गौरीमैयासँग भेट गर्ने सुद्धि बुद्धि पनि कता हरायो, कता ! उनको मनको विचित्र दशा भइरहेको थियो ।

उत्तरकुमारीको समाजको भित्री रूप र उनको व्यवहारमा विजयलाई घृणा लागिरहेको थियो, वाकवाकी लागिरहेको थियो, रिंगटा लागिरहेको थियो ।

उत्तरकुमारीको कुरा विजयका कानमा वजिरहेका थिए—

“...समाजका दुइ रूप छन्—भित्री र बाहिरी !...समाजको

भित्रको रूपमा त जगन्नाथ छ, जगन्नाथ—कुन आमा, कुन स्वास्नी, कुन दाजु, कुन बाबु, कुन पोई सब सरोवर छ ! मलाई नै हेर्नोस्...म आफ्नै...दाजुकी छोरी हुँ, बाहिरको समाजमा आफ्नै बाबुकी छोरी...!”

विजय फेरि तर्सै ! उनलाई कुनै पिशाचले लखेटिरहेको जस्तो लाग्यो । उनी त्यसै पनि वर्वराइरहेका थिए—

“ओहो, समाजको यो नाङ्गो रूप ?”

विजयले उत्तरकुमारीलाई भनेका थिए—

“भो, भो नवताउनोस्—तपाईंको समाजको नग्न रूप ! तपाईंको समाजको दुइ रूप होला—मेरो त एउटै समाज छ—त्यसको एउटै रूप ! तपाईंको लेखा दुनियाँ नै त्यस्तो होला...!”

विजयले विचार गरे—

‘मैले उत्तरकुमारीलाई जस्तोसुकै ओठे जवाफ दिए पनि वास्तवमा मेरो समाज पनि त यही हो ! त यो समाजको यस्तो नग्न रूप ?—यो समाज यतिसम्म वर्वाद होला—भनेर त मैले धन्दाज नै गरेको थिइन । आमाबराबरकी उत्तरकुमारी त्यस्ती पिशाचिनी होलिन्—भन्ने मलाई लागेको थिएन ! ओहो, कस्तो अत्याचार; कति भाँडभैलो—किन नसडोस् यो समाज यस्तो भएपछि ?—के अब म पनि यही समाजमा यसरी नै सडूँ, यही नर्कको सरोवरमा डुबूँ ? हुँदैन, हुँदैन यो कुरा—म बच्न सक्छु, म अरूलाई पनि बचाउन सक्छु ! समाज यस्तै होला—तर समाजका सबै सदस्यहरू जरूर यस्ता छैनन् । मै त्यस्तो छैन ।

गौरी नै त्यस्ती छैनन् । सागर पनि उत्तरकुमारीको समाजका जस्ता थिएनन ।

उत्तरकुमारी—बूढाको सम्पत्ति सोहोर्न आएको द्रव्यपिशाचिनी हो । यसले सागरलाई घरबाट निकाली । यसले एक दिन बूढाको पनि ज्यान लिन्छे । यसका बाबु, आमा पनि पिशाचै हुन् । उनले, आँखाले देखी देखीकन पनि किन बूढालाई आफ्नो तरुनी छोरी भिडाए ?—बूढाको पनि दोष छ—किन यिनले तरुनी स्वास्नी विहा गरे ?

उत्तरकुमारीलाई बूढाकी स्वास्नी हुन मन परेको छैन त बूढालाई छोडेर किन एउटासित खुलेआम पोइल जान्न त्यो ? बाहिर मेजनीसाहेव भएर भित्र, भित्र, दुराचार गर्ने यो पिशाचिनी नै हो । यल्ले बूढाको जानै लिएर छोड्छे, कदाचित् यल्ले गौरीलाई पनि मार्छे ! यो पापिनी हो, बदमाशनी हो, दुराचारिणी हो ! म यसलाई यस्तो दुराचार गर्न दिन्नँ—दिन्नँ !!

विचारले विजयको टाउकै खाइरहेको थियो । उनले पनि उत्तरकुमारीको कुरा—नसंछूँ—भनेर पनि सम्झे ।

—‘हामी पनि यही समाजभित्र छौँ—भनें हामी किन छोडौँ दुनियाँको यो सुख-भोग ?’

विजयजे आवेशमा आएर बर्बराए—

‘व्यभिचार नै दुनियाँको सुख-भोग होभने—मलाई कुनै सुख-भोग चाहिँदैन—चाहिँदैन !!’

विजयको टाउको तातिरहेको थियो । उनी हुनहुनिदै आफ्नो कोठामा पुगेर पछारिए ।

ठोटरी पण्डितजीले आएर विजयलाई बोलाए ।

विजयले भने—

‘चाहिंदैन-मलाई त्यो सुखभोग—चाहिंदैन !’

ठोटरी पण्डितजीलाई विजयको कुरा सुनेर आश्चर्य लाग्यो । विजयको आवाज पनि वेग्लै थियो । पण्डितजीले हत्त र पत्त विजयलाई नियाल्दै हेरे र उनको निधार छामे । विजयको निधार आगोको भुङ्ग्रो जस्तै तातो थियो । विजय इन्तु न चिन्तु भएर काँपिरहेका थिए ।

ठोटरी पण्डितजीले हडबडाएर पण्डितनीलाई बोलाउँदै विजयलाई सजिलोसित सुताएर ओढाए ओढ्ने । पण्डितनी वज्रै पनि आईन् । ठोटरीजीले उत्रेको अनुहारले पण्डितनीसित भने—

“वावूसाहेबलाई जो हो सो वेफुँकसित ज्वरो बढिरहेको छ ! यहाँ नछाड्नु, म जो हो सो बैदे बोलाएर ल्याउँछु-अहिले नै !”

पण्डितनीवज्रैले भनिन्—

“केको ज्वरो होला यस्तो ?—दग्धीको हो कि ! कहिले कोदाली नछोएको मान्छेले त्यसरी कोदाली खनेर.....यस्तो, हेर अब—के गर्नु !—कहिलेदेखि ज्वरो आएको हो, कुन्नि—त्यसै निच मारेर हिंड्नुभो ! बिहान पनि वावूसाहेबले राम्रोसँग भान्छा नै गर्नुभएको थिएन !”

निदाउरो मुखले ठोटरीजी कोठाबाट निस्किएका थिए । पण्डितनी वज्रैले फेरि भनिन्—

“गौरीमैयाँलाई थाहा छ कि छैन कुन्नि,—एकपल्ट उहाँ पनि थाहा दिनुपर्ला !”

भन्याड्वाट आवाज आयो—

“पण्डित्नीवज्यै ”

पण्डित्नीवज्यैले भनिन्—

“नाम लिनेवित्तिकै गौरीमैयाँ आउनुभयो ! आउनुहोस्, आउनुहोस् !!”

गौरीमैयाँले विजयलाई सोध्दै कोठाभित्र पसिन्—

“बाबुसाहेव कहाँ हँ—वज्यै ?”

पण्डित्नीवज्यैले ठकठकी काँपेर सुतिरहेका विजयलाई हेरेर गौरीमैयाँसित भनिन्—

“बाबुसाहेबलाई आराम भएन,—निस्तोटासित ज्वरो आइरहेको छ !”

अकस्मात् विजय विरामी भएको कुरा सुनेर गौरीमैयाँलाई वज्रपात भएको जस्तै लाग्यो ! उनले हडबडाएर अलिकति मुखतिरको ओढ्ने पन्छाउँदै विजयलाई हेरेर उनको निधार छामिन् ।

विजयका आँखा वन्द थिए । दाँत बाँधिएका हुनाले ठकठक बजिरहेका थिए । उनको निधार आगोको भुङ्ग्रो जस्तै रन्किरहेको थियो ।

विजयको हालत देखेर गौरीको हृदयमा ठूलो आघात पर्‍यो, हाहाकार मच्चियो । उनको चारैतिर अँध्यारो भएर आयो । कमजोर भएर उनका खुट्टा काँपिरहेका थिए—कानमा के के बजेको आभास भइरहेको थियो । उनले धैर्य गर्न खोजेर भित्तामा अडेस लाग्दै रसिला आँखाले पण्डितजीलाई हेरेर विनीत भावले भनिन्—

“पण्डितवाजे, लौन के गर्ने ?—वा पनि आइपुग्नुभयो-होला—घरमा; वालाई बोलाइदिनुहोस् न, म यहीं बसिरहन्छु !”

पण्डितनीबज्यैले भनिन्--

“वाजे जानै लागनुभएको थियो—पल्लो गाउँमा वैदे-
वाजेलाई बोलाउन ! उताबाट फर्कँदा तपाईंको घरमा पनि
पस्नोस्—भनेकी थिएँ मैले !”

एकपल्ट विजयतिर हेरेर पण्डितजी बाहिर निस्के !

विजयले आँखा उघारेका थिएनन् । एक छिनमै ठोटरजीको
घरमा विजयलाई हेर्न मानिसहरूको धुइरो लाग्यो ।
वैद्य आए ।

मेजर बूढा आए । मेजर बूढाले विजयलाई डिग्री हालेर
ज्वरोहेरे । डिग्रीमा ज्वरो एक सय पाँचभन्दा माथि नै थियो ।

मेजर बूढाले डाक्टर पनि ल्याए ।

पण्डितनीबज्यैले लिन पठाएको हुनाले झारफुके (जान्ने) र
झाँक्रीहरू पनि आएका थिए । तिनीहरूको अतिरिक्त विजयलाई
हेर्न गाउँका भलादमीहरू पनि आइरहेका थिए ।

विजयलाई हेरेर सबैले आफ्आफ्ना डम्फू बजाए ।

विजयको नाडी विचार गरेर दामोदर वैद्यले औषधिका
गोलीहरूको पुरिया दिंदै पथ्य बताएर भने—

“वायुको विकार हो ! तातो पानीमा तीन-तीन गोली यो
औषधि पार्नोस्—एक-एक घण्टामा !—कस्तो हुन्छ, त्यो हेरेर
भोलि बिहान मलाई खबर गर्नुोस् !”

डाक्टर टी. बी. दासले विजयको छातीमा स्टेथस्कोप लगा-
एर छाती जाँचिसकेपछि एउटा कागतमा—मिक्सचर लेखिदिंदै
भने—

“यो जण्डिसको बेमारी हो, लिभर पनि अलि ठीक छैन !

अस्पतालबाट यसमा लेखेको औषधि ल्याएर खुवाउनुस्—ठीक हुन्छ !”

वीरेले ढारफूक गरेर पातको एक सरो खोचामा पहेंलो अक्षता, मासको दाँल, रातो धूप, वत्ती, खुर्सानी, गुराँसको फूल, खरानीका लड्डु, एक पैसा भेटी र कहतारोमा खिच्रोसमेत राख्न लगाएर भूत मन्साउन ठीक गर्दै भन्यो—

“तल्लो दोवाटोको मुर्कट्टाले समातेछ,—मन्छाएपछि छोड्छ !”

जगरे ढाँक्रीले ढ्यांग्रो ठटाएर काँप्दै बोक्सीको दोष देखायो ।

कसै कसैले औलोको ज्वरो भने ।

कसैले—गाउँमा भइरहेका अरू विमारीहरूको नाम लिएर भने—

“यो देशान नै हो,—सन्तेको बाबुलाई पनि यस्तै ज्वरो आइरहेको छ !”

कसैले गौरीयाँमैयाँ मेजर वूढा र पण्डित, पण्डितनीलाई आश्वासन दिँदै भने—

“यो दग्धीकै ज्वरो हो—याम पनि ठीक छैन, निको हुन्छ !”

मेजर वूढाले विजयलाई आफ्नै घरमा लाने विचार गरेर गौरीमैयाँसित भने—

“बाबुसाहेबलाई उहाँ लग्ने हो कि छोरी, त्यसोभए बाबुसाहेबको स्याहार गर्न तिमीलाई पनि अलि सुविस्ता पर्छ !”

गौरीमैयाँले भनिन्—

“हैन, वा मलाई सुविस्तै छ,—किनभने बाबुसाहेबलाई वहाँ भन्दा यहाँ सुविस्ता हुन्छ ! यहाँ पण्डितबाजे पण्डितनीबज्यै !”

ठोटरी पण्डितजी र वज्रैलाई पनि गौरीमैयाँकै कुरा वेस लाग्यो ।

बूढाले फेरि विजयलाई आफ्नो घरमा लैजाने जिद्दी गर्न सकेनन् ।

पाँच दिनसम्म त विजयले आँखै उघारेनन् ।

गौरीमैयाँ पनि आँखै छिम्म नगरेर विजयकै स्याहार सुसारमा लागिरहिन् ।

मेजर बूढा—गौरीलाई पालो दिन आउँथे । गौरी जान्नाथिन् । उनको भोक, निद्रा र आराम सबै कुरा विजय नै थिए । विजयलाई त्यस्तो विघ्न साह्रो भएपछि के छोड्थिन् गौरीमैयाँले !

गौरीमैयाँसँगै पण्डितजीवज्रैले पनि खूब स्याहार गरिन्—विजयको । पानी तताउनु, गौरीमैयाँलाई आश्वासन दिनु इत्यादि काम पण्डितजीवज्रैले खूब राम्रोसँग गरिन् ।

ठोटरीजी त ठोटरीजी नै भए—उनले पनि धेरै काम गरे ।

मेजर बूढालाई पनि धेरै नै दौडधूपको चटारो पऱ्यो । दौडधूपको चटारोभन्दा पनि बढ्ता उनको मन पिलिइरहेको थियो ।

विजय वरवर ववराइरहन्थे । विजयले बर्बराएको कुरामा गौरीमैयाँलाई आश्चर्य लाग्थ्यो । विजय बेहोशमा कहिले के भन्थे, कहिले के । उनी फेरि बर्बराए—

“हुँदैन्, हुँदैन्, यो कुरा ! समाज त्यस्तै होला—तर समा—

जमा सवै मान्छे त्यस्ता छैनन् ! मै त्यस्तो छैन, गौरी नै त्यस्ती छैनन्, सागर पनि त्यस्ता थिएनन् ! छोड्नोस् मलाई....।”

गौरीमैयाँलाई ज्यादै आश्चर्य लाग्यो । विजयले के भनेको होलान्—भनेर उनले धेरै विचार गरिन् । उनको धेरै विचार मध्ये—एउटा विचारमा आएको उत्तरकुमारी विचारमै विलीन भइन् ।

छैटौँ दिनमा विजयको ज्वरो उत्रिरहेको थियो । सातौँ दिनमा उनले अलिकति सावधाना र दुई चम्चा मूगो जाउलो पनि खाए ।

धेरै दिनसम्म बदली भएर ऋलमल्ल घाम लाग्दा सूर्यभक्तहरूको साथसाथै दुनियाँ नै प्रसन्न भए र विजयको आरोग्यतामा गौरीमैयाँ, मेजर बूढा, ठोटरी पण्डित र पण्डितनीवज्र्यै सवै खुशी भए । विजय मुखमा जाउलो परेको दिनमा गौरीमैयाँले पनि ठोटरीजीकै घरमा तीन चौथाइको भात वजाइन् । तीन चौथाइ खाए पनि त्यो दिन उनलाई एक पाथी खाएको जस्तै लाग्यो ।

चैत महीनाको उराठलाग्दो लामो दिन, हुरी र स्याँठले पनि मेजनी उत्तरकुमारी आकुलव्याकुल भइरहेकी थिइन् । त्यस माथि विजयलाई देख्न नपाएर त झन् उनको मन छारोसितै भूमरी परी-परी उडिरहेको थियो, बतासिइरहेको थियो—अनेक, अनेक थरीको बतासे फूल पारेर आकाशमा ।

कत्रो आशा र उमङ्गले विजयलाई उत्तरकुमारीले आफ्नो कोठामा लगेकी थिइन् । विजयले गौरीलाई सोद्धा—उनले भनेकी थिइन्—

“म काली छु—र...; म पनि त गौरी नै हुँ नि...!”

विजय प्रभावित होलान्, उत्तेजित होलान्—भनेर उत्तरकुमारीले कत्रो मुश्किलसँग आफ्नो हृदयको भाव व्यक्त गरिन् । विजय त्यसै गए ।

उत्तरकुमारीले विजयलाई घुर्की पनि लगाएकी थिइन् । विजयलाई आँखा देखाएर आफ्नो कुरामा ल्याउनको लागि आवेशमा उनले आफ्नो भेद पनि खोलिन् । विजय त्यसै भागे ।

उत्तरकुमारीलाई आफ्नो काममा अलिकति पश्चात्ताप पनि भइरहेको थियो । उनी मनमनै नाना थरीका तर्क-वितर्क गरिरहेकी थिइन्—

‘वेष्वाँकमा मैले विना कुनै औपधी र विना कुनै उपायले हतपताएर जङ्गली जनावर माथि हमला गरें ! विनसिँत्तिमा मैले आफ्नो भेद खोलें !’

उत्तरकुमारीलाई अलिकति पश्चात्ताप भए पनि उनले विजयको निम्ति हरेस खाएको थिइन् । आफ्नो भेद दिएपछि भेद पाएको मान्छेलाई जसरी भए पनि आफ्नो तहमा ल्याउनैपर्छ— भन्ने कुरा उनको विचारले फैसला गरेको थियो । त्यसैले उनले मैनाले जगाएर ल्याएको जन्तर पनि लाएकी थिइन् । जन्तरको प्रभावले हो कि उनको भित्रको आगो छुन् दुगुना भएर दन्कि-रहेको थियो ।

विजय विरामी भएको कुरा पनि उत्तरकुमारीले थाहा पाइन् ।

विजय विरामी भएकोले गौरी उनको स्याहार गर्न चौबीसै घण्टा उहीं रहन थालिन् । वूढा पनि अठार घण्टाभन्दा बढी नै उहीं रहन्थे ।

उत्तरकुमारीको मनमा पनि विजयलाई हेर्न जाने विचार आएको थियो । तर उनको अर्को मनले एक्कासि सबैको अगाडि विजयकहाँ जान उचित ठहर्न्याएन । उनी जलेर, भुटभुटिएर, रन्थनिएर बसिरहेकी थिइन् । कहिलेकाहीँ रामवीर आउँदा उनको आगो अलि शान्त हुन्थ्यो तापनि उनलाई चित्त बुझ्दैनथ्यो, सन्तोष हुँदैनथ्यो । आजकाल उनलाई उतिसान्धो रामवीर नै मन पर्दैनथ्यो । त्यसैले एक छिन शान्त भए पनि उनको भित्रको आगो छुन् दन्दनाएर बल्थ्यो ।

गौरीमैयाँ र मेजर वूढाको आवत जावतबाट विजय निको भइरहेका कुरा र दिन पगदिन तङ्ग्रिदै आइरहेका कुरा उत्तर-कुमारीले घरै बसी-बसी थाहा पाइरहेकी थिइन् ।

विहान, वेलुका गौरीमैयाँसँग विस्तारै विस्तारै विजय टहलिन थालेका थिए तापनि पहिलेको जस्तो उनी गौरीको कोठामा आएका थिएनन् ।

उत्तरकुमारी—गौरीमाथि मुर्मुरिएर सोचथिन्—

‘गौरी नै यसरी छाडा भएर विजय कहाँ जान थालेपछि—विजयलाई यहाँ किन आउनुपर्‍यो !’

वैशाखसंक्रान्ति आइरहेको थियो ।

मेजर सत्यनारायणका निकै भक्त थिए । मेजनीले सत्यनारायणको व्रत लिएकी र पूजा लगाएकी उनलाई मन पर्‍थ्यो ।

सत्यनारायणको पूजा लगाए—पूजामा विजय पनि आउलान्—भन्ने विचार गरेर, मेजनीले मेजर वूढाको समक्ष संक्रान्तिमा सत्यनारायणको पूजा लगाउने प्रस्ताव राखिन् । प्रस्ताव पास भयो ।

पूजा लगाउनलाई पल्ला घरका माहिलाबाजेलाई पनि उत्तरकुमारीले निम्तो पठाइन् । माहिलाबाजे पनि आउने भए ।

मेजर वूढाले विजयलाई पनि बोलाए ।

उत्तरकुमारीको सत्यनारायणको पूजामा सामेल हुन पहिले त विजय अनकनाएका थिए तापनि—उनले मेजर वूढाको अनुरोध पनि टार्न सकेनन् । उनले पूजामा आउने नै वचन दिए ।

पूजाको दिन थियो ।

उत्तरकुमारीको मन कल्पनाकाशमा उडेर विचरण गरिरहेको थियो—

“माहिलावाजे आए ।”

विजय पनि आए ।

सन्ध्यासमय विताएर सत्यनारायणको पूजा शुरू भयो ।

रातो रेशमी सारी बाँकटे चोलो लाएकी उत्तरकुमारीले श्रीसत्यनारायणको पूजा समाप्त गरेर दान, दक्षिणा समेतले माहिलावाजेलाई विदा गरिन् ।

उत्तरकुमारीले मेजर बूढालाई भाड मन पर्ने हुनाले—यो पटक सत्यनारायणको प्रसाद अपुङ्गो र हलुवामा पनि उनले प्रशस्त भाड मिलाएकी थिइन् ।

फूल र जल, प्रसादको साथसाथै चारकुने र बोहतामा अपुङ्गो र हलुवाको प्रसाद पनि बाँडियो ।

विजयको भागमा हलुवा र अपुङ्गो अलिकति मात्रै त्यसको सट्टा दुइटै सेल र फलफूल राखिएको थियो । विजयले अलि अलि सवै थोक प्रसाद खाए ।

मेजर बूढालाई गुलियो मीठो लाग्थ्यो । उनले थपी-थपाँ हलुवा खाए ।

गौरीमैयाँले पनि चारकुनेभरिको हलुवा उडाइन् ।

अपुङ्गो र हलुवामा भाड भएकोले मैनाको भागमा सेल मात्रै थियो ।

मेजनीले पनि मैनालाई आँखा सन्काउँदै सत्यनारायणको जल, प्रसाद खाइन् ।

खाँदा, खाँदै सब मस्त भएर कुम्दै एक एक सुरको गफ गर्न थाले, हाँस्न थाले ।

विजयले भाङ मिश्रित हलुवा अलिकति मात्रै खाएका भए पनि उनको भाङ खाने आदत नभएको हुनाले उनलाई पनि भाङको अलिकति नशा लागिरहेको थियो । सब हाँसिरहेका थिए ।

हाँस्ताहाँस्तै एकै छिनपछि मेजर वूडा इन्तु न चिन्तु भएर लडे । गौरी पनि ढल्नै लागेकी थिइन्—मेजनी साहेबको इशारामा वत्ती भ्याप्पै निभेर कोठामा एकदम अन्धकार भयो ।

मेजनीले अलि कराएर भनिन्—

“ए मैना, वत्ती के भयो हेर्न !”

अँध्यारैमा गौरी पनि भाङले वेहोश भएर लडेकी थाहा पाएर उत्तरकुमारीले फेरि परैवाट कराएर भनिन्—

“मेजरसाहेबले जल, प्रसादमा भाङ हाल्न लाउनुभएको थियो—वर्ता भएछ क्यार ! वावुसाहेबलाई पनि भाङ लागेको जस्तो छ ! ए गौरीमैयाँ, वावुसाहेबलाई समाएर विस्तारै उता कोठामा लगन !”

गौरी त वेहोश भएर लडिसकेकी थिइन् ।

मेजनीले अँध्यारोमा छाम्दै आएर—आफै गौरीमैयाँ भएर—उनले आफ्नो आज्ञा-पालन गरिन् ।

त्यो अँध्यारोमा उत्तरकुमारीले पाखुरामा समाइएर उठेका विजय हुनमुनिंदै डोन्याइएर गौरीको कोठामा पुगे । उनले उत्तरकुमारीलाई गौरीमैयाँ नै संझेका थिए ।

विजयको मस्तिष्क भाडले छनछनाइरहेको थियो त उत्तरकुमारीको सारा शरीर विजयको उष्ण स्पर्शले छनछनाइरहेको थियो ।

उत्तरकुमारीले विजयलाई विस्तारै ओछ्यानमा लडाएर आफू पनि उनीसँगै लडिन् ।

विजयले उत्तरकुमारीलाई गौरी भन्ने ठानेर उनको कपाल मुसाँदै लट्टिएको स्वरले भने—

“प्रसादमा ...भाड हालेको थियो—रे, मलाई त रिङ्गटा लागिरेको छ !”

उत्तरकुमारीले आफ्नो छाती विजयको छातीमा जोतेर सुँक्क, सुँक्क गरेर रोइन् । उनी आतुर भइरहेकी थिइन्, विजयको वासनामा पागल भइरहेकी थिइन् । उनलाई त्यसै, त्यसै त्यहीँ विलीन हुन मन लागिरेको थियो । विजयले फेरि उही लट्टिएको आवाजले भने—

“किन रोयौँ गौरी ? तिमीलाई पनि लाग्यो क्यार !”

विजयको कुराको जवाफमा उत्तरकुमारीले अत्यन्त अधीर भएर विजयलाई आफ्नो फेरो मारेको हातले बेसरी अँठ्याएर कसिन् । उनको धेरै दिनदेखिको मनोकामना आज पूर्ण हुने भएको थियो । आज उनको मनोवाञ्छित फल छर्ने भइरहेको थियो ।

उत्तरकुमारीको बाहुपाशले बाँधिएका विजयले अस-
जिलो भएर हो कि केले अलिकति जीउ सारेका
मात्रै थिए—उत्तरकुमारी तन्द्रावाट ढसङ्ग भएर विउँझिन् ।

मेजर वूढाले पछिल्लिर बाट उत्तरकुमारीसँग सोधिरहेका
थिए—

“सत्यनारायणको पूजा-सरजाम सबै ठीक भयो त
कान्छी ?”

मेजरनी साहेबको आङ फेरि सिरिङ्ग भयो । उनी कल्पना-
संसारवाट छान्द्राङ्ङ भएर खसिन् । कल्पनै कल्पनामा उनको
शरीर थिलथिलो भइरहेको थियो । उनले जवानीको मदले
लोलाएका आँखाले यताउति हेरिन्—कहाँ सत्यनारायणको
पूजा हुनु, कताका विजय आउनु, कहाँ भाङ हालेको प्रसाद
खानु, कहाँ गौरी र मेजर वूढा चीत हुनु, ! कहाँ वत्ती निम्नू !
वत्ती बाल्ने त बेलै भएको थिएन । जताततै ढलमल्ल उज्यालो
थियो । मेजर वूढा उभिरहेका थिए । उनले फेरि सोधे—

“के भयो कान्छी तिमिलाई—पूजाको सरजाम ठीक भयो—
भनेको ?”

“ए...अरू थोक त ठीक छ मसला भनेर पठाएको-मैनाले त
तरकारीमा हाल्ने मसला पो लिएर आइछ—पान पनि छैन !”

मेजर वूढाले फन्केर भने—

“यस्तै छ कामको बेलामा,—भैहाल्यौ मै लिएर आउँछु
यति !”

विजयलाई भय्याङ्को टाउकोमा भेटेर मेजर वूढाले उनी-
सँग भने—

“ओहो बाबुसाहेब, म तौं बजारसम्म गएर आउँछु !
कोठामा राजहोस्न, गौरीमैयाँ कोठैमा होलिन् !”

बूढा तलतिर ओर्ले ।

विजय—गौरीमैयाँको कोठातिर गए ।

मेजनीले एक छिन मैनासँग चुच्चो मिलाएर गौरीमैयाँले
सुन्ने गरी मैनासित सोधिन्—

“ए मैना, जाईको फूल ल्याइस् त ?”

“खै, जाईको फूल त ल्याउनै सकिन्न ! आफ्नो बगैंचामा
जाईको फूल छैन,—अर्काको बगैंचामा पस्नु भएन !”

मेजनीले भनिन्—

“केही कामकी पनि छैन यो बजिनी, पूजाको बेला भइ-
सक्यो, जाईको फूल एक थुँगो छैन । पण्डित्नीबज्यैको बगैंचामा
छ, लेन जा !”

मैनाले भनी—

“त्यहाँ त ढगडा भएदेखि नै गएकी छैन !”

मेजनीले गौरीको कोठाको ढोकामा गएर गौरीमैयाँलाई
ढक्की दिदै भनिन्—

“लौ गौरीमैयाँ, पण्डित्नीबज्यैकहाँबाट अलिकति जाईको
फूल ल्याउनुप्यो—आफै गएर ।”

गौरीमैयाँले विवश भएर जाईको फूल लिन जानुप्यो ।

गौरीमैयाँ ओर्लनेवित्तिकै उत्तरकुमारीको इशाराले मैना पनि
तलतिर ओर्ली ।

मेजनीसाहेबले लामो सास फेरिन् !

गौरीमैयाँक

मेजनीसाहेवले

बाबुस

पनि वडक

वि

भले

891.493 Acc. No. 7677...
 Class No Book No TMA...
 Author व्यापा. कीलख्वज...
 Title पूर्वस्थिति.

Due on	Borrower's Name	Returned on
11/11/12	कांक देवकेटा	10/11/12

891.493
TMA

6666

महेश्वर संस्कृत विश्वविद्यालय
 बाल्मीकि विद्यापीठ
 पुस्तकालय

